

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Н. С. Шумська

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ
ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ
ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
УКРАЇНИ**

Монографія

Дніпро
2025

УДК 343.125

Ш 96

*Затверджено Вченою радою
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 5 від 30.10.2025)*

Рецензенти:

Тичина Д. М. – доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ;

Юсупов В. В. – доктор юридичних наук, професор, головний спеціаліст-криміналіст управління криміналістичного забезпечення Головного слідчого управління Національної поліції України.

Шумська Н. С.

Ш 96 Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України : монограф. / Н. С Шумська. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 224 с.

ISBN 978-617-560-117-4

Комплексно досліджено питання забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи. З урахуванням умов воєнного стану та особливого режиму досудового розслідування, а також з огляду на практику діяльності органів досудового розслідування, суду та Європейського суду з прав людини запропоновано вирішення низки практичних завдань. Зокрема, сформульовано поняття затримання, що здійснюється уповноваженою службовою особою; теоретично обґрунтовано структурні компоненти мети затримання, здійснюваного уповноваженою особою, й окреслено гарантії права особи на свободу й особисту недоторканність. Запропоновано систематизацію підстав обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. Надано процесуальний алгоритм затримання підозрюваного/обвинуваченого на підставі ухвали слідчого судді або суду. Визнано законним затримання осіб за вчинення кримінальних правопорушень керівниками дипломатичного представництва чи консульської установи, капітанами повітряних суден. Охарактеризовано процедуру участі прокурора у застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. Здійснено системний підхід до практичної реалізації судового контролю за законністю затримання особи.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, практичних працівників органів досудового розслідування, прокурорів, суддів та всіх, хто цікавиться кримінальною процесуальною діяльністю.

ISBN 978-617-560-117-4

© Шумська, 2025

© ДДУВС, 2025

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	5
ВСТУП	6
Розділ 1. СУТНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	8
1.1. Генеза законодавства та теоретичних поглядів щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України	8
1.2. Поняття, зміст та функціональне призначення забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі	33
Висновки до розділу 1	65
Розділ 2. ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	100
2.1. Підстави обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі	100
2.2. Процесуальний порядок обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі	89
2.2.1. <i>Процесуальний порядок обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи на підставі ухвали слідчого судді або суду.....</i>	89
2.2.2. <i>Процесуальний порядок обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи без ухвали слідчого судді або суду.....</i>	109
Висновки до розділу 2	133

Розділ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	137
3.1. Практика Європейського суду з прав людини щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі.....	137
3.2. Прокурорський нагляд та судовий контроль щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі.....	157
Висновки до розділу 3	170
ВИСНОВКИ.....	173
Список використаних джерел.....	180
Додатки	198

Перелік умовних скорочень

ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗЗКП	заходи забезпечення кримінального провадження
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
СРД	слідчі (розшукові) дії
ст.	стаття

ВСТУП

Обраний Україною євроінтеграційний вектор спричинив впровадження ефективних реформ, імплементацію міжнародних стандартів, а також потребу в повній та дієвій трансформації системи кримінальної юстиції в контексті правових та організаційних основ. Важливою складовою цього реформування є кримінальне процесуальне законодавство, що базується на міжнародних стандартах прав людини й передбачає неухильне дотримання засад кримінального провадження. Однією з таких засад є забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, що передбачене ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), ст. 29 Конституції України та ст. 12 КПК України. Відповідно до вищезазначених нормативно-правових документів Україна гарантує особам забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, проте в окремих випадках дозволяє таке право обмежувати. Зокрема, правомірним обмеженням права на свободу та особисту недоторканність є застосування заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді затримання особи.

Однак, незважаючи на те, що право на свободу й особисту недоторканність є одним із найвагоміших прав людини, забезпечення якого покладається на державу, у 2024 р. під час досудового розслідування слідчі судді розглянули на 39% більше клопотань слідчих, прокурорів щодо застосування ЗЗКП, ніж попереднього року, – 847 тис. (583 тис.), із-поміж яких про застосування затримання особи – 35,4 тис., із них задоволено 24 тис., або 67,4% від кількості розглянутих. Водночас на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, що можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, надійшло на 21,4% більше скарг, ніж у 2023 р., зокрема розглянуто 61 тис. скарг, із них задоволено 34 тис., або 55,7% від кількості розглянутих, зокрема на ухвали слідчих суддів, постановлені за наслідками розгляду клопотань щодо застосування затримання особи, із них залишено без змін 80,4% від кількості розглянутих; скасовано із постановленням нової ухвали – 19,6%¹.

Окремі питання затримання особи як ЗЗКП у кримінальному процесі, гарантій її прав, свобод і законних інтересів розглядали такі

¹ Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2024 році. Верховний Суд. URL : https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Analyz_zdijsnenna_pravosydda_2024.pdf

вітчизняні науковці-процесуалісти: А. Ахундова, І. Бабенко, О. Бурлака, Д. Василенко, О. Винокуров, Т. Ганжа, Є. Дояр, В. Дрозд, А. Дунаєва, А. Жук, Д. Ілляшук, Т. Ільєва, Д. Колодчин, В. Кононець, Д. Лазарева, Ю. Лисюк, Т. Лоскутов, Ю. Лук'яненко, О. Мазур, М. Макаров, О. Маник, Г. Мацьків, А. Мельник, А. Мельниченко, О. Мошонько, О. Музичук, В. Назаров, М. Никоненко, Д. Пеший, А. Пономаренко, В. Ребезюк, В. Рогальська, А. Руденко, С. Свириденко, Д. Сімонович, О. Солдатенко, Г. Тетерятник, О. Фараон, В. Фаринник, В. Федченко, Т. Фоміна, А. Чернова, О. Шульга, В. Юсубов та ін.

Праці згаданих науковців та інших мають фундаментальний характер і складають підґрунтя для подальшого наукового пошуку. Однак в умовах воєнного стану та особливого режиму досудового розслідування окреслені вище реалії дотримання прав особи при затриманні засвідчили негативні тенденції. У зв'язку з цим гостро постало питання визначити сутність забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи, підстави та процесуальний порядок обмеження такого закріпленого у міжнародній правовій системі права, розробити процесуальний механізм його забезпечення в кримінальному процесі України з урахуванням іноземного позитивного досвіду, практики ЄСПЛ, а також запропонувати зміни та доповнення до нині чинного кримінального процесуального законодавства.

Розділ 1

СУТНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Генеза законодавства та теоретичних поглядів щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України

Одним із основних принципів правової держави є забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. У КПК України передбачено неухильне дотримання засад кримінального провадження [2]. Однією з таких є забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, що передбачена: ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «Право на свободу та особисту недоторканність» [3]; ст. 29 Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» [4]; ст. 12 КПК України «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність» [5]. Відповідно до вищезазначених нормативно-правових документів держава гарантує особам забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, проте в окремих випадках дозволяє таке право обмежувати. Одним з таких випадків правомірного обмеження права на свободу та особисту недоторканність є застосування ЗЗКП у вигляді затримання особи.

Сьогодні важливо створити таку систему кримінальної процесуальної діяльності, у якій захист особи, її конституційних прав і свобод буде пріоритетом, водночас забезпечуючи ефективність досудового розслідування. Такі постулати є одними із ключових напрямків роботи правоохоронної системи України. Порушення та

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

⁴ Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

обмеження прав і свобод особи найчастіше відбувається саме на досудовому розслідуванні, адже уповноважені особи на здійснення досудового розслідування наділені широкими повноваженнями, зокрема можливістю застосування заходів процесуального примусу, які пов'язані з обмеженням прав, свобод та інтересів учасників відповідних процесуальних дій.

Науковий підхід як до проблем кримінального процесуального права в цілому, так і у визначенні шляхів удосконалення окремих процесуальних інститутів, передбачає звернення до історичного минулого [6, с. 7]. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність в контексті предмету дослідження визначається безпосередньо передумовами зародження кримінального процесуального права України, особливостями становлення в міру розвитку людської цивілізації та вивченням його ролі у кримінальному судочинстві. Тим більше, що в процесі гармонізації вітчизняного законодавства з європейськими нормами, стандартами не викликає сумнівів доцільність історико-правового аналізу роботи органів досудового розслідування України, потреба у якому має місце на всіх стадіях здійснення правоохоронної реформи для забезпечення успішного досягнення її цілей та виконання завдань.

Як слушно зазначає О. Ю. Татаров, науковий підхід, як до реформування правової системи в цілому, так і під час визначення шляхів удосконалення процедури досудового провадження, передбачає звернення до історичного минулого в контексті аналізу основних етапів становлення та розвитку цього правового інституту [7, с. 11]. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне виокремити основні етапи, визначити найбільш вагомі особливості на кожному з них, з урахуванням розвитку процесуальних норм, що регулювали питання кримінального судочинства в різні часи української державності. Тим більше, що євроінтеграційний курс нашої країни, спрямований на підвищення правових стандартів у підтримці гуманістичних цінностей в усіх сферах життя, включаючи захист прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального процесу, зумовлений зростаючим інтересом міжнародної спільноти до забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів цих учасників в Україні, а також до імплементації норм міжнародного

⁶ Кульчицький В., Тищик Б. Історія держави і права України: навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. 296 с.

⁷ Татаров О. Ю., Чернявський С. С. Досвід Грузії щодо реалізації нового кримінального процесуального законодавства в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 390–400.

права в національне законодавство [⁸, с. 90].

Перший етап в Україні (від VII-VI ст. до н.е. до XVIII ст. н.е.) – *звичаєвий*, характеризується формуванням права на свободу та особисту недоторканність, а також початкових (звичаєвих) елементів кримінальної процесуальної (розшукової) діяльності. Територія нашої країни у різні часи перебувала під юрисдикцією Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Гетьманської України, Австро-Угорської та російської імперій, Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) [⁹], і нарешті, вже більше третини століття, Україна – суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [¹⁰].

Звичайно, тернистий історичний шлях держави та права позначився і на особливостях кримінального процесу, зокрема, здійснення кримінального провадження, роботи органів досудового розслідування та суду. Еволюція розвитку правового суспільства починаючи від первіснообщинного ладу, заснування перших поселень слов'ян, писемності, характеризується поступовою трансформацією родоплемінних звичаїв первісного суспільства у норми права, санкціоновані (встановлені) державою.

Насамперед, зазначимо, що перше чітке уявлення про право, елементи судочинства, статус учасників кримінального процесу можна отримати з аналізу правової системи (судочинство) Стародавньої Греції та Риму, оскільки, з ними тісно пов'язана культура всіх європейських народів. До того ж низка правових концепцій сучасності корениться в давньогрецьких і давньоримських інститутах права. Джерелом права Стародавнього Риму були Закони XII таблиць (451–450 рр. до н.е.) [¹¹]. Упродовж усього часу, починаючи з часів Римської імперії і становлення Римського права, виникала потреба у ґрунтовному доведенні вини підозрюваного. Збір фактів у справі, їх систематизація та подання на судовий розгляд – першочергові обов'язки й завдання слідчого (ввірених від держави осіб). Згодом відбулося становлення юридичної науки та її

⁸ Ребезюк В. М., Омельченко О. Є. Шляхи вдосконалення законодавчого поля України у сфері забезпечення та дотримання охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. *Юридична Україна*. Київ. 2020. № 9(213). С. 90–92.

⁹ Кульчицький В., Тищик Б. Зазнач. твір.

¹⁰ Конституція України: Основний Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>

¹¹ *Юридична енциклопедія*: в 6 т. / гол. рекол.: Ю. С. Шемшученко та ін.; НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Українська енциклопедія, 1998–2004. Т. 4: Н-П. 2002. 619 с.

похідних – кримінального й кримінального процесуального права [12, с. 49].

У рабовласницький період розвитку державності зароджуються уявлення про свободу людини та її недоторканність взагалі. Важливий внесок у формування та розвиток загальнотеоретичних основ прав людини зробив відомий римський політичний діяч, ритор і філософ Марк Туллій Цицерон (106 – 43 рр. до н. е.). У своїх посланнях і трактатах він відстоював ідеї свободи та справедливості. Цицерон вірив, що всі люди в основному подібні та рівні між собою. Громадянин не лише не повинен завдавати шкоди іншим, порушувати чужу власність або чинити інші несправедливості, але й зобов'язаний допомагати тим, хто постраждав від несправедливості. Це підтверджує його відомий вислів: «У захисті свободи немає приватних осіб». Критерієм справедливості для Цицерона є універсальний закон природи – природне право, яке є вищим і істинним законом, що передує будь-якому писаному закону [13].

Аналізуючи історичні надбання – культуру первісних общинних утворень і племен, можна стверджувати, що в додержавний період у зародкових формах існували елементи інституту правоохоронних органів, оскільки додержання первісних традиційних норм, різноманітних табу (заборон) було аксіомою для всіх членів роду й племені. Логічним наслідком невиконання усталених правил поведінки було засудження та покарання винних. Такі діяння нині кваліфікують як кримінальні правопорушення. Будь-які тогочасні провини були наслідком порушення встановлених норм поведінки – звичаїв, традицій. Відповідно, захисною реакцією на ці дії був розшук винуватця та помста [14, с. 49].

Протягом XI – поч. XII ст. князі почали активно видавати законодавчі акти (статути), збірники законодавчих актів («Руська Правда», «Правда Ярославичів» та ін.). Таким чином, вперше звичаєве право Київської Русі було законодавчо закріплене саме у «Руській Правді», що складалася з трьох редакцій: 1) коротка «Руська Правда»; 2) розширена «Руська Правда»; 3) скорочена «Руська Правда». Цей нормативно-правовий акт містив у собі норми різних галузей права, але в першу чергу був зосереджений на нормах кримінального та

¹² Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 244 с.

¹³ Історія вчень про право і державу: підручник / за ред. Г. Г. Демиденка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 256 с.

¹⁴ Лисецький О. О. Зазнач. твір.

процесуального права. Аналіз таких нормативних та інших джерел [¹⁵, с. 24] з досліджуваної проблеми засвідчує, що загальноприйнятими методами розшуку злочинця в ті часи були «заклич», «звід», «гоніння сліду». У ст. 77 Розширеної редакції Руської Правди було встановлено порядок здійснення гоніння сліду [¹⁶, с. 32]. Розшук злочинця проводився громадою, а не уповноваженою на те особою. Водночас привертає увагу той факт, що за посягання на життя, здоров'я та власність князя, розшукова діяльність провадилась княжою владою і княжим судом.

Значущість інституту затримання в кримінальному судочинстві підтверджується тим, що поняття «затримання» зустрічається вже в Руській правді. У скороченій редакції Руської правди зазначалося, що: «...якщо злодія вбити на своєму подвір'ї чи біля хліва, то за це не буде відповідальності як за вбивство, якщо ж злодія тримали до світанку, то його слід привести на княжий двір на суд. Однак, якщо злодія вбити, а люди бачили його зв'язаним, то слід платити за нього» (ст. 38) [¹⁷, с. 480]. Обов'язок доставляння злодія був сформульований більш чітко (ст. 40), а також встановлювалася відповідальність для громади, якщо вона не знайде справжнього злодія (ст. 77).

Аналіз зазначених норм проведений Є. В. Дояром засвідчив, що злодій, якого застали на місці вчинення злочину, міг бути вбитим, проте за умови його затримання, він повинен був бути доставлений до суду князя. Невиконання цієї вимоги призводило до накладення штрафу, затримання та доставлення злочинця визначалося як обов'язок осіб, які застали його на місці злочину [¹⁸].

Таким чином, уже на перших етапах існування руської держави, в тому числі на території сучасної України, були встановлені, хоча й в обмеженій формі, обов'язки щодо доставлення злодія для судового розгляду, а затримання полягало в негайному взятті під варту особи, що потрапила під підозру, з метою з'ясування обставин вчинення злочину. Поряд з цим, існували і заохочувальні норми. Особа, яка доставляла злодія до суду, заохочувалася грошима, що свідчить про зацікавленість держави у здійсненні правосуддя та обмеженні актів помсти.

¹⁵ Гончаренко В. Д., Рогожин А. Й., Святоцький О. Д. Хрестоматія з історії та права України: навч. посіб.: у 2 т. Київ, 1997. Т. 1: Із найдавніших часів до початку XX ст. 800 с.

¹⁶ Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. / упоряд.: А. С. Чайковський та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 656 с.

¹⁷ «Правда Руська» Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства: навч. посіб./ уклад.: Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв; вступ. сл. В. Я. Тація. 2 вид., змін. та допов. Харків: Право, 2017. 480 с.

¹⁸ Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 238 с.

У період середньовіччя свобода і недоторканність людини була обмеженою. Сама суть феодального суспільства, як суспільства всезагальної залежності, становості та партикулярного права породжували свавілля та культ сили. Спочатку право Великого князівства Литовського розвивалось подібно до Київської Русі. Багато місцевих звичаїв було закріплено у нормах Литовського Статуту («писаного права»). Питання щодо органів, котрі здійснюватимуть правоохоронну діяльність, відповідало загальній тенденції внутрішньої політики Великого князівства Литовського як держави. Зокрема, сутність цієї політики полягала в тому, щоб «з ласки господарської зберегти старовину, закріпити соціальний, політичний і юридичний лад землі» [¹⁹, с. 52]. Однак наприкінці XIV поступово почала зароджуватись нова система джерел права, зокрема, на Західній і Правобережній території України поширилась дія не лише литовських а ще й польських нормативно-правових актів. Загалом, судочинство на українських землях, що знаходилися під владою цих двох держав, в різні часи здійснювалося за принципом звичаєвого права, «Руської Правди», Литовських Статутів, магдебурзького права, королівських актів і судової практики [²⁰, с. 84].

Основним досягненням литовсько-польської доби з питань розвитку правоохоронної діяльності є виділення процесуального права в окрему галузь та доповнення судового процесу різними процесуальними діями [²¹, с. 91]. Достатньо значний розвиток інститут затримання особи за підозрою у вчиненні злочину одержав в нормах Соборного уложення 1649 року, в якому виділялося чотири види затримання: 1. Затримання особи на місці злочину (фізичне захоплення особи під час вчинення злочину) могло здійснюватися як приватними, так і посадовими особами. Виявлення злочину та доставлення підозрюваного до поліції слугували підставою для порушення кримінальної справи (ст. 270–271). 2. Затримання підозрюваного в процесі кримінального провадження за наявності відповідних підстав. 3. Затримання підозрюваного у справах, що розглядалися судом, до надання ним поручителів (ст. 137–143 надавали судді право затримувати відповідача до тих пір, поки він не надасть поручителів). 4. Затримання підозрюваного у справах про державні та політичні злочини. Особливістю розгляду цієї категорії справ

¹⁹ Лисецький О. О. Зазнач. твір.

²⁰ Гетманцев О. В. Формування та розвиток цивільного процесуального законодавства в Україні: питання історичної періодизації. *Наук. вісн. Чернів. ун-ту : зб. наук. праць*. Чернівці, 2013. Вип. 644. С. 82–87.

²¹ Ківалов С., Музиченко П., Паньков А. Статути Великого князівства Литовського : в 2-х кн., в 3-х т. Одеса: Юрид. літ-ра, 2002. Кн. 1, Т. 3. 672 с.

було те, що затриманню підлягали не лише підозрювані у вчиненні таких злочинів, а й особи, які повідомляли про них, з метою забезпечення їх подальшої участі у розшуку [22].

У середині XVI ст. на території України утворилася Запорізька Січ, в якій склалася своя, власна судова система. Кримінальні справи розглядалися на основі норм звичаєвого права, гарантувалася рівність сторін перед судом [23, с. 6; 24, с. 156]. Слід погодитися з Б. В. Кіндюком, який зазначив, що «...правотворчі ідеї козацтва цього періоду перебували на стадії початку створення власних правових інститутів» [25]. У звичаєвому праві запорожців не існувало різниці між кримінальним і цивільним правопорушеннями. Під поняттям кримінальне правопорушення козаками розумілася шкода, заподіяна життю, здоров'ю, майну, та честі всього запорізького війська [26; 27, с. 161]. Досудове розслідування, як, власне, й інша розшукова діяльність, охорона громадського порядку, фактично здійснювали уповноважені органи державної влади [28, с. 53]. Однак, характер розслідування варіювався залежно від обстановки. Якщо протиправне діяння було вчинено під час військового походу, то розслідування практично не відбувалося – винного за наказом командира одразу страчували чи піддавали іншому тяжкому тілесному покаранню [29].

Розслідування справи зазвичай розпочиналося з опитування населення тієї місцевості, де було вчинено кримінальне правопорушення, а також у людних місцях – на базарах, ярмарках тощо. Для повного збору матеріалів у справі розсилалися спеціальні листи, в яких сповіщалося про вчинення злочину, і висловлювалося прохання надати суду відомості про його обставини. Запити про особу, підозрювану в учиненні кримінального правопорушення, надсилалися судами до місцевих козацьких судово-адміністративних органів і духовенства. У випадках

²² Соборне уложення. URL : <https://tsu.mriya.cx.ua/articles/soborne-pokladannja-tekst-pereklad.html>

²³ Зеленський С. М. Історія та перспективи вирішення кримінальних справ у судовому порядку в Україні. *Часопис Нац. ун-ту «Остроз. акад.»*. Сер. Право. 2011. № 2. URL : http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11zsm_pvu.pdf.

²⁴ Січинський В. Чужинці про Україну. Львів: Фірма «Довіра», 1992. 256 с.

²⁵ Кіндюк Б. В. Актуальна праця з історії українського права. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 347–348. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_4_84.

²⁶ Макаренко О. В. *Звичаєве право Запорозької Січі*. URL : <http://intkonf.org/makarenko-ov-zvichaeve-pravo-zaporozkoyi-sichi/>.

²⁷ Паньонко І. Злочини та покарання Козацької доби. *Наук. зап. Львів. ун-ту бізнесу та права : зб. наук. Праць*. Львів, 2010. Вип. 5. С. 158–163.

²⁸ Лисецький О. О. Знач. твір.

²⁹ Чернобаев С. І. Повноваження слідчого під час досудового розслідування: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2020. 242 с.

крадіжки речей, якщо потрібно було провести розшук і обшук, санкцію на це давали, наприклад, сільські отамани або городові отамани. Потерпілий разом із понятими проводив «трус села», тобто обшук. За вказівкою сільського отамана його могли провести й сільські старшини – осавул і десятник. Для розслідування справи на місцях суд посилав спеціально уповноважених ним осіб, які спільно з місцевими органами проводили слідство. Розслідування справ про злочини полковників, генеральних старшин належало виключно до компетенції осіб, які також належали до складу полкової старшини та генеральної старшини. У деяких випадках вони проводили таке слідство спільно з іншими посадовими особами. Розшукавши злочинця, і, виявивши докази вини, підозрюваного відразу затримували, і доставляли до судового органу [³⁰; ³¹, с. 24–25].

Пізніше, вже за доби гетьмана І. Мазепи, все більше на наш простір стала поширюватись дія царського законодавства росії, в складі якої, на жаль, Україна перебуватиме протягом наступних трьох століть [³², с. 157–177].

Таким чином, аналіз перших історичних джерел засвідчив відсутність порядку затримання особи за вчинення правопорушення, а відтак й забезпечення права на свободу та особисту недоторканність.

Як зазначає І. Ю. Бабенко: «...процес становлення кримінального процесуального законодавства України, що свідчить про бажання систематизувати норми, які регулюють правовідносини між державою та людьми, має багатовікову історію, а проблема забезпечення прав учасників кримінального процесу завжди була актуальною. Наразі одним із пріоритетніших напрямків реформування кримінально-процесуального законодавства є дотримання прав і свобод людини в процесі проведення досудового розслідування» [³³, с. 35].

Другий етап – період перебування українських земель під владою Австрійської (Австро-Угорської) та російської імперій (з сер. XVIII ст. до поч. XX ст.) дістав назву «імперський».

Такий етап характеризується виникненням правового інституту затримання – наказу імператриці Катерини II від 30 липня 1767 року, в

³⁰ Гамбург Л. С. Козацькі суди та порядок розгляду справ у судовоадміністративних органах Гетьманщини. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. Київ, 2007. Т. 4 : Ка–Ком. С. 427–429.

³¹ Чернобаев С. І. Зазнач. твір.

³² Січинський В. Зазнач. твір.

³³ Бабенко І. Ю. Забезпечення прав людини в досудовому кримінальному провадженні: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Маріуполь, 2021. 224 с.

якому були визначені підстави для затримання та ув'язнення особи [³⁴, с. 232]. Інші вказують на «Настанови для керівництва губерніями» 1775 року, що містили положення про утримання осіб під вартою без висунення офіційних обвинувачень [³⁵].

Зародження інституту затримання як правового явища відбувалося паралельно з розвитком і становленням права та його законодавчого закріплення. Це пов'язано з тим, що перші правові джерела були тісно пов'язані з діяльністю судів, які відповідали за процес збирання доказів. Виявлення, пошук, допит, викриття та покарання винного були невід'ємними складовими частинами судового провадження. Відповідно, однією з основних задач процесу того часу було забезпечення присутності особи на суді, в тому числі й примусовими методами.

Однак, незважаючи на активне використання затримань у той час, законодавство не встановлювало чіткої різниці між арештами, які здійснювалися поліцейськими, судами та слідчими. Це можна порівняти з сучасними нормами, які розрізняють адміністративне та кримінальне процесуальне затримання, а також тримання під вартою як запобіжний захід. Очевидно, саме тому в законодавстві та правозастосовній практиці того періоду терміни «арешт» і «затримання» використовувалися як синоніми [³⁶, с. 23].

Можна стверджувати, що на поч. XVIII ст. закони не містили чіткого розмежування між затриманням, арештом, підозрою та обвинуваченням, а також не визначали процесуальний статус підозрюваного та підстави для його затримання. Проте, вони все ж таки сприяли розвитку таких елементів інституту затримання, як фізичне захоплення та доставлення особи, порядок тримання під вартою і звільнення з-під варти, що, в свою чергу, стало основою для подальшого розвитку та вдосконалення цієї сфери.

Кардинальні зміни у кримінальному судочинстві розпочалися із проведенням судової реформи Олександром II у 1864 р. До основи судової реформи було закладено «Судові статuti» прийняті 20 листопада того ж року. Перший статут мав назву: «Заснування судових установ», другий: «Статут кримінального судочинства», третій: «Статут

³⁴ Шульга О. В. Становлення та розвиток інституту затримання у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. Вип. 7. С. 231–235.

³⁵ Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монограф. Донецьк: ТОВ «ВІПІ «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.

³⁶ Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 255 с.

цивільного судочинства» та четвертий: «Статут про покарання». Під час проведення реформи основною ідеєю було відділення сторони обвинувачення від судової влади шляхом часткової передачі досудовому слідству повноважень якими тоді користувались судді у частині досудового розслідування, яке на той час здійснював судовий слідчий (слідчий суддя), який підпорядковувався окружному суду, однак його обов'язком було проводити розслідування за клопотанням прокурора та виконувати всі його законні вказівки [³⁷, с. 48].

Зазначимо, що посада судового слідчого прирівнювалася до посади члена повітового суду. Число таких слідчих визначалося в залежності від кількості кримінальних справ у повіті. Підпорядковувалися судові слідчі Міністерству юстиції, а призначалися, переміщалися і звільнялися – губернатором за узгодженням з губернським прокурором [³⁸, с. 40]. Коментуючи положення, що визначали процесуальний статус судових слідчих, О. І. Литвинчук, зазначає, що ними ставали службові особи судового відомства, які мали судові звання, прирівнювалися до членів окружного суду, займали таке ж службове положення подібно судді [³⁹, с. 29].

Такий період у контексті досліджуваної теми можна охарактеризувати як початкову стадію формування сучасного законодавства щодо підозри у вчиненні злочину та пов'язаного з цим тимчасового обмеження свободи.

До середини XIX ст. у сфері кримінального судочинства остаточно визначилися дві форми досудового розслідування: дізнання та слідство. Поліція отримала повноваження проводити термінові слідчі дії для фіксації слідів злочину, а також затримувати злочинців «на гарячому». Стаття 33 Загальних правил, затверджених у 1862 році, передбачала, що поліція має право лише на дізнання та може затримувати підозрюваних у випадках, визначених законом, невідкладно повідомляючи про затримання судового слідчого та прокурора.

Терміни «підозрюваний» і «обвинувачений» згодом були згадані в статті 46 Статуту кримінального судочинства (1864 р.), де зазначається, що в змісті скарги, яка надходить до судді, за можливості повинна бути вказана «обвинувачена чи підозрювана особа». Таким чином, на цьому етапі розвитку кримінального процесу поняття обвинуваченого та

³⁷ Литвинчук О. І. Правовий статус судового слідчого і слідчого УРСР (порівняльно-історичний аналіз). *Проблеми правознавства і правоохоронної діяльності*. 2005. № 1. С. 45–59.

³⁸ Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: монографія. Харків : Арсіс ЛТД, 2002. 160 с.

³⁹ Литвинчук О. І. Процесуальний статус слідчого в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Луганськ, 2007. 244 с.

підозрюваного, хоча й відрізняються, мають практично однакове смислове навантаження. Згідно з п. 2 ст. 50 Статуту, в усних або письмових зверненнях до суду повинна бути вказана особа, «на яку падає підозра», а також «обставини, що це підтверджують», тобто докази, які підтверджують цю підозру [40]. Дійсно, Статут кримінального судочинства 1864 року не передбачав затримання, як окремий вид примусового заходу, ним встановлювались лише заходи попередження спробам обвинуваченого ухилитись від слідства, серед яких – взяття під варту (ст. 416), зокрема, у главі 6 Статуту неодноразового використовується термін «затримання» (ст. 430–432) [41].

Отже, в другій половині ХІХ ст. фактично сформувався окремий захід примусу – затримання підозрюваного, який використовувався поліцією у чітко визначених ситуаціях. Хоча нормативне регулювання затримання в цей період мало певні недоліки (зокрема, відсутність чітких термінів утримання затриманих під вартою), слід визнати, що інститут затримання перейшов на новий етап свого розвитку. Зокрема, підстави для затримання, порядок його проведення та можливість оскарження були систематизовані в одному правовому акті (хоча норми, що стосуються застосування примусових заходів, містилися й в інших законах). Більш детально було врегульовано порядок допиту затриманого, а також процедуру його звільнення з-під варти.

Третій етап – період перебування України у складі СРСР (з поч. ХХ ст. по 1991 рр.) – «радянський». Свій розвиток інститут затримання одержав з прийняттям КПК УРСР 1922 р., який став першим кодифікованим нормативним актом, що регламентував усі стадії кримінального процесу та остаточно закріпив одноособове проведення попереднього (досудового) розслідування. Затримання допускалось у визначених випадках, і здійснювалось органами дізнання з метою перешкодити підозрюваному ухилитись від слідства та суду.

Тут, як не дивно, варто говорити про права людини на свободу і особисту недоторканність, позаяк орган дізнання протягом 24 годин зобов'язаний був повідомити про затримання підозрюваного суд, а у справах, в яких проведення попереднього слідства було обов'язковим, – слідчого або прокурора. 48 годин надавались суду, слідчому та прокурору для підтвердження взяття під варту. Загальний строк затримання становив 72 години. Водночас, такі положення аж ніяк не відображали практичного дотримання прав людини, позаяк інститут

⁴⁰ Статут кримінального судочинства 1864 р. URL : <http://www.zakony.com.ua/juridical.html?catid=45338>.

⁴¹ Там само.

затримання сприяв посиленню державних репресій.

Прийняття КПК впровадило в практику попереднього слідства процедуру пред'явлення обвинувачення. Однак закон не визначав ані поняття підозри, ані статусу підозрюваного. Внаслідок цього всі особи, які допитувалися до моменту пред'явлення обвинувачення, отримували статус підозрюваного без будь-якого спеціального акту. Акт притягнення особи до відповідальності як обвинуваченого став формальністю, яку потрібно було виконати наприкінці слідства. Загалом, у період з 1922 р. по 1958 р. вперше була здійснена кодифікація кримінально-процесуального законодавства, яка завершилася ухваленням Кримінально-процесуального кодексу. У цьому кодексі вперше детально регламентувалося затримання осіб за підозрою у вчиненні злочину, яке було віднесено до компетенції міліції як органу дізнання. Було визначено підстави, порядок та інші аспекти його застосування. Проте, процесуальний статус осіб, затриманих за підозрою у злочині, залишався невизначеним, що, безумовно, не сприяло належному захисту їхніх прав, свобод і законних інтересів.

Подальший розвиток інституту затримання, був пов'язаний з прийняттям 25 грудня 1958 р. «Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік». Основи стали базою, на засадах якої в союзних республіках створили нові КПК, та сформулювали ідею єдності правоохоронних органів держави у боротьбі зі злочинністю: суд, прокурор, слідчий та орган дізнання були ланками одного ланцюга, пов'язані між собою спільністю завдань та основоположними принципами. На території України послідуєчий КПК було затверджено 28 грудня 1960 року, та введено в дію з 1 квітня 1961 р. ^[42]. До нього у відповідні розділи були без змін включені всі норми Основ 1958 р., окремі правові норми раніше прийнятого кримінального процесуального законодавства з урахуванням слідчої та судової практики ^[43].

Затримання та допит підозрюваного КПК 1960 р. були включені до переліку невідкладних слідчих дій, які здійснювались органом дізнання з метою встановлення та закріплення доказів злочину. Крім того, слідчому було надано право на затримання разом із органами дізнання. Внаслідок цього затримання сформувалось як окремий захід процесуального примусу, що виконував роль особливого етапу запобігання випадкам недостатньо обґрунтованих арештів. Слідчий отримав можливість, за відсутності чітких підстав для арешту або відмови від нього, ухвалити

⁴² Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон від 28 груд. 1960 р. № 1001-05. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/page5>

⁴³ Сірий М. Тенденції розвитку кримінального процесу України. *Адвокатура*. 2004. № 1 (9). С. 1–6.

рішення про затримання, щоб у цей період розібратись і обґрунтовано вирішити питання про взяття затриманого під варту або його звільнення.

З середини 1980-х років у всіх сферах державної діяльності відбуваються значні зміни, спрямовані на демократизацію та лібералізацію суспільства. Це викликало необхідність звернутися до міжнародного правового досвіду в сфері захисту прав і свобод людини та адаптувати вітчизняне законодавство до міжнародних стандартів у цій області. Саме в цей період починається розробка Концепції судово-правової реформи (яка забігаючи наперед була схвалена у 1992 р.), одним із ключових завдань якої є забезпечення захисту та дотримання основних прав і свобод людини, а також встановлення судового контролю за законністю та обґрунтованістю процесуальних рішень слідчих органів, які обмежують права громадян. Підозрюваний почав виступати як самостійний учасник процесу, хоча офіційно його статус було визнано лише після внесення змін до кодексу Указом Президії Верховної Ради від 16 квітня 1984 р. Кодекс було доповнено ст. 43-1 «Підозрюваний», відповідно до якої підозрюваним визнавалася особа, затримана за підозрою у вчиненні злочину, або особа, до якої було застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого. Також було визначено коло прав підозрюваного, які включали: знати, у чому він підозрюється; давати показання; подавати докази; заявляти клопотання та відводи; вимагати перевірки прокурором законності затримання; подавати скарги на дії та рішення особи, яка проводить дізнання, слідчого і прокурора. Варто ще раз підкреслити, що протягом дії цього КПК, як і попередніх, ухвалювалася постанова про притягнення особи саме в якості обвинуваченого. Проте також передбачався процесуальний статус підозрюваного, зокрема ним визнавалася: 1) особа, затримана за підозрою у вчиненні злочину; 2) особа, до якої було застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого [44]. Цей закон також надав підозрюваному певні права, а органам дізнання та попереднього (досудового) слідства – відповідні обов'язки, зокрема під час затримання. Затриманий, перш за все, мав право знати причини свого затримання, тоді як органи дізнання та попереднього (досудового) слідства були зобов'язані у кожному випадку затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, скласти протокол, в якому зазначалися підстави, мотиви, дата, година, рік, місяць, місце затримання, а також пояснення

⁴⁴ Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон від 28 груд. 1960 р. № 1001-05. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/page5>

затриманого. Копія цього протоколу разом із переліком прав та обов'язків негайно передавалася затриманому (ст. 106).

Проблеми нормативно-правового регулювання затримання осіб виникли ще в радянські часи. Залежність процесуальної форми досудових стадій кримінального процесу та правового статусу особи від відомих інтересів органів виконавчої влади, уповноважених здійснювати правоохоронну діяльність, була характерною для правової системи протягом усього радянського періоду. У ті часи існувала усталена практика визначати межі фактичної дії конституційних та інших особистих прав громадян без участі парламенту. Підзаконний рівень такого регулювання з часом був завуальований, доповнюючи республіканське процесуальне законодавство відповідними бланкетними нормами.

За роки перебування України у складі союзних республік, було схвалено чотири проекти Конституцій, зокрема – у 1919 р., 1929 р., 1937 р. та 1978 р., але в жодній із них не було гарантовано захист прав, свобод та законних інтересів людини. Такі нормативно-правові документи, по-перше виконували роль політичних документів, а по-друге – були націлені на захист інтересів правлячої партії. Саме характеристика спрямованості цих конституційних актів, їх основних цінностей та пріоритетів дозволяє зробити висновок, що хоча свобода і була закріплена в Основних Законах того часу, її реальна реалізація в житті була практично неможливо.

І ось, у 1996 р. Конституція України в ст. 29 проголосила, що: «Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника. Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання. Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого» [45].

⁴⁵ Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

Ухвалення КПК УРСР 1960 р. було прогресивним кроком для подальшого розвитку вітчизняного кримінально-процесуального законодавства, демократизації засад кримінального судочинства, який досить помітно розширив права підозрюваного, обвинуваченого, надавши можливість брати участь у попередньому розслідуванні. Однак, незважаючи на такі проголошенні цінності як забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи, зберігався попередній порядок затримання та утримання під вартою осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів.

Четвертий етап – сучасний період (з 2012 р. по теперішній час). Реформа кримінальної юстиції в цілому, а також у сфері кримінального провадження, призвела до зміни змісту та орієнтації кримінального процесу, спрямовуючи його на максимальну відповідність міжнародним стандартам захисту прав, свобод і законних інтересів осіб, які є учасниками кримінально-процесуальних відносин. Визнаючи охорону цих прав як одне з основних завдань кримінального провадження, кримінальне процесуальне законодавство також передбачає можливість, а в деяких випадках і необхідність застосування заходів процесуального примусу. Від своєчасного та обґрунтованого використання таких заходів значною мірою залежить ефективність розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень.

Як зазначає В. П. Півненко, сучасний кримінальний процес в Україні належить до континентального типу. Проте, в ньому присутні процесуальні інститути, які за своєю правовою природою наближені до англо-американської системи судочинства. У зв'язку з цим, під час обговорення проекту КПК України висловлювалися думки, що законопроект суттєво змінює модель (тип) вітчизняного кримінального судочинства з традиційної змішаної (континентальної) на повністю змагальну, притаманну англо-американській системі [⁴⁶, с. 35]. Таке твердження, як зазначає Л. М. Лобойко, зумовлене зовні конкурентним характером багатьох новел законодавства, які сприймаються як відступ від встановлення істини, що створює враження про зближення українського кримінального процесу з англосаксонською системою правосуддя. У юридичній літературі така точка зору піддалася обґрунтованій критиці [⁴⁷, с. 85]. Згідно з твердженням О. М. Толочка, український кримінальний процес дійсно набув більш змагального

⁴⁶ Півненко В. П. Проект нового Кримінально-процесуального кодексу України: невдачі і прорахунки. *Вісник прокуратури*. 2010. № 11. С. 34–40.

⁴⁷ Лобойко Л. М. Про «ворогів» українського кримінального процесу. *Вісник прокуратури*. 2011. № 3. С. 82–88.

характеру, оскільки він базується на ліберальних принципах міжнародно-правових стандартів, практиці Європейського суду з прав людини та сучасній доктрині. Крім того, «нова правова ідеологія» Кримінального процесуального кодексу України спрямована на його гуманізацію, що включає обмеження дій державних органів, розширення прав підозрюваних (обвинувачених) і потерпілих, а також надання додаткових гарантій для захисту їх законних інтересів [⁴⁸, с. 191; ⁴⁹].

Отже, кримінальне судочинство в усіх країнах зазнає соціального, а не формально-правового зближення. Однак об'єднання в єдиний тип, а також перевага однієї системи судочинства над іншою є наразі неможливими через культурно-історичні причини, оскільки це сприймається як загроза національній ідентичності. Загальна гуманістична філософія кримінального процесу, яка включає міжнародно визнані принципи та стандарти правосуддя, не може усунути ці відмінності. Вони виникли внаслідок історичної еволюції кожної системи судочинства, мають природний характер і забезпечують цілісність системи, але не заважають інтеграційним процесам на міжнародному рівні. Ефективність боротьби зі злочинністю та рівень захисту прав і свобод людини не залежать безпосередньо від типових або видових відмінностей кримінального процесу. Обидві процесуальні системи спрямовані на дотримання і захист прав людини, вимагають належної правової процедури (процесуальної справедливості) та потребують виявлення винних у вчиненні злочину (матеріальної справедливості) [⁵⁰].

Прийняття 13 квітня 2012 р. нині чинного КПК України визначили нові напрями та підходи і до реформування інституту затримання особи. На реалізацію положень ст. 29 Конституції України про недопустимість тримання особи під вартою інакше, як за вмотивованим судовим рішенням, і виключність нагального застосування тримання під вартою без судового рішення, чинний КПК України передбачає: (1) *затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду* (затримання з метою приводу – ст. ст. 187–191 КПК України) та (2) *затримання особи без ухвали слідчого судді, суду* (законне затримання кожним, хто не є уповноваженою службовою особою (ст. 207 КПК України), затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 України), законне

⁴⁸ Толочко О. М. Гуманізація доказування у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 187–196.

⁴⁹ Моргун Н. С., Сєдакова В. В., Бондар С. В. Європейський досвід розвитку національних кримінальних процесуальних систем. *Держава та регіони*. 2022. № 2 (76). С. 72–80.

⁵⁰ Там само.

затримання, що здійснюється керівником дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітаном судна України (ст. 522 КПК України), затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення (ст. 582 КПК України). Названі види затримання розрізняються за суб'єктами їх здійснення, підставами та процесуальним порядком.

Сучасний етап розвитку інституту затримання в кримінальному процесі України розпочався з прийняттям та набранням чинності у 2012 р. КПК України, який суттєво змінив нормативне регулювання цього інституту. Відповідно до ст. 2 КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності співвідносно зі ступенем вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура ^[51]. На виконання таких завдань, законодавець вперше запровадив поняття «заходи забезпечення кримінального провадження», серед яких виділено кілька видів затримання, зокрема затримання уповноваженою службовою особою. КПК України детально регламентує процедуру затримання уповноваженою службовою особою та повідомлення інших осіб про затримання, містить чіткі положення щодо обчислення строку затримання, зокрема з урахуванням часу фактичного позбавлення особи свободи, та визначає загальні обов'язки судді щодо захисту прав людини, включаючи права особи, яка перебуває під вартою. Таким чином, цей етап характеризується високим рівнем правової регламентації затримання з урахуванням міжнародних стандартів, хоча окремі його елементи потребують подальшого вдосконалення.

Варто також наголосити, що сучасний етап розвитку українського суспільства відзначається інтеграцією світового досвіду у формуванні гармонійних відносин між особистістю та державою ^[52]. Важливим показником рівня розвитку суспільства і держави є реальне забезпечення

⁵¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

⁵² Ілляшук Д. Г. Права особи в контексті розвитку кримінального судочинства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 423-427.

прав і свобод людини. Україна сьогодні переживає особливий історичний період, зокрема відкриваються нові горизонти її розвитку. Незважаючи на воєнний стан, створюються сприятливі умови для впровадження системних реформ, спрямованих на поглиблення демократії та інтеграцію країни до Європейського Союзу. Однак, попри позитивні досягнення у проведенні реформ, необхідно визнати, що головне стратегічне завдання – захист прав людини і громадянина залишається актуальним, оскільки в діяльності інституцій сектору безпеки спостерігаються певні розбіжності між проголошеними Конституцією України правами людини та фактичним станом їх реалізації. Інституції правопорядку та безпеки, які покликані захищати права людини, діють недостатньо ефективно, що вимагає розробки елементів механізму охорони. Вирішення цих проблем значною мірою залежить від якісної реалізації правоохоронної функції.

Глобалізаційні тенденції та інтеграційні намагання України увійти в європейський правовий, соціальний і культурний простір суттєво змінило вітчизняну кримінальну процесуальну систему. Тому завданням сучасної процесуальної доктрини стає наукове обґрунтування правової природи оновлених процесуальних інститутів і необхідності зміни правозастосовної практики, правосвідомості та психології правозастосовників з урахуванням як національної правової культури, правових традицій, національного менталітету і правосвідомості українського народу, так і новітніх досягнень світової суспільно-правової думки. Проведений аналіз наявних на сьогодні наукових джерел засвідчив, що комплексного дослідження, пов'язаного із розробленням проблем права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі, у жодному з них не здійснено.

Однак, окремим питанням забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у кримінальному процесі присвячено низку наукових доробків. Зокрема, проблеми діяльності захисника у контексті захисту прав підозрюваного в кримінальному провадженні, з урахуванням положень нового КПК України та сучасних тенденцій адаптації вітчизняного законодавства до норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, досліджувала у своїй дисертації А. А. Ахундова (2013 р.) [53]. Дисертантка дійшла висновку, що права на захист у «підслідної» особи (так само як і у її захисника) виникають лише після

⁵³ Ахундова А. Б. Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ: НАВС, 2013. 19 с.

визнання цієї особи підозрюваним: це відбувається у випадку затримання особи за підозрою в скоєнні кримінального правопорушення або коли їй повідомлено про підозру.

Звернено увагу на те, що залучення захисника на початковому етапі розслідування (при повідомленні, зміні чи доповненні підозри) загалом відповідає інтересам як підозрюваного, так і особи, що проводить розслідування. Участь захисника підвищує об'єктивність затримання, дозволяє слідчому більш виважено та всебічно оцінити обґрунтованість епізодів злочинної діяльності, в яких звинувачують особу, а також сприяє своєчасному запобіганню слідчих помилок та їх усуненню [⁵⁴, с. 9-10].

Зокрема, А. Е. Руденко розробив класифікацію ЗЗКП, які обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб, здійснюється на основі таких класифікаційних ознак: залежно від кримінально-процесуальної кваліфікації ЗЗКП; залежно від об'єкта, щодо якого обмежуються майнові права; залежно від цивільно-правового статусу майна, права на яке підлягають обмеженню в процесі застосування заходів забезпечення; залежно від місця розташування майна, права на яке обмежуються; залежно від обсягу майна, права на яке підлягають обмеженню; а також залежно від ступеня обмеження прав підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб. ЗЗКП, які обмежують права підозрюваного, сприяють ефективному вирішенню завдань кримінального судочинства в цілому та досудового розслідування зокрема. Оскільки ці заходи обмежують конституційні права і свободи громадян, що може здаватися суперечливим до основного завдання кримінального судочинства – забезпечення дотримання прав особи під час діяльності органів, уповноважених розслідувати кримінальні злочини відповідно до вимог Конституції України, необхідно забезпечити надійні процесуальні гарантії для підтримання законності та обґрунтованості під час їх застосування [⁵⁵, с. 5].

Автором, доведено, що чинним КПК України характеристика майна, яке може бути тимчасово вилученим, визначена недостатньо чітко. Зокрема, залишається нерегульованим питання, яке саме майно слід вважати тимчасово вилученим безпосередньо (тобто до моменту проведення обшуку) під час законного затримання особи відповідно до ст.ст. 207, 208 КПК України. Оскільки під час затримання фактично неможливо належним чином визначити ознаки, які свідчать про те, що

⁵⁴ Ахундова А. Б. Зазнач. твір.

⁵⁵ Руденко А. Е. Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : НАВС, 2015. 20 с.

майно, яке має затримана особа, повністю відповідає вимогам – ч. 2 ст. 167 КПК України, тимчасово вилученими при законному затриманні особи слід вважати всі речі, документи, гроші тощо, які забираються у особи під час її затримання [⁵⁶, с. 11].

Запропонував розглядати забезпечення прав особи на досудовому розслідуванні як правову доктрину А. В. Мельниченко. Наразі згідно з такою концепцією особа уповноважена в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, прокурор зобов'язані надати усім учасникам процесуальних дій у кримінальному провадженні можливість належної реалізації їхніх прав, що визначені законом [⁵⁷].

Викликає не аби який інтерес наукова праця В. М. Ребезюка, яка зосереджена на всебічному вивченні захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження шляхом порівняльно-правового аналізу, з урахуванням Конституції України та норм чинного кримінального процесуального законодавства України [⁵⁸]. Автором було запропоновано власне визначення терміну «правовий механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження», який охоплює встановлений і гарантований законодавством порядок захисту правового статусу учасників кримінального процесу. Цей механізм включає узгоджену діяльність посадових осіб та органів, що здійснюють кримінальне провадження, а також самостійну реалізацію процесуальних прав, спрямованих на відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів учасників. Обґрунтовано, що для забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження необхідно вирішувати питання нерівності в цьому процесі. Основними напрямками цього є гуманізація мети та завдань кримінального провадження, приведення їх у відповідність до міжнародних актів з прав людини, а також поліпшення правового статусу кожного учасника. Доведено ефективність забезпечення принципу права на захист для учасників кримінального провадження, щодо яких під час досудового розслідування здійснюються процесуальні дії та приймаються рішення, що свідчать про наявність у органах розслідування даних про вчинення ними кримінального правопорушення [⁵⁹, с. 19–20].

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Мельниченко А. В. Забезпечення прав особи на досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : НАВС, 2018. 20 с.

⁵⁸ Ребезюк В. М. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... д-ра філос. : 081 – Право. Київ, 2021. 273 с.

⁵⁹ Там само.

Як зазначає В. В. Юсубов, обов'язки правоохоронних органів України у сфері забезпечення прав людини є наслідком тривалого процесу формування норм міжнародного та національного законодавства, а також тривалої та дискусійної роботи з їх узгодження. Це особливо стосується рішень Європейського суду з прав людини, оскільки відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (2006 р.) [60], практика якого визнана джерелом українського права (ст. 17 Закону). Розвиток українського суспільства в європейському контексті вимагає суттєвих реформ у сфері забезпечення прав і свобод громадян, які потребують захисту. Державні органи зобов'язані ретельно дотримуватися їх реалізації та охорони... [61].

До того ж, продовжує І. Ю. Бабенко, система забезпечення прав людини в досудовому кримінальному провадженні включає нормативну та реалізаційну складові щодо гарантування прав людини з моменту отримання або безпосереднього виявлення інформації про вчинене кримінальне правопорушення до моменту початку досудового розслідування та внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР до моменту закінчення досудового розслідування. Авторкою проведено комплексне дослідження забезпечення прав людини в досудовому кримінальному провадженні; розглянуто загальну характеристику забезпечення прав людини в досудовому кримінальному провадженні; проаналізовано генезу законодавства про забезпечення прав людини в досудовому кримінальному провадженні; визначено, що кримінальне процесуальне законодавство України пройшло декілька етапів формування, які мали непослідовний характер у галузі забезпечення дотримання прав людини [62].

Науковий інтерес становить дисертація А. А. Жука «Охорона прав, свобод та законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою» (2022 р.), у якій здійснено комплексне дослідження процесуального порядку охорони прав, свобод та законних інтересів підозрюваного під час застосування тримання під вартою, з огляду на нормативні положення чинного кримінального процесуального законодавства та теорію кримінального процесуального права України. На основі проведеного дослідження встановлено, що

⁶⁰ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

⁶¹ Юсубов В. В. Прокурор як гарант забезпечення прав громадян на досудових стадіях кримінального процесу : дис...канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 204 с.

⁶² Бабенко І. Ю. Забезпечення прав людини в досудовому кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Маріуполь, 2021. 16 с.

порушення прав осіб, що затримуються за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень, є систематичними, зокрема: затримання без законних підстав уповноваженою службовою особою; порушення строків затримання; порушення права на захист; не проведення реєстрації затримання; затримання без складання протоколу про затримання; неповідомлення про затримання близьких родичів та членів сім'ї затриманого; застосування до затриманого тортур, фізичного та психологічного тиску; неповідомлення підозрюваному підстав затримання. Головними напрямками участі прокурора у механізмі охорони прав, свобод та законних інтересів підозрюваного при запобіжного заходу тримання під вартою є: а) самостійне складання або погодження відповідного клопотання слідчого до слідчого судді (оцінка достатності підстав для звернення); б) доведення необхідності застосування тримання під вартою під час розгляду клопотання слідчим суддею або судом (доказування) [63].

Як стверджує А. К. Чернова, наявність інституту затримання в кримінально-процесуальному законодавстві є безсумнівно доцільною. Затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, є одним із найскладніших аспектів кримінально-процесуального права, при застосуванні якого часто виникають порушення прав людини. Це підкреслює необхідність його детального вивчення. Інститут затримання включає норми, що регулюють підстави для затримання, процесуальну форму затримання, надання затриманій особі процесуального статусу, гарантії забезпечення її прав, умови та порядок утримання під вартою, а також нагляд і контроль за законністю затримання, підстави та процедуру звільнення з-під варти та реабілітації. Цей інститут зумовлений потребами практики і має на меті не лише посилення боротьби зі злочинністю, швидке та повне розкриття злочинів, викриття і справедливе покарання винних, але й створення гарантій захисту прав і свобод людини [64].

Одна із перших наукових робіт, присвячених проблемам затримання у кримінальному процесі України, що проведена в умовах реалізації норм чинного КПК України, стала праця О. В. Шульги (2016 р.) [65]. Авторка стверджує, що набрання 20 листопада 2012 р. чинності КПК України призвело до значних змін у практиці застосування

⁶³ Жук А. А. Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою : дис... д-ра філос. : 081 «Право». Київ, 2022. 289 с.

⁶⁴ Чернова А. К. Затримання особи, підозрюваної в скоєнні злочину : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2009. 20 с.

⁶⁵ Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

затримання. Проведена законодавцем систематизація заходів процесуального примусу, зокрема заходів забезпечення кримінального провадження, надала затриманню особливе місце у кримінальному провадженні, визначила його системний характер. У цьому контексті вчена вперше обґрунтувала, що фактичними підставами затримання уповноваженою службовою особою слід вважати виключно фактичні дані, що є достатніми для доставлення особи до органу досудового розслідування, свідчать про можливу її причетність до вчинення злочину і які у сукупності з відповідними умовами та мотивами засвідчують необхідність і допустимість невідкладного тимчасового тримання цієї особи під вартою (пп. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК України); визначила підстави та порядок звільнення затриманої особи, зокрема слідчим, прокурором, слідчим суддею у разі, якщо не підтвердилась підозра у вчиненні злочину, відсутні підстави для звернення до суду з клопотанням про обрання стосовно неї запобіжного заходу, затримання було здійснене з порушенням вимог, передбачених ст. 208 КПК України; особою, відповідальною за перебування затриманих у разі надходження постанови слідчого, прокурора, ухвали слідчого судді про звільнення затриманого або закінчення строку затримання, передбаченого ст. 211 КПК України [66, с. 4].

У тому ж році Ю. В. Лук'яненко вперше дослідив теоретичні і прикладні проблеми правового регулювання затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення. У роботі висвітлено питання розвитку наукової думки і законодавства щодо правового інституту затримання особи. З огляду на різноманітність наукових тлумачень учених удосконалено низку правових дефініцій. Визначено мету, підстави та момент затримання особи. Висвітлено процесуальний порядок затримання особи без ухвали слідчого судді, суду та особливості затримання з метою приводу. З'ясовано гарантії забезпечення захисту прав затриманої особи. Визначено значення практики ЄСПЛ щодо затримання особи. На підставі здійсненого дослідження сформовано та обґрунтовано низку нових положень і висновків, що мають значення для науки кримінального процесу та правозастосовної практики [67].

Реформа кримінальної юстиції в цілому, а також у сфері кримінального провадження, призвела до зміни змісту та орієнтації кримінального процесу, спрямованої на максимальну відповідність

⁶⁶ Шульга О. В. Зазнач. твір.

⁶⁷ Лук'яненко Ю. В. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 20 с.

міжнародним стандартам захисту прав, свобод і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальних процесуальних відносинах. Водночас, визнаючи такі міжнародні постулати, кримінальне процесуальне законодавство передбачило можливість, а в деяких випадках і необхідність, застосування заходів процесуального примусу. Тому, як зазначає Є. В. Дояр, від своєчасності та обґрунтованості їх застосування залежить ефективність розслідування. Автор у роботі запропонував алгоритм дій уповноважених службових осіб під час затримання особи за ухвалою слідчого судді, що включає визначений порядок проведення процесуальних дій від виклику особи до органу досудового розслідування та доставлення її до слідчого судді, суду; визначив порядок фіксації моменту затримання особи на підставі ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу; обґрунтував правомірність і визначено порядок затримання осіб за підозрою у вчиненні злочинів за які передбачено покарання у виді позбавлення волі, але за які не можна у подальшому застосувати запобіжний захід у вигляді взяття під варту [68].

Затриманню уповноваженою службовою особою у формі проведення відповідної процесуальної дії присвячено роботу Д. В. Лазаревої. Авторкою затримання, здійснене уповноваженою службовою особою, розглядається як захід забезпечення кримінального провадження, який може проводитися без ухвали слідчого судді співробітником правоохоронного органу, що має відповідні повноваження згідно з спеціальним законом. Це стосується особи, яка обґрунтовано підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення на підставі очевидних фактів і обставин, які безпосередньо сприймалися працівником правоохоронного органу під час вчинення (або замаху на вчинення) кримінального правопорушення або відразу після цього. Даний захід передбачає проведення процесуальної дії, що пов'язана з обмеженням свободи та особистої недоторканності особи з метою запобігання або припинення її протиправних дій, унеможливлення втечі та доставлення до найближчого органу, який уповноважений перевірити підозру шляхом досудового розслідування. У рамках комплексного підходу до вдосконалення процесуальної форми затримання уповноваженою службовою особою вченою сформульовано пропозиції щодо низки системних змін, зокрема: а) передбачити можливість затримання особи, яка підозрюється у вчиненні будь-якого

⁶⁸ Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 20 с.

кримінального правопорушення, незалежно від статті кримінального закону, за якою кваліфікується діяння; б) процесуальне оформлення затримання шляхом складання відповідного протоколу повинно здійснюватися виключно уповноваженою службовою особою, тобто тим суб'єктом, який безпосередньо виконував процесуальну дію і особисто сприймав факти та обставини, що її супроводжували; в) порядок затримання без ухвали слідчого судді повинен передбачати розгляд слідчим у найкоротший строк з моменту доставлення затриманого до органу досудового розслідування, але не пізніше 12 годин з моменту затримання, питання про правомірність і доцільність подальшого утримання під вартою [69].

Водночас О. В. Маник здійснив дослідження щодо процесуального порядку затримання особи без ухвали слідчого судді. Автор виокремив та охарактеризував групи суб'єктів, які можуть здійснювати затримання особи без ухвали слідчого судді. Він запропонував розглядати процесуальний порядок такого затримання як систему, що складається з взаємопов'язаних елементів, які чітко визначені в кримінальному процесуальному законодавстві (обов'язкові елементи), а також тих, які визначають тактико-організаційні особливості дій суб'єктів затримання. Ці дії спрямовані на правомірне обмеження свободи та особистої недоторканності особи без вмотивованого судового рішення з метою припинення суспільно небезпечного винного діяння (дії або бездіяльності) та забезпечення ефективності кримінального провадження [70].

Підводячи підсумки зазначимо, що проведений аналіз становлення та розвитку нормативно-правового забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України з часів Київської Русі й донині засвідчив, що кримінальне процесуальне законодавство України пройшло декілька етапів розвитку, які характеризувалися непослідовністю в забезпеченні прав і свобод людини. Ці етапи залежали від різних факторів, зокрема й політичних. Інститут затримання у кримінальному процесі України спочатку увійшов в норми звичаєвого права, а потім, із виникненням держави та права, розвитком її правової системи, отримав законодавчу імплементацію в кримінально-процесуальних нормах. Від XIX ст. вплив засади змагальності, а відтак забезпечення права на свободу та особисту недоторканність розширився, однак, у досудових стадіях радянського

⁶⁹ Лазарева Д. В. Затримання уповноваженою службовою особою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2017. 20 с.

⁷⁰ Маник О. В. Процесуальний порядок затримання особи без ухвали слідчого судді. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2023. 20 с.

кримінального процесу, така фундаментальна засада хоча й законодавчо регламентувалася, але на практиці фактично не існувала, оскільки, підозрюваний наділявся правом на захист, яке протягом тривалого часу носило суто формальний характер.

Наразі Україна зробила значний прогрес у забезпеченні прав в кримінальному процесі України, прийнявши новий КПК і закріпивши міжнародні стандарти прав і свобод людини. Проте, на сучасному етапі розвитку української державності, в умовах воєнного стану, вітчизняна кримінальна процесуальна система перебуває в стані удосконалення, а кримінальні процесуальні особливості забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі не сформульовані. Тому під час його практичного застосування виникають певні проблеми, які вже неодноразово привертали увагу законодавців минулих років і потребують вирішення.

1.2. Поняття, зміст та функціональне призначення забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі

Відповідно до ст. 3 Конституції України «Людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [71]. Кримінальна процесуальна діяльність має на меті швидке, повне та неупереджене розслідування, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності відповідно до своєї вини [72]. Така діяльність тісно пов'язана із застосуванням примусових заходів, які обмежують права та свободи особи. Затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, уповноваженою службовою особою є одним із заходів, що, з одного боку, обмежує конституційне право на свободу та особисту недоторканність, а з іншого – є ефективним засобом для забезпечення виконання завдань досудового розслідування та кримінального провадження в цілому [73].

Перелік видів ЗЗКП, що міститься у ч. 2 ст. 131 КПК України,

⁷¹ Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

⁷² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

⁷³ Шумська Н. С. Концептуальні кримінальні процесуальні підходи до забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. URL : http://lsei.org.ua/6_2023/210.pdf.

доводить, що законодавець включає до нього певні процесуальні засоби державно-владного примусу, пов'язані з обмеженням прав і свобод особи, у тому числі й право на свободу й недоторканність [74]. У цьому переліку затриманню особи відведене окреме місце, однак незважаючи на те, що кожному із видів ЗЗКП надалі присвячена окрема глава (гл. 11–17 КПК України), нормативне врегулювання затримання особи здійснюється в межах однієї із нормативним врегулюванням (гл. 18 КПК України). Більше того, у ч. 2 ст. 176 КПК України затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку КПК України визнається тимчасовим запобіжним заходом [75]. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є короткостроковим заходом у кримінальному провадженні, тому що відповідно до норм чинного кримінального процесуального законодавства затриманому повинно бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення не пізніше 24 годин з моменту його затримання. У протилежному випадку дана особа підлягає негайному звільненню (ч. 2–3 ст. 278 КПК України) [76].

Паралельно із повідомленням про підозру слідчий за умови існування ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України, слідчий, прокурор звертається із клопотанням про застосування певного запобіжного заходу з огляду на наявні ризики та обставини до місцевого загального суду. Зокрема, варто звернути увагу на строки даного звернення із клопотанням до суду. Відповідно до ч. 2 ст. 211 КПК України затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше 60 годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу, а ч. 1 ст. 211 КПК України окреслює також загальний строк затримання уповноваженою службовою особою, який не може перевищувати 72 годин з моменту затримання. Зокрема, момент затримання визначається ст. 209 КПК України і окреслюється точкою відліку, яка виражається у обов'язку особи залишатися поряд із уповноваженою службовою особою або в приміщенні, нею визначеному, шляхом застосування до

⁷⁴ Музичук О. М., Матус В. В. До питання сутності та значення заходів забезпечення кримінального провадження. *Європейські перспективи*. 2022. № 2. С. 206–210.

⁷⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

⁷⁶ Там само.

затриманого сили наказу [⁷⁷; ⁷⁸].

Вищевикладене підтверджує, що затримання є тимчасовим запобіжним заходом, тому що, виходячи із норм чинного законодавства, даний захід не може тривати більше 72 годин. Отже, затримання особи є одним із найбільш суворих запобіжних заходів, тому що значною мірою обмежує права і свободи людини і громадянина, зокрема, право на свободу та особисту недоторканність, яке передбачено Конституцією України та численними нормативно-правовими актами. Обмеження права на свободу та особисту недоторканність індивіда затриманням підтверджується рішенням Конституційного Суду України від 26 червня 2003 р. № 12-рп/2003 (абз. 5 п.6 мотивувальної частини): «Зазначена стаття Конституції (авт. – ст. 29) передбачає затримання, арешт і тримання під вартою як примусові заходи, що обмежують право на свободу та на особисту недоторканність особи і можуть застосовуватись на підставах і в порядку, встановлених законом. В нормах Кримінального процесуального кодексу України термін «затримання» трактується як тимчасовий запобіжний захід...» [⁷⁹].

У структурі глави 18 КПК України містяться два параграфи, в яких визначені: підстави та порядок застосування затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду (§ 1) – затримання особи з метою її приводу (ч. 2 ст. 187–191 КПК України); підстави та порядок застосування затримання особи без ухвали слідчого судді, суду (§ 2) – законне затримання (ст. 207 КПК України), а також затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України) [⁸⁰].

Із запровадженням в Україні 24 лютого 2022 р. воєнного стану у зв'язку із військовою агресією російської федерації було внесено низку суттєвих змін у чималу кількість розділів КПК України. Дослідження інституту запобіжних заходів, зокрема, тимчасових запобіжних заходів, як-от: затримання уповноваженою службовою особою відповідно до ст. 208 КПК України, має виняткове значення для кримінального процесуального законодавства. Розкриття сутності процесуального

⁷⁷ Там само.

⁷⁸ Резцова Н. С. Місце інституту затримання уповноваженою службовою особою в системі заходів забезпечення кримінального провадження. *Проблеми досудового розслідування в сучасних умовах: правові та організаційні аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ.-конф. (Одеса, 29 квіт. 2021 р.). Одеса : ОДУВС, 2021. С. 176-179.

⁷⁹ Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України... [депутатської недоторканності] від 26.06.2003 р. №12-рп/2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-03#Text>.

⁸⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

порядку затримання є складним та суперечливим, оскільки розглядуваний інститут зазнав деяких змін в умовах воєнного стану, які стали предметом теоретичної дискусії [81].

На нашу думку, доцільним буде звернутися до найбільш нових наукових пошуків українських дослідників в цій царині, аналізуючи, що саме вони відносять до категорії «затримання», зокрема, серед науковців і практиків не викликає сумніву та обставина, що процедура затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення повинна знаходитись у сфері кримінальної процесуальної регламентації. На сьогоднішній день норми чинного КПК України визначають підстави, умови та порядок затримання уповноваженою службовою особою, права затриманого та обов'язки суб'єктів процесуальної діяльності із їх забезпечення. Визнання процесуальної природи вказаного виду затримання передбачає розв'язання наукової проблеми із визначення його сутності як кримінального процесуального інституту. У той же час слід відзначити, що вирішення означеного завдання ускладнюється в силу певних причин, до числа яких можна віднести наступні: полісемантичність терміну «затримання» в законодавстві, процесуальній науці та правозастосовній практиці; неоднозначність законодавчих приписів, в яких розкривається процесуальна сутність затримання за підозрою у вчиненні злочину; відсутність єдності думок науковців з даного питання. За таких умов існує необхідність комплексного дослідження сутнісних характеристик затримання уповноваженою службовою особою [82].

У загальному, вчені-процесуалісти затримання особи визначають як тимчасовий запобіжний захід, який застосовується з метою запобігання протиправним діям та з'ясування причетності затриманого до вчиненого кримінального правопорушення або приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з підстав та в порядку, визначеному КПК України [83].

Затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення є найбільш дієвим та ефективним тимчасовим запобіжним заходом, оскільки воно створює можливості для здійснення

⁸¹ Резцова Н. С. Затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, як спосіб правомірного обмеження права на свободу та особисту недоторканність. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (123). С. 352–357.

⁸² Lazareva D., Reztsova N. Process of detention in ukrainian criminal procedure. *Scientific bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2020. № 1 (109). С. 216–221.

⁸³ Затримання у кримінальному провадженні : навч. посіб. / кол. авт.: А. В. Захарко, В. В. Рогальська, О. А. Солдатенко, Д. В. Лазарева, Н. С. Резцова та ін. Дніпро : ДДУВС, 2020. 131 с.

належного досудового розслідування. Це обумовлено тим, що особа, яка імовірно вчинила кримінальне правопорушення, під загрозою притягнення до кримінальної відповідальності може прийняти хибне рішення переховуватися від правоохоронного органу, часто не розуміючи негативні наслідки своїх дій. Зважаючи на це, законодавцем сформульовано положення у КПК України про захід, який фактично блокує можливість підозрюваного протидіяти нормальному перебігу досудового розслідування. Зважаючи на чинні положення кодифікованого процесуального закону, можна стверджувати про те, що у ст. 209 КПК України чітко визначено момент, з якого даний запобіжний захід набуває чинності: «Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою» [84]. Для всіх видів затримання, передбачених чинним КПК України, момент затримання особи є аналогічним, про що повинен пам'ятати кожен практичний працівник під час здійснення затримання особи. У КПК України не передбачено тлумачення термінології «затримання особи» [85].

Одним із недоліків досліджень окресленої вище проблематики є намагання окремих науковців жорстко «прив'язати» сутність затримання уповноваженою службовою особою до приписів кримінального процесуального закону. У той же час, на наше переконання, головні сутнісні риси будь-якого правового явища не можуть визначатися виключно на основі приписів законодавчих норм, радше навпаки – виходячи із сутності правового явища повинно формуватися його нормативне вираження. Наразі законодавча регламентація затримання уповноваженою службовою особою не може розглядатися як безапеляційна основа для визначення його сутності. Первинним в цьому аспекті є пізнаване на рівні теоретичного мислення змістовне наповнення вказаного інституту, яке виражає головне, основне, визначальне в його предметі. Лише на основі цього можна вести мову про те, наскільки адекватно процесуальні норми відображають дійсну сутність затримання уповноваженою службовою особою [86].

Основою для правильного визначення сутності затримання уповноваженою службовою особою як кримінального процесуального

⁸⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

⁸⁵ Шумська Н.С. Концептуальні кримінальні процесуальні підходи до забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. URL : http://lsei.org.ua/6_2023/210.pdf

⁸⁶ Lazareva D., Reztsova N. Ibid.

інституту є змістовне наповнення більш загального родового поняття «затримання». У загальновживаному контексті слово «затримувати» означає залишати, утримувати кого-небудь на якийсь час у певному місці; силою зупиняти кого-небудь з певною метою [⁸⁷, с. 359]. Екстраполювавши вказане лексичне значення на правову сферу, затримання у найбільш загальному вигляді можна визначити як юридично значущі дії суб'єктів, які законом наділені відповідними повноваженнями, наслідком яких є легітимне обмеження свободи та особистої недоторканності певної особи із суспільно корисною метою.

Правообмежувальний характер затримання невідворотно обумовлює державний примус під час його застосування. Вказана ознака цілком закономірно призвела до формування розуміння затримання саме як заходу процесуального примусу. Відповідно із усталеною в юридичній науці точкою зору, кримінальний процесуальний примус представляє собою систему заходів психологічного, фізичного, організаційного чи матеріального впливу, пов'язаних із обмеженням суб'єктивних прав учасників кримінального провадження, які реалізуються шляхом застосування уповноваженими особами передбачених законом владно-примусових заходів, що полягають у спонуканні до виконання процесуальних обов'язків, припиненні протиправної поведінки, притягненні до процесуальної відповідальності [⁸⁸, с. 149].

Відразу звернемо увагу на примус у кримінальному процесі. Наразі будь-яке затримання є примусовим заходом з боку органів влади, що передбачає обмеження особистої свободи громадян. У деяких випадках затримання може супроводжуватися застосуванням фізичної сили та особистим обшуком. Примус є складовою частиною механізму кримінального процесуального регулювання, за допомогою якого держава прагне реалізувати вимоги закону в ситуаціях, коли особа, що зобов'язана, не може або неналежно виконує свої процесуальні обов'язки. Це є прямою реакцією на правопорушення, відмову від виконання обов'язків або їх неналежне виконання, а також заходом, що застосовується для безумовного вирішення завдань, задля яких встановлюються ці обов'язки [⁸⁹].

Як відзначає Л. М. Лобойко, примус у кримінальному процесі є специфічним видом державного примусу; психічний, фізичний або

⁸⁷ Словник української мови. [В 11 т.]. Т. 3 : З. Київ : Наук. думка, 1972. 744 с.

⁸⁸ Мирошніченко Ю .М. Заходи кримінально-процесуального примусу: сутнісна характеристика, умови та підстави застосування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 4. Т. 2. С. 148–150.

⁸⁹ Чернова А. К. Кримінально-процесуальні проблеми затримання підозрюваного. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2003. № 2. С. 101–109.

матеріальний вплив, що здійснюється компетентними органами та посадовими особами держави у формі спеціальних актів і в межах правових норм, з метою підпорядкування волі та поведінки особистості інтересам, закріпленим у законі, суспільства та держави [90].

За допомогою державного примусу усуваються порушення прав і свобод людини і громадянина, а суспільні відносини приводяться в нормальний стан. Механізм державного примусу є своєрідним каталізатором, до якого звертаються у випадку загрози здійсненню нормальної діяльності окремої особи, суспільства або держави. Наразі затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, можна представити як реакцію держави на неправомірну поведінку суб'єкта суспільно небезпечного діяння. Слід зауважити, що затримання в рамках кримінального провадження є найбільш важливою процесуальною дією, тому що в більшості випадках вона означає появу підозрюваного та, власне, суб'єкта кримінального правопорушення. Керуючись механізмом державного примусу, елементом якого є затримання особи, уповноважена службова особа, діючи в рамках закону і дотримуючись кримінальної процесуальної процедури, реалізує завдання кримінального процесу, які полягають в захисті особи, суспільства і держави від протиправних посягань тощо.

Однак примус не є центральною ознакою затримання особи, тому що дана ознака перманентна для більшості інститутів кримінального процесу, зважаючи на імперативний та специфічний характер кримінальних процесуальних суспільних відносин. Не можна затримання ототожнювати виключно із примусом, тому що воно є різновидом ЗЗКП, а отже покликане забезпечувати. Словник української мови надає наступну дефініцію поняття «забезпечувати»: «Створювати надійні умови для здійснення чого-небудь: гарантувати щось» [91]. Д. В. Лазарева у монографії «Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному процесі України» стверджує, що ЗЗКП шляхом фізичного, психологічного, матеріального чи організаційного впливу на поведінку його учасників спрямовані на створення належних умов, за яких таке провадження здатне ефективно досягати своїх завдань [92, с. 56]. Таким, що викликає інтерес є тлумачення затримання Є. В. Дояром як окремих видів ЗЗКП, що носить короткочасний характер застосування, спрямований на створення необхідних умов з'ясування причетності

⁹⁰ Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч. Київ: Істина, 2014. 432 с.

⁹¹ Словник української мови. В 11 т. Т. 3 : З. Київ : Наук. думка, 1972. 744 с.

⁹² Лазарева Д. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному процесі України : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

особи до вчинення кримінального правопорушення й вирішення питання про обрання йому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту [⁹³, с. 53]; О. В. Шульгою – затримання уповноваженою службовою особою може розглядатись у вузькому розумінні – як фізичне захоплення особи та її доставлення до компетентного органу чи посадової особи для подальшого прийняття рішення (так зване «фактичне затримання» [⁹⁴, с. 527]) та у широкому розумінні – як діяльність (комплекс дій) відповідних державних органів і посадових осіб від моменту фізичного захоплення особи до її звільнення або обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [⁹⁵, с. 83].

Підтримуючи думку науковця, можна підсумувати, що віднесення затримання особи до елементів інституту ЗЗКП визначає його як спосіб забезпечення нормального перебігу кримінального провадження, об'єктивного з'ясування всіх обставин кримінального правопорушення тощо. Обмеження прав і свобод людини, примусовий вплив на затриману особу виступають супровідними ознаками затримання, виходячи із його правової природи, однак не є центральними або цільовими.

З об'єктивної точки зору, затримання злочинця може проявлятися в обмеженні свободи пересування, а також у фізичному та психічному впливі на нього, що враховує місце, час і обставини затримання. Затримання повинно здійснюватися в найкоротший термін, необхідний для фізичного захоплення особи та її доставки до органів поліції. За своїм призначенням дії, пов'язані із затриманням особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, ближчі до правовстановлюючих санкцій, ніж до штрафних, оскільки застосовуються не для того, щоб покарати, а щоб забезпечити подальший хід досудового розслідування [⁹⁶].

У переважній більшості досліджень українських дослідників акцентовано увагу на тому, що затримання як тимчасовий запобіжний захід, який тимчасово обмежує право на свободу та особисту недоторканність особи потребує здійснення належного судового контролю, який означає звернення до міжнародних стандартів у сфері дотримання прав людини та громадянина. Для того, щоб належним

⁹³ Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 238 с.

⁹⁴ Солдатський В. В. «Фактичне затримання» як засіб обчислення моменту затримання у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 524–531.

⁹⁵ Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 256 с.

⁹⁶ Музичук О. М., Гончаренко Л. Л. Принципи забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності. *Наше право*. 2023. № 2. С. 178–183.

чином оцінити якість дотримання прав і свобод затриманої особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, доцільно звертатися до міжнародного досвіду та здійснення його аналізу на фоні тих якісних показників дотримання прав і свобод людини та громадянина. Наразі наприклад, Д. В. Лазарева відзначає: «... в демократичних державах процедура затримання особи з метою приводу або взагалі затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, є досить поширеною та створеною за давніх часів» [⁹⁷, с. 122].

Затримання є самостійним ЗЗКП, спрямованим на створення умов для здійснення швидкого і безперешкодного досудового розслідування, в рамках якого реалізуються ключові завдання кримінального процесу. Затримання, крім вищевикладеного, слід розглядати і як форму оперативного реагування на протиправне діяння з боку суб'єкта кримінального правопорушення. Уповноважена службова особа, припиняючи злочинні прояви, перш за все, виконує службові обов'язки, однак в подальшому таке затримання створює умови для результативного розслідування, особливо на початковому етапі [⁹⁸].

Про такий підхід судити з нормативної структури інституту затримання та здійснення окремих процедур. Крім цього, в багатьох нормативних системах закладено положення про те, що затриманий повинен невідкладно доставлятися судді для вирішення питання про правомірність обмеження права на свободу та особисту недоторканність. Зазначений алгоритм є досить поширеним в США, в Конституції яких закладено імперативне положення, що особа доставляється до судді для того, щоб мати можливість заявити власні претензії та заперечення, пояснити обставини події, за яких відбулося обмеження певних прав і свобод людини та громадянина. Наразі ведеться мова про здійснення негайного судового контролю після кримінального процесуального затримання [⁹⁹]. Це можна розглядати як превентивний механізм з метою запобігання масовим необґрунтованим порушенням прав особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. Звертаємо увагу саме на дієслово «підозрюється», адже в даному випадку звертається увага на принцип презумпції невинуватості, оскільки особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення доти, доки її вину не буде доведено у встановленому законом порядку, а

⁹⁷ Лазарева Д. В. Зазнач. твір.

⁹⁸ Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики : монограф. Одеса : Гельветика, 2018. 448 с.

⁹⁹ Конституція США. Вікіджерела. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Конституція_США.

тому будь-яке затримання повинно бути здійснене з урахуванням всіх супутніх обставин та того, що особа лише підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. На це необхідно зважати практичним працівникам, які вважають, що за сукупності певних факторів особу можна обґрунтовано підозрювати, існують певні ризики, саме тому впливає необхідність у здійсненні затримання шляхом обмеження права на свободу та особисту недоторканність [100].

У положеннях КПК України затримання охарактеризовано темпорально. Відповідно до ст. 12 КПК України «кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлений свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою» [101]. Із викладеного прослідковуємо кореляцію із міжнародним правом та міжнародними стандартами у сфері дотримання прав людини.

Як зазначають О. І. Білоусов та С. М. Смоков, кримінальний процесуальний примус є складним і різноманітним явищем. В одних випадках він є результатом порушення або невиконання кримінальних процесуальних норм і проявляється як відповідальність, в інших – служить засобом захисту правопорядку та відновлення законності, а в третіх – використовується для попередження певних дій [102, с. 28-29].

З огляду на свою специфіку, Д. В. Лазарева наголошує, що кримінальне судочинство апріорі має примусовий характер, що займає особливе місце та відіграє ключову роль у досягненні цілей кримінального провадження. Реалізація багатьох кримінальних процесуальних інститутів певною мірою пов'язана із застосуванням примусу для усунення наявних або потенційно можливих перешкод. У цьому контексті під поняття «захід процесуального примусу» підпадає значна кількість процесуальних дій і рішень. Відповідно, розгляд затримання як заходу процесуального примусу не в повній мірі розкриває

¹⁰⁰ Резцова Н. С. Затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, як спосіб правомірного обмеження права на свободу та особисту недоторканність. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (123). С. 352–357.

¹⁰¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

¹⁰² Білоусов О. І., Смоков С. М. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України : монограф. Одеса : [б.в.], 2009. 112 с.

його процесуальну сутність, оскільки в цьому випадку застосовується надто широка змістовна характеристика [¹⁰³].

Відповідно до ст. 131 КПК України затримання особи є одним із видів ЗЗКП. Відзначимо, що категорія «заходи забезпечення кримінального провадження» є новою для вітчизняної кримінальної процесуальної науки, а відтак і малорозробленою. В літературі висловлюється думка про те, що вказане поняття є тотожним заходам процесуального примусу [¹⁰⁴, с. 163; ¹⁰⁵, с. 68; ¹⁰⁶, с. 102–103]. Не заперечуючи проти очевидності того факту, що застосування ЗЗКП безпосередньо пов'язане із примусом, ми все ж вважаємо, що використовувати вказані поняття як взаємозамінювані було б не зовсім коректно. На нашу думку, застосоване законодавцем формулювання «заходи забезпечення кримінального провадження» є вужчим у порівнянні із більш загальним поняттям «заходи процесуального примусу» і більш точно відображає цільове призначення тих інститутів, що охоплені розділом II КПК України [¹⁰⁷].

Згідно із словником української мови «забезпечувати» означає «створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось» [¹⁰⁸, с. 18]. Законодавчо визначеною метою ЗЗКП є досягнення дієвості останнього. Можна стверджувати, що заходи ЗЗКП шляхом фізичного, психологічного, матеріального чи організаційного впливу на поведінку його учасників спрямовані на створення належних умов, за яких таке провадження здатне ефективно досягати своїх завдань [¹⁰⁹].

Не дивлячись на єдину правову природу розглядуваних заходів, кожен з них в силу своєї специфіки сприяє досягненню завдань кримінального провадження по різному. Сказане в повній мірі стосується і затримання особи. Кожен передбачений чинним кримінальним процесуальним законодавством вид затримання, будучи пов'язаним із короткостроковим позбавленням волі особи (що є спільною родовою ознакою), відрізняється сферою реалізації, підставами, метою,

¹⁰³ Лазарева Д. В. Процесуальна сутність затримання уповноваженою службовою особою. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 279–288.

¹⁰⁴ Кримінальний процес : підручн. / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 544 с.

¹⁰⁵ Кожевніков Г. Заходи забезпечення кримінального провадження. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. №3. С. 68–70.

¹⁰⁶ Назаров В. В., Лахманик Ю. Р. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Європейські перспективи*. 2013. №3. С. 102–106.

¹⁰⁷ Лазарева Д. В. Зазнач. твір.

¹⁰⁸ Словник української мови. В 11-и т. Т. 3 : 3. Київ : Наук. думка, 1972. 744 с.

¹⁰⁹ Lazareva D., Reztsova N. Ibid.

суб'єктами здійснення та категорією осіб, щодо яких він може бути застосований. Виходячи з цього, затримання уповноваженою службовою особою варто розглядати у якості самостійного різновиду ЗЗКП, який у структурі цілеспрямованості кримінальної процесуальної діяльності займає окреме місце [¹¹⁰].

За загальним правилом ЗЗКП застосовуються на підставі ухвали слідчого судді, що є цілком логічно, враховуючи ступінь втручання у сферу особистих прав та інтересів під час реалізації таких заходів. Поряд з цим, затримання уповноваженою службовою особою відноситься до тих випадків, коли із правила завжди є виключення. Для усвідомлення причини, через яку законодавець допускає хоч і короткострокове, але все ж таки позбавлення волі особи поза попереднім судовим контролем, необхідно враховувати сферу застосування розглядуваного виду затримання.

Повсякденна діяльність правоохоронних органів держави нерозривно пов'язана із найрізноманітнішими життєвими ситуаціями, що породжуються протиправними діями окремих осіб, нерідкими є ситуації, коли службові особи правоохоронного органу при виконанні своїх професійних обов'язків застають особу в момент вчинення злочину, замаху на нього або одразу після його вчинення. Окрім цього, в процесі оперативного реагування на інформацію про злочин можливим є отримання даних, що вказуватимуть на особу, причетну до його вчинення. Джерелом таких даних виступатиме інформація, отримана від потерпілого, очевидців, явні ознаки і сліди на місці події, одязі чи тілі певної особи [¹¹¹].

Характерною особливістю описаних ситуацій є те, що вказані фактичні обставини мають очевидний характер, виникають, як правило, раптово (ситуативно) і особисто сприймаються службовими особами правоохоронних органів в момент вчинення (замаху на вчинення) злочину або безпосередньо після цього. За вказаних умов у останніх в силу покладених на них функцій виникає необхідність негайного припинення або запобігання протиправним діям, унеможливлення втечі суб'єкта їх вчинення. Реалізація цього завдання можлива лише шляхом психологічного та/або фізичного впливу на особу, що підозрюється у вчиненні злочину, наслідком якого є обмеження її свободи, особистої недоторканності, що з юридичної точки зору означає ніщо інше як затримання за підозрою у вчиненні злочину. В практичні

¹¹⁰ Lazareva D., Reztsova N. Ibid.

¹¹¹ Lazareva D., Reztsova N. Ibid.

площині залежно від конкретної обстановки затримання може реалізовуватись як вербальними засобами (словесне розпорядження залишатися на місці, припинити певні дії тощо) так і шляхом застосування фізичної сили, спеціальних засобів чи вогнепальної зброї [112].

Виходячи із вищезазначеного цілком правомірно розглядати застосування вказаного ЗЗКП як форму належного і невідкладного реагування уповноваженими службовими особами на факт виявлення злочину та отримання первинної інформації, яка дає можливість обґрунтовано підозрювати певну особу у його вчиненні. Недопустимість зволікань із затриманням в умовах безпосереднього виявлення уповноваженими службовими особами підстав для цього об'єктивно позбавляє можливості для попереднього звернення до слідчого судді із відповідним клопотанням. Саме тому, при законодавчому визначенні процесуальних підстав затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді їх необхідно формулювати таким чином, щоб в конкретній життєвій ситуації вони могли бути встановлені лише на основі очевидних фактів, які повинні сприйматися суб'єктами затримання особисто в момент вчинення (замаху на вчинення) злочину або безпосередньо після цього. Будь-які опосередковані припущення щодо причетності певної особи до вчинення злочину, які сформувалися протягом певного часу після його вчинення, незалежно від ступеня їх достовірності, не можуть розглядатися як підстави затримання без ухвали слідчого судді [113].

Затримання, здійснене уповноваженою службовою особою, може бути розглянуте в двох аспектах: у вузькому сенсі – як фізичне захоплення особи та її транспортування до компетентного органу або посадової особи для подальшого прийняття рішення (так зване «фактичне затримання»), і в широкому сенсі – як діяльність (сукупність дій) відповідних державних органів і посадових осіб, що триває від моменту фізичного захоплення особи до її звільнення або обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [114, с. 527]. Вважаємо, що більш коректним є розуміння затримання уповноваженою службовою особою в широкому сенсі, оскільки це краще відображає його сутність та правову природу як виду затримання особи без ухвали слідчого судді чи суду. Такий підхід сприяє правильному розумінню правової природи та сутності цього заходу, його адекватному та однозначному нормативному

¹¹² Lazareva D., Reztsova N. Ibid.

¹¹³ Lazareva D., Reztsova N. Ibid.

¹¹⁴ Солдатський В. В. Зазнач. твір.

регулюванню, що, в свою чергу, забезпечує правильне та ефективне застосування в практиці ^[115].

Невідкладний характер затримання уповноваженою службовою особою обумовлює ще одну суттєву особливість цього процесуального заходу, яка полягає у тому, що він може бути застосованим до початку досудового розслідування. Кримінальний процесуальний закон вимагає від слідчого або прокурора внести відомості до ЄРДР та розпочати розслідування невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення або самостійного виявлення ними з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. З цього моменту досудове розслідування вважається розпочатим (ч.ч. 1-2 ст. 214 КПК України) ^[116]. У той же час, на практиці досить часто затримання уповноваженою службовою особою за підозрою у вчиненні злочину відбувається одночасно із отриманням відповідної інформації або у найкоротший строк після цього. Необхідність якомога оперативнішого та невідкладного реагування на злочинні прояви на фоні мінімального часового розриву між їх виявленням та отриманням фактичних даних, які очевидно вказують на причетність до них певних осіб, цілком закономірно може мати наслідком ситуацію, коли затримання за підозрою у вчиненні злочину відбудеться до моменту вчинення технічних дій, пов'язаних із виконанням вимог КПК України в частині внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Кримінальний процесуальний закон не містить прямої заборони на здійснення затримання уповноваженою службовою особою до внесення відомостей в ЄРДР. У зв'язку із цим, варто погодитись із думкою про те, що здійснення фактичного затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, та доставляння її до органу досудового розслідування без відповідної ухвали слідчого судді й до внесення відомостей до ЄРДР про відкриття кримінального провадження є цілком правомірним ^[117], с. 180]. Однак, для уникнення непорозумінь з даного питання як в процесуальній теорії, так і правозастосовній практиці, доцільно було б передбачити відповідну можливість в ч. 3 ст. 214 КПК України по аналогії із оглядом місця події.

Важливим аспектом правильного розуміння процесуальної сутності

¹¹⁵ Lazareva D., Reztsova N. Ibid.

¹¹⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

¹¹⁷ Макаренко Є.І. Правомірність затримання підозрюваного до відкриття кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2013. №4. С. 174-181.

розглядуваного виду затримання є визначення кола суб'єктів його здійснення. В цьому контексті виникає необхідність тлумачення законодавчого формулювання «уповноважена службова особа». КПК України дійсно не розкриває поняття «уповноважена службова особа». Тут одразу варто наголосити на тому, що уповноважена службова особа може виступати суб'єктом затримання як за ухвалою слідчого судді, суду, так і без неї. Такий висновок прямо випливає із змісту ст. 191 КПК України, яка має назву «Дії уповноважених службових осіб після затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання». В ч. 6 вказаної статті, а також в ч. 3 ст. 207 КПК України знаходимо достатньо лаконічне роз'яснення: уповноважена службова особа – це «особа, якій законом надано право здійснювати затримання». Власне цим законодавець і обмежився, не вдаючись до закріплення повного та вичерпного переліку категорій службових осіб, уповноважених здійснювати затримання, і відсилаючи в цьому питанні до інших законодавчих актів, які регламентують порядок функціонування правоохоронних органів в Україні. Виходячи із цього можна стверджувати, що суб'єктом затримання є службова особа правоохоронного органу України, якій спеціальним законом надано право затримувати осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів [118].

Однак, піддаючи науковому аналізу положення чинного КПК України щодо кола службових осіб, уповноважених на затримання у кримінальному процесі, зокрема на підставі ст. 208 КПК України, М. Я. Никоненко дійшов висновку про те, що законодавець під «уповноваженими службовими особами» мав на увазі осіб, уповноважених законом на фактичне затримання і які ніяк не пов'язані із органом досудового розслідування і відповідно ні слідчий, ні прокурор в своєму статусі не можуть виступати уповноваженими службовими особами, які законом наділені правом здійснювати затримання [119, с. 87–88].

Не дивлячись на те, що уповноважена службова особа може виступати суб'єктом реалізації обох видів затримання, її роль в першому і другому випадках буде відрізнятися одна від одної. Для роз'яснення цієї тези необхідно більш детально зупинитися на структурі поняття «суб'єкт процесуального затримання». Вказаними суб'єктами в тому чи іншому контексті можуть вважатися: а) суб'єкт процесуальної діяльності, який виступає ініціатором затримання; б) суб'єкт процесуальної діяльності,

¹¹⁸ Lazareva D., Reztsova N. Ibid.

¹¹⁹ Никоненко М. Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2014. № 9. С. 83–90.

наділений повноваженнями щодо вирішення питання про застосування затримання в) суб'єкт процесуальної діяльності, який є безпосереднім виконавцем рішення про затримання.

У випадку із затриманням на підставі ухвали слідчого судді розподіл ролей виглядає наступним чином: слідчий, прокурор виступають у якості ініціаторів затримання, звертаються до слідчого судді із клопотанням про дозвіл на затримання, доручають правоохоронним органам його здійснення або роблять це самостійно; слідчий суддя за результатами розгляду клопотання слідчого або прокурора вирішує питання про застосування затримання; уповноважена службова особа за дорученням слідчого або прокурора виступає в якості безпосереднього виконавця рішення про затримання підозрюваного у вчиненні злочину.

Характерною особливістю затримання за підозрою у вчиненні злочину з підстав, передбачених ч. 1 ст. 208 КПК України, є те, що єдиним його суб'єктом виступає уповноважена службова особа у тому розумінні, що вона самостійно (без участі прокурора, слідчого, слідчого судді) ініціює затримання, приймає рішення про його застосування і безпосередньо реалізує таке рішення. Більше того, як слушно відзначає М. Я. Никоненко, ані слідчий, ані прокурор у своєму процесуальному статусі не можуть виступати уповноваженими службовими, які законом наділені правом здійснювати таке затримання. Такий висновок ґрунтується на граматичному тлумаченні приписів ч. 3 ст. 208 КПК України, в якій уповноважена службова особа, слідчий і прокурор зазначені окремо, як самостійні, ніяк не пов'язані між собою уповноваженням на здійснення затримання суб'єкти, а також ст. 210 КПК України, зі змісту якої впливає висновок про те, що уповноважена службова особа, яка здійснює затримання, ніяк не пов'язана із органом досудового розслідування [¹²⁰, с. 85-87]. Відразу зауважимо, для покращення якості законодавства, належного використання юридичної техніки та конкретизації правовідносини задля неможливості двозначного розуміння положень ч. 2 ст. 210 КПК України пропонуємо ч. 2 цієї статті викласти у такій редакції: «2. *Про кожне затримання уповноважена службова особа невідкладно повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі, у складі якого функціонує орган досудового розслідування*» (додаток А).

Підтримуючи наведену аргументацію, додамо, що твердження про неможливість таких процесуальних фігур, як слідчий або прокурор,

¹²⁰ Там само.

виступати в ролі суб'єктів затримання з підстав, передбачених ч. 1 ст. 208 КПК України, обумовлене самою сутністю вказаного затримання. Як вже зазначалося вище, специфіка такого затримання полягає у тому, що підстави для його застосування встановлюються в результаті особистого сприйняття уповноваженою службовою особою відповідних обставин події злочину, які очевидно вказують на його вчинення певною особою. В такій ситуації уповноважена службова особа стає потенційним свідком та може в подальшому бути допитана по кримінальному провадженню про злочин, за підозрою у вчиненні якого було здійснено затримання певної особи. Здійснення затримання без ухвали слідчого судді слідчим або прокурором унеможлиблює їх участь в кримінальному провадженні в своєму процесуальному статусі.

Отже, передумовою затримання уповноваженою службовою особою є наявність у останньої обґрунтованої підозри щодо вчинення злочину певною особою, яка ґрунтується на очевидних фактах, що особисто сприймалися уповноваженою службовою особою в момент вчинення (замаху на вчинення) злочину або безпосередньо після цього. В ситуації невідкладного реагування на подію злочину уповноважена службова особа в короткий проміжок часу самостійно оцінює ситуацію на предмет наявності передбачених кримінальним процесуальним законом підстав для затримання, приймає відповідне рішення та здійснює фізичне захоплення запідозреної особи. До того ж, уповноважена службова особа не є суб'єктом процесуальної діяльності, наділеним повноваженнями із здійснення досудового розслідування, а отже існує об'єктивна необхідність перевірки первинної підозри тим суб'єктом, який має відповідний процесуальний статус, тобто слідчим або прокурором. У зв'язку із цим цілком логічною виглядає вимога ч. 1 ст. 210 КПК України доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування.

Узагальнення розглянутих вище особливостей затримання уповноваженою службовою особою дає можливість виділити його спеціальну мету, яка включає в себе наступні елементи: 1) негайне запобігання вчиненню злочину або припинення вже вчинюваного злочину; 2) унеможливлення втечі особи, яку застали під час вчинення (замаху на вчинення) злочину або безпосередньо після цього; 3) доставляння особи, підозрюваної у вчиненні злочину, до найближчого органу, в компетенцію якого входить перевірка вказаної підозри шляхом проведення досудового розслідування.

Формулювання мети затримання уповноваженою службовою особою дає можливість відмежувати його від інших кримінальних

процесуальних інститутів, зокрема запобіжних заходів. Якщо розглядати затримання у якості тимчасового запобіжного заходу, як того вимагає ч. 2 ст. 176 КПК України, то цілком логічно припустити, що мета його застосування має бути ідентична меті запобіжних заходів, а прикметник «тимчасовий» в даному контексті означатиме коротку тривалість, обмежену строком, необхідним для ухвалення судового рішення щодо «постійного» запобіжного заходу. Однак, стосовно до затримання уповноваженою службовою особою вказана закономірність не проявляється [¹²¹].

Мета процесуального примусу – захист правопорядку у сфері кримінального судочинства, запобігання й усунення порушень законності, виконання завдань кримінального провадження, усунення перешкод на шляху до правильного її вирішення, охорона законних інтересів громадян – потерпілих від кримінального правопорушення, і в кінцевому рахунку – сприяння боротьбі зі злочинністю. Метою застосування запобіжних заходів, як це випливає із змісту ч. 1 ст. 177 КПК України, є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків а також запобігання спробам його неналежної процесуальної поведінки, типові форми якої наведені у вказаній процесуальній нормі. При зовнішній схожості із запобіжними заходами, особливо із триманням під вартою, обмеження прав і свобод особи, підозрюваної у вчиненні злочину, притаманне затриманню уповноваженою службовою особою, має зовсім інше цільове призначення, аніж те, про яке йдеться у згадуваній ч. 1 ст. 177 КПК України. Основна мета такого затримання – захопити особу в момент вчинення злочину або безпосередньо після цього, позбавити її можливості втекти та передати органам досудового розслідування, в компетенцію яких входить здійснення кримінального провадження за даним фактом. Говорити ж про те, що затримання уповноваженою службовою особою спрямоване на забезпечення належної процесуальної поведінки підозрюваного було б не зовсім вірно, оскільки на момент прийняття рішення про його застосування об'єктивно неможливо визначити та оцінити ризики, які даватимуть підстави вважати, що така поведінка матиме дійсно неналежний характер. Іншими словами, в момент затримання уповноважена службова особа не може і не повинна прогнозувати те, якою буде подальша процесуальна поведінка затримуваної особи: належною чи неналежною. Вирішення вказаного

¹²¹ Шумська Н.С. Концептуальні кримінальні процесуальні підходи до забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. URL: http://lsei.org.ua/6_2023/210.pdf.

питання відбувається вже після затримання в рамках подальшого досудового розслідування. Абсолютно необов'язково, щоб вказане затримання автоматично обумовлювало ініціювання питання про застосування запобіжного заходу, оскільки: по-перше, в процесі розслідування первинна підозра може не отримати свого підтвердження, а по-друге, далеко не завжди можуть існувати підстави для такого рішення через відсутність ризиків неналежної поведінки підозрюваного.

Зважаючи на сказане вище, тимчасовим запобіжним заходом може вважатися лише затримання на підставі ухвали слідчого судді, оскільки механізм його застосування якраз і передбачає оцінку ризиків неналежної процесуальної поведінки підозрюваного до початку розгляду клопотання про застосування «постійного» запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Що ж стосується затримання уповноваженою службовою особою, то, на наше переконання, цей процесуальний інститут представляє собою самостійний різновид ЗЗКП, цільове призначення якого не дозволяє охарактеризувати його як тимчасовий запобіжний захід ^[122].

Таким чином, узагальнення розглянутих вище сутнісних характеристик затримання уповноваженою службовою особою дає можливість сформулювати висновок щодо сутності цього кримінального процесуального інституту у вигляді наступної дефініції: *затримання уповноваженою службовою особою – це захід забезпечення кримінального провадження, який застосовується без ухвали слідчого судді працівником правоохоронного органу, наділеного спеціальним законом відповідними повноваженнями, щодо особи, обґрунтовано підозрюваної у вчиненні злочину на основі очевидних фактів і обставин, які особисто сприймалися працівником правоохоронного органу в момент вчинення (замаху на вчинення) злочину або безпосередньо після цього, і виражається у проведенні процесуальної дії, пов'язаної із обмеженням свободи та особистої недоторканності такої особи з метою запобігання або припинення її протиправних дій, унеможливлення втечі та доставляння її до найближчого органу, в компетенцію якого входить перевірка вказаної підозри шляхом проведення досудового розслідування.*

Запропоноване визначення «затримання уповноваженою службовою особою» є основним при обранні подальших напрямів дослідження в контексті предмету дослідження.

У науково-практичному коментарі КПК України зазначено, що затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення включає досить широкий комплекс методів пізнання,

¹²² Lazareva D., Reztsova N. Ibid.

адже воно містить як елементи безпосереднього візуального спостереження, так і елементи огляду та особистого обшуку. Будь-які ознаки на тілі чи одязі особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, закон відносить до підстав затримання. Такі ознаки підлягають фіксації у протоколі затримання, а їх виявлення, вивчення та закріплення створюють невід'ємний елемент цієї процесуальної дії [123].

Затримання, як тимчасовий запобіжний захід, разом з іншими, передбаченими законодавством заходами примусового характеру (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; запобіжні заходи), законодавець відніс до окремих видів ЗЗКП.

У сучасному кримінальному процесуальному законодавстві встановлено обмеження щодо можливості затримання певних категорій осіб. Уповноважені службові особи не мають права затримувати осіб, які користуються дипломатичним імунітетом. До таких осіб належать глави дипломатичних представництв, члени дипломатичного персоналу та їхні сім'ї, представники іноземних держав, члени парламентських та урядових делегацій іноземних держав, які прибувають в Україну для участі в міждержавних переговорах, міжнародних конференціях, нарадах або з іншими офіційними дорученнями, а також члени їхніх сімей, які їх супроводжують і не є громадянами України. Це передбачено ст. ст. 12, 17, 27 Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні [124]; *Президента України* (ст. 111 Конституції України) [125]; *Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини* (ч. 3 ст. 20 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини») [126]; *народного депутата України* (ст.

¹²³ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2013. 768 с.

¹²⁴ Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні : Указ Президента України від 10.06.1993 р. № 198/93 URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/198/93>.

¹²⁵ Рішення Конституційного Суду України від 10.12.2003 № 19-рп/2003 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України) від 10.12.2003 р. № 19-рп/2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-03>.

¹²⁶ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

482-2 КПК України) [¹²⁷]; суддів (ст. 126 Конституції України [¹²⁸], ст. 482 КПК України [¹²⁹]); консульських посадових осіб (ст. 25 Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні можуть бути затримані лише за вчинення тяжкого злочину) [¹³⁰]; неповнолітніх (ч. 2 ст. 492 КПК України) [¹³¹]; співробітника кадрового складу розвідувального органу України при виконанні ним своїх службових обов'язків (ч. 6 ст. 208 КПК України) [¹³²].

Тут варто наголосити на стандартах затримання – так званих началах, принципах такого ЗЗКП. Так стандартами затримання особи без ухвали слідчого судді є:

невідкладність та безпосередність, що включає в себе перевірку та дотримання часових обмежень при затриманні та причетність особи до вчинення кримінального правопорушення;

реалізацію прав на інформацію, захист, переклад, медичну допомогу, повідомлення третіх осіб про затримання; дотримання стандартів застосування заходів примусу під час затримання, доставлення та подальшого тримання затриманої особи, забезпечення належних умов тримання та безпеки затриманої особи;

належність – дотримання правової регламентації реєстрації затримання (фіксація часу і місця фактичного затримання, усіх переміщень затриманої особи під час перебування під контролем поліції, усіх СРД та процесуальних дій за участю затриманої особи;

обґрунтованість подальшого тримання особи – оцінка наявності «розумної підозри», дотримання граничних строків затримання та наявність ризиків втечі, вчинення злочину або перешкоджання розслідуванню;

Невідкладний характер затримання уповноваженою службовою особою обумовлює одну суттєву особливість цього процесуального заходу, яка полягає у тому, що він може бути застосованим до початку досудового розслідування. На вирішення цієї проблеми, окремі вчені пропонують вважати діяльність уповноважених службових осіб

¹²⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

¹²⁸ Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

¹²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

¹³⁰ Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні : Указ Президента України від 10.06.1993 № 198/93. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/198/93>.

¹³¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

¹³² Там само.

правоохоронних органів із фізичного захоплення особи, що підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, і доставлення її до органу досудового розслідування як процесуальну діяльність, що входить до структури затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення як інституту кримінального процесуального права [¹³³, с. 225; ¹³⁴, с. 281].

Кримінальний процесуальний закон не містить чіткої заборони на затримання уповноваженою службовою особою до внесення інформації в ЄРДР. Тому можна погодитися з думкою, що фактичне затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, та її доставлення до органу досудового розслідування без ухвали слідчого судді і до внесення відомостей до ЄРДР про відкриття кримінального провадження є цілком законним [¹³⁵, с. 180].

Водночас І. Ю. Бабенко зазначає, що встановлення в КПК України принципу безпосередності затримання особи за підозрою у вчиненні злочину (окрім корупційного) не сприяє забезпеченню права на свободу й особисту недоторканність під час досудового кримінального провадження [¹³⁶, с. 23].

Стандарти затримання особи на підставі ухвали слідчого судді: обґрунтованість; забезпечення процесуальних гарантій затриманої особи; належна реєстрація затримання (фіксація часу і місця фактичного затримання, фіксація усіх переміщень затриманої особи під час перебування під контролем поліції та фіксація усіх слідчих та процесуальних дій за участю затриманої особи); обґрунтованість подальшого тримання особи, що означає – у межах 36-годинного строку з моменту фактичного затримання слідчий забезпечує доставлення затриманого до слідчого судді, суду або приймає рішення щодо негайного звільнення затриманої особи у разі порушення граничних строків тримання. У разі звільнення – повідомляє службову особу, відповідальну за перебування затриманих, про прийняте рішення щодо звільнення затриманої особи; забезпечення належного поведіння з особою, що включає в себе дотримання стандартів застосування заходів

¹³³ Гій Т. О. Процесуальні проблеми затримання підозрюваного під час розкриття злочину по гарячим слідам. *Центральноукраїнський правничий часопис Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС*. 2011. № 1. С. 254–259.

¹³⁴ Лазарева Д. В. Процесуальна сутність затримання уповноваженою службовою особою. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 279–288.

¹³⁵ Макаренко Є. І. Правомірність затримання підозрюваного до відкриття кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2013. № 4. С. 174–181.

¹³⁶ Бабенко І. Ю. Знач. твір.

приму під час доставлення та під час тримання затриманої особи, забезпечення належних умов тримання та забезпечення безпеки затриманої особи [¹³⁷].

Якщо наявні випадки для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, визначені ст. 208 КПК України, або виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, – уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду або постанови керівника органу прокуратури затримати таку особу (п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України).

Не вдаючись до наукових дискусій підтримаємо О. В. Маник й до групи суб'єктів затримання особи без ухвали слідчого судді віднесемо: затриману особу; особу, яка не є уповноваженою службовою особою та вправі затримувати особу без ухвали слідчого судді; уповноважених службових осіб органів і підрозділів Національної поліції, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідування, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної кримінально-виконавчої служби України, митних органів; суб'єктів забезпечення права на свободу та особисту недоторканність: прокурор, слідчий суддя, суд, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, а також службова особи, відповідальна за перебування затриманих, адвокатура, центри з надання безоплатної правничої допомоги [¹³⁸, с. 210].

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання, який визначається згідно з вимогами ст. 209 КПК України. Затримана без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури особа під час дії воєнного стану не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [¹³⁹].

Особливість у визначенні затримання як тимчасового запобіжного заходу зумовлюється наявністю двох факторів: по-перше – своїм часом дії, який не може бути довшим за 72 години; а по-друге – особою, яка

¹³⁷ Затримання у кримінальному провадженні: навчальний посібник/ кол. авт.: А. В. Захарко, В. В. Рогальська, О. А. Солдатенко, Д. В. Лазарева, Н. С. Резцова та ін. Дніпро : ДДУВС, 2020. 131 с.

¹³⁸ Маник О. В. Особи, уповноважені здійснювати затримання особи без ухвали слідчого судді. *Наше право*. 2023. № 4. С. 203–210.

¹³⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

його може застосовувати, оскільки для його здійснення не завжди потрібно одержувати заздалегідь дозвіл слідчого судді, що є обов'язковим при обранні інших запобіжних заходів.

Відповідно до ст. 209 КПК України особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою [¹⁴⁰]. Тобто при вчиненні громадянином України, іноземцем або особою без громадянства кримінального правопорушення або замаху на його вчинення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється в його вчиненні, або у разі, якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, потерпілий або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа вчинила злочин, службовою особою, уповноваженою здійснити затримання, вживаються негайні заходи з припинення протиправних дій підозрюваного, що в подальшому супроводжується обмеженням його волі та унеможливленням вчиняти будь-які дії, спрямовані на заподіяння шкоди інтересам суспільства.

Порівняно з КПК 1960 р., відповідно до якого чіткий момент затримання взагалі не визначався, а особа вважалася затриманою з моменту складання протоколу про затримання, у чинному КПК України це питання є більш врегульованим. До вступу в дію нового КПК України з моменту фактичного затримання і до моменту складання протоколу могло минути кілька годин і такі особи були обмежені у вільному пересуванні понад встановлений законом час, що істотно порушувало права і свободи людини і громадянина. Сьогодні законодавець зобов'язав уповноважену службову особу доставити затриманого до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, де негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством.

Оскільки питання про достатність доказів для повідомлення про підозру можна вирішити, виходячи з конкретних обставин кожного кримінального провадження – це оціночне поняття, а висновок про їх наявність суто суб'єктивний. Тобто кожен раз слідчому (прокурору) доводиться самотійно визначати, чи має він достатньо доказів. Водночас, необхідно акцентувати увагу, що об'єктивним критерієм оцінки зібраних доказів з точки зору їх достатності для складання повідомлення про підозру повинно бути не лише внутрішнє переконання слідчого та/або прокурора, але й закон. Як вже було зазначено,

¹⁴⁰ Там само.

повідомлення про підозру є відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України таким етапом кримінального провадження, з якого починається притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Оцінка доказів, згідно з внутрішнім переконанням, залежить від прийняття останніми правильного рішення у кримінальному провадженні. Внутрішнє переконання не може бути відірване від об'єктивної властивості оцінених доказів, від того об'єктивного зв'язку, що є у дійсності між доказами.

На думку Ю. П. Аленіна, внутрішнє переконання, як результат оцінки доказів, означає стан впевненості у своїх висновках щодо належності, допустимості, достовірності й достатності доказів, а також правильності висновку, зробленого слідчими на базі доказів про наявність або відсутність певних фактичних обставин [¹⁴¹].

Достатність доказів визначається як наявність у кримінальному провадженні такої сукупності доказів, яка викликає у суб'єкта доказування внутрішню переконаність у достовірному з'ясуванні наявності або відсутності обставин предмета доказування, необхідних для встановлення об'єктивної істини та прийняття правильного рішення у провадженні [¹⁴², с. 100].

Отже, до моменту повідомлення особі про підозру слідчому необхідно встановити: чи дійсно мало місце діяння, з приводу якого провадиться досудове розслідування у кримінальному провадженні; чи вчинене воно особою, щодо якої вирішується питання повідомлення про підозру; чи містить діяння, вчинене особою, яка повідомляється про підозру, склад кримінального правопорушення, передбачений КК України; чи відсутні обставини, що виключають досудове розслідування у кримінальному провадженні; чи затримувалась особа на місці вчинення кримінального правопорушення, чи безпосередньо після його вчинення; чи обирався до особи один із передбачених КПК України запобіжний захід; чи є достатніми наявні докази для повідомлення особі про підозру. Тільки після цього слідчий, прокурор може застосувати один із випадків, передбачених ст. 276 КПК України, та повідомити особу про підозру.

Таким чином, варто наголосити, що основні повноваження слідчого у кримінальному процесі зводяться по-суті до виконання трьох головних функцій – виявлення кримінальних правопорушень, їх досудового

¹⁴¹ Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. № 1. 2014. С. 161–169.

¹⁴² Максименко А. С. Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального процесуального права : дис. ... д-ра філос. : 081 «Право». Київ. 2022. 231 с.

розслідування та запобігання таким деліктам. Однак, ігнорування позитивного процесуального досвіду, набутого і апробованого за часів дії КПК 1960 р. з прийняттям нової редакції, призвело до суттєвого обмеження статусу слідчих у кримінальному процесі, остаточної втрати ними фактичної незалежності, а їх процесуальна самостійність стала мінімально можливою. Затримання особи є самостійним ЗЗКП як кримінальний процесуальний примус, який застосовується під час досудового розслідування з метою запобігання кримінальному правопорушенню або його припинення, а також для забезпечення належної поведінки особи на початковому етапі досудового розслідування. Таким чином, виділення затримання особи в системі ЗЗКП як окремого елемента (п. 8 ч. 2 ст. 131 КПК України) є обґрунтованим, а нормативна регламентація затримання в окремій главі розділу II КПК України є обґрунтованою та необхідною.

Звернення до наукових пошуків також засвідчило, що В. І. Фаринник та Д. М. Мірковець наголошують на аналізі ризиків, адже затримання повинно бути здійснено за наявності певних ризиків, які полягають в тому, що особа може переховуватися від органу досудового розслідування або продовжити вчинення кримінального правопорушення, а також знищити або переховувати речові докази, тобто ті предмети, на яких можуть бути збережені сліди кримінального правопорушення [143]. Практика вказує на те, що затримання особи повсякчас відбувається для вирішення питання про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення або застосування одного із запобіжних заходів, зважаючи на наявні ризики і санкцію, яка передбачена за вчинення конкретного кримінального правопорушення.

Останнім часом міжнародна практика наступним чином вирішує ці питання: затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, не є цілком виправданим, коли воно здійснюється для встановлення анкетних даних особи або її місцезнаходження у випадку, якщо вони відомі органу досудового розслідування [144]. Таким чином, йдеться мова про об'єктивізацію будь-якого обмеження права на свободу та особисту недоторканність, що полягає у визначенні наявності ризиків, які загрожуватимуть ефективному здійсненню досудового розслідування. Коли йдеться мова про загрозу поставлених цілей, тоді

¹⁴³ Фаринник В., Мірковець Д. Затримання особи в новому Кримінальному процесуальному кодексі України: окремі питання відповідності міжнародним стандартам і практиці європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 192–196.

¹⁴⁴ Lonke S. (2019). Pre-Trial Detention: The Presumption of Innocence and Article 5 of the European Convention on Human Rights Cannot and Does Not Limit its Increasing Use. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 17, 165–180.

існує необхідність в обмеженні прав особи шляхом її затримання. Відповідно до українського законодавства граничний строк затримання особи в кримінальному процесі становить 72 години, однак доречно звернути увагу також на те, що саме затримання хоча і триває 72 години, однак якщо вирішується питання про застосування певного запобіжного заходу, виходячи відповідно із аналізу наявних і слідчого матеріалів кримінального провадження, то строк зменшено до 60 годин, адже протягом даного строку затримана особа повинна бути доставлена до слідчого судді для вирішення конкретного процесуального питання. Таким чином, законодавцем скорочено строк для прийняття слідчим певних важливих рішень в рамках кримінального провадження та здійснення аналізу матеріалів для того, щоб належним чином викласти та структурувати процесуальні документи.

Наголосимо також на тому, що слідчий в рамках прийняття низки процесуальних рішень обмежений в часі, що вимагає від нього максимальної концентрації на зібраному фактичному матеріалі, адже застосування запобіжного заходу знаходиться в полі зору механізмів судового контролю, і, відповідно, слідчий суддя повинен оцінити достатність та повноту викладених у клопотанні аргументів для прийняття законного рішення в рамках конкретного кримінального провадження [¹⁴⁵, с. 506-507].

У рамках наукових пошуків в тематиці затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, Г. К. Тетерятник зазначає, що в умовах воєнного стану положення про затримання зазнали численних трансформацій, які полягають у видозміні процедур та темпоральних аспектів, а ч. 1 ст. 615 КПК України передбачає декілька нових компонентів інституту затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, а саме: розширення підстав затримання особи без ухвали слідчого судді, за винятком дотримання положень ст. 208 КПК України, оскільки у ст. 208 КПК України визначено виняткові випадки затримання особи без ухвали слідчого судді, суду уповноваженою службовою особою, серед яких:

- 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

¹⁴⁵ Тетерятник Г. К., Цехан Д. М. Затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення: окремі питання нормативно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 505-507.

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України;

4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ст. ст. 255, 255-1, 255-2 КК України» [146; 147].

Слід зауважити, що в рамках нових положень передбачено делегування повноважень слідчого судді прокурору з метою належної організації досудового розслідування, оперативного реагування на систему подій, які відбуваються в кримінальному провадженні. В умовах воєнного стану українськими дослідниками проведено чимало досліджень на тематику нововведень до інституту затримання, зокрема О. В. Плахотнік, О. К. Краснова та Г. К. Тетерятник прийшли до висновку, що означені новели не підтримані науковцями в повному обсязі, оскільки суперечать певним чином нормативно-правовим актам у сфері захисту та дотримання прав і свобод людини [148, с. 66; 149, с. 85-87].

Відповідно до ч. 7 ст. 615 КПК України строк письмового повідомлення про підозру затриманій особі може продовжуватися з двадцяти чотирьох до сорока восьми годин з моменту її затримання. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру упродовж сорока восьми годин з моменту її затримання, така особа підлягає негайному звільненню [150]. Якщо відсутня об'єктивна можливість виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України) [151].

¹⁴⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

¹⁴⁷ Тетерятник Г. К., Цехан Д. М. Затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення: окремі питання нормативно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 505-507.

¹⁴⁸ Плахотнік О.В., Краснова О.К. Законне затримання у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. №4. С. 63-70.

¹⁴⁹ Тетерятник Г. К. Превентивне затримання: питання нормативної регламентації. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 3-4. С. 80-91.

¹⁵⁰ Особливості кримінального провадження у період воєнного стану. URL: <https://syrota.com.ua/blog/osoblyvosti-kryminalnoho-provadhennia-u-period-voiennoho-stanu/>.

¹⁵¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Коментуючи наведене процесуальне положення, окремі вчені-процесуалісти підкреслюють, що вимоги ч. 7 ст. 615 КПК України (розширення строку, який на даний момент складає до 48 годин) не узгоджувалися з положеннями 2 ст. 211 та п. 3 ч. 3 ст. 212 КПК України, в яких також передбачається вимога негайного звільнення затриманої особи, проте не через сімдесят дві години, а через шістдесят і за умови – якщо упродовж визначеного строку затриману особу не було доставлено до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [¹⁵², с. 23]. Підтримуючи дану позицію щодо аналізу окремих положень інституту затримання, видається за доцільне навести думку Т. О. Лоскутов, щодо врегулювання зазначених питань щодо звільнення затриманої особи у ст. 615 КПК України. Наразі підлягає унормуванню процедура звільнення затриманої особи у зв'язку із наступним: закінченням максимальних строків обмеження свободи; недоставлянням затриманої особи у визначений термін до суб'єкта, який вирішуватиме питання про застосування запобіжного заходу [¹⁵³, с. 418; ¹⁵⁴, с. 99].

У своїх дослідженнях Т. Фоміна та В. Рогальська зазначають, що «затримувати особу в умовах воєнного стану, як і в мирний час, має право уповноважена службова особа. У положеннях ч. 6 ст. 191, ч. 3 ст. 207 КПК України закріплено, що уповноважена службова особа – це особа, якій законом надано право здійснювати затримання. Отже, єдиним нормативним критерієм віднесення осіб до числа уповноважених є те, що закон надає таким особам право здійснювати затримання» [¹⁵⁵; ¹⁵⁶, с. 373]. Варто погодитися із даною позицією законодавця, оскільки у всіх випадках, крім здійснення законного затримання, необхідно звертати увагу на те, що особа, яка його здійснює, повинна мати для цього спеціальні повноваження.

¹⁵² Гловюк І., Тетерятник Г., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Львів-Одеса, 2022. 31 с.

¹⁵³ Лоскутов Т. О. Правове регулювання кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія «Право». Вип. 20. С. 417-423.

¹⁵⁴ Лоскутов Т. О. Проблеми затримання особи за підозрою у скоєнні злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2019. № 57. Т. 2. С. 97–101.

¹⁵⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

¹⁵⁶ Фоміна Т., Рогальська В. Затримання особи в умовах воєнного стану: підстави та уповноважені службові особи на здійснення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 371–376.

У рамках даного дослідження схиляємося до того, що найбільш цікавим варіантом буде звернутися до міжнародного досвіду здійснення затримання, зокрема це стосується США та їх чинного законодавства. Серед останніх новел четверта поправка, яку досить добре розтлумачив Верховний суд США, яка формує основу для конституційних стандартів щодо затримання та арешту. У той час як статuti штатів визначають повноваження поліції здійснювати арешт з або без ордеру, ці статuti не можуть суперечити правам, гарантованим конституцією. Арешт може бути визначений як взяття, захоплення або затримання іншої особи шляхом будь-якої дії, яка вказує на намір взяти особу під варту та піддає її під контроль особи, яка здійснює арешт. Статuti штатів передбачають право офіцерів поліції здійснювати арешти за ордером. Щоб ордер на арешт був дійсним, він має бути підтверджений обґрунтованими підставами, у ньому має бути описано особу, яка підлягає арешту, і характер правопорушення, мають бути вказані виконавці та має бути виданий на ім'я держави та підписаний неупередженим службовцем суду, відповідно до термінології тлумачення. Наразі прослідковуємо паралель, що отримання ордеру на арешт в США є фактично ухвалою на здійснення затримання з метою приводу, що регламентовано у відповідних положеннях КПК України. Нашу увагу привернула більш значуща деталь, яка полягає в тому, що процедура отримання ордеру на затримання в США більш проста, ніж в Україні, оскільки фактично не містить обсягу бюрократичної складової [157]. На нашу думку, з метою організації ефективного досудового розслідування, необхідно розуміти, що процедури отримання дозволів на затримання, як в нашому випадку затримання з метою приводу, повинні бути більш гнучкими та не передбачати надскладної паперової надбудови, як це сконструйовано в рамках українського кримінального процесу.

Слід зважати на те, що в результаті дослідження законодавчих положень США та України, встановлено, що вони досить суміжні та корелюють між собою, що свідчить про високий рівень сприйняття українським законодавцем світових стандартів, адже як і в Україні поліцейські США деяких випадках можуть заарештувати без ордеру. Загалом поліцейські можуть заарештовувати без ордеру, якщо у них є достатні підстави вважати, що було вчинено злочин і особа, яку потрібно заарештувати, його вчинила. Існує тенденція поширювати це повноваження у випадках вчинення кримінальних проступків також.

¹⁵⁷ John C Klotter. Law of Arrest. From Legal Guide for Police: Constitutional Issues, P 35-37, 1989. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/law-arrest-legal-guide-police-constitutional-issues-p-35-37-1989>.

Офіцери можуть увійти в будинок підозрюваного для виконання ордеру, але не можуть увійти в будинок третьої особи без добровільної згоди, ордеру на обшук або за наявності невідкладних обставин. У деяких випадках, передбачених законодавством США замість арешту може бути видано судове рішення або повістка. Суди також визнали досить аргументованим і необхідним повноваження поліції переслідувати осіб, які вчинили порушення, якщо переслідування відбувається без необґрунтованих перерв [158; 159].

Затримання як значна і важлива частинка інституту ЗЗКП досліджується у розрізі багатьох теоретико-прикладних досліджень. Практика вказує на те, що затримання особи повсякчас відбувається для вирішення питання про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення або застосування одного із запобіжних заходів, зважаючи на наявні ризики і санкцію, яка передбачена за вчинення конкретного кримінального правопорушення. Останнім часом міжнародна практика наступним чином вирішує ці питання: затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, не є цілком виправданим, коли воно здійснюється для встановлення анкетних даних особи або її місцезнаходження у випадку, якщо вони відомі органу досудового розслідування. Таким чином, йдеться мова про об'єктивізацію будь-якого обмеження права на свободу та особисту недоторканність, що полягає у визначенні наявності ризиків, які загрожуватимуть ефективному здійсненню досудового розслідування. Коли йдеться мова про загрозу поставлених цілей, тоді існує необхідність в обмеженні прав особи шляхом її затримання. Крім цього, нами розглянуто особливості здійснення затримання в США, однак супутньо встановлено, що законодавство США і ті підстави, за якими поліцейськими може бути затримана особа, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, тісно корелюють між собою. Питання тільки в тому, що в українському законодавстві існують бюрократичні механізми, які впливають на якість та ефективність досудового розслідування.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене вважаємо, що потребує уточнення «уповноважена службова особа» та «особа, підозрювана у вчиненні злочину» зазначені у ст. 208 КПК України, адже при чинному формулюванні можна затримати лише підозрюваного, що унеможлиблює правомірне затримання особи, яка ще не є підозрюваним

¹⁵⁸ Arrest. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/arrest>.

¹⁵⁹ Arrest. Legal information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/wex/arrest>.

(тобто не повідомлена про підозру). Також КПК України передбачає виключні можливості затримання особи, у працівників правоохоронних органів відсутня можливість затримання особи за вчинення злочину проти основ національної безпеки, життя та здоров'я особи, громадської безпеки, зокрема, за вчинення злочину, пов'язаного із загрозою життю та здоров'ю особи. Наразі за таких умов складається практика, коли особи оголошують підозру про вчинення вбивства і надають повістку про прибуття до суду, де буде розглядатися питання про обрання запобіжного заходу. Як результат, підозрюваний не з'являється на судове засідання і переховується від органів досудового розслідування.

Також, як зазначає І. М. Шульга [¹⁶⁰, с. 11] до кола службових осіб, які мають право на затримання, входять не лише ті, хто проводить досудове розслідування (дознавач, слідчий, прокурор, детектив), а й інші службові особи, чий повноваження на затримання визначені різними законами України («Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України» та ін.). Останні мають право виконувати лише певні дії, що входять до процесу затримання, уповноваженою службовою особою, такі як фізичний захват та доставка особи до органу досудового розслідування, а також обшук затриманої особи та деякі інші дії.

Варто звернутим увагу й на надання можливості уповноваженій службовій особі затримувати особу без ухвали слідчого судді у випадку, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, з огляду лише на підслідність, є необґрунтованим.

У зв'язку з вищевикладеним пропонуємо ст. 208 КПК України «Затримання уповноваженою службовою особою» викласти у такій редакції:

1. Уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право на затримання) має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, щодо якої є підстави вважати, що вона вчинила злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

.....

3) якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти втечі цієї особи після вчинення тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, тяжкого або особливо тяжкого злочину передбаченого розділами I, II, IV, IX, XX Особливої частини Кримінального кодексу

¹⁶⁰ Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

України, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі.

Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу.

2. Про затримання особи, складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 цього Кодексу, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 цього Кодексу; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок. *Протокол про затримання складається та підписується особою, яка безпосередньо здійснила затримання, а також особою, яка була затримана або за її вимогою у присутності захисника (представника).* Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору...» (додаток А).

Запропоновані зміни підтримані 74% опитаних слідчих та 57% прокурорів, забезпечать право на свободу та особисту недоторканність особи під час затримання, належне здійснення нагляду прокурором за додержанням законів та вжиття ним у разі необхідності своєчасних заходів реагування, а також сприятимуть унеможливленню не санкціонованого затримання.

Висновки до розділу 1

1. Встановлено, що однією з засад кримінальної процесуальної діяльності є забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, що передбачена ст. 5 ЄКПЛ, ст. 29 Конституції України та ст. 12 КПК України. Відповідно до вищезазначених нормативно-правових документів держава гарантує особам забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, проте в окремих випадках дозволяє таке право обмежувати. Одним з таких випадків правомірного обмеження права на свободу та особисту недоторканність є застосування заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді затримання особи (глава 18 «Запобіжні заходи, затримання особи»).

2. З'ясовано, що кримінальне процесуальне законодавство України пройшло декілька етапів розвитку, які характеризувалися непослідовністю в забезпеченні прав і свобод людини. Ці етапи залежали

від різних факторів, зокрема й політичних. Наразі Україна зробила значний прогрес у забезпеченні прав в кримінальному процесі України, прийнявши новий КПК. Проте, на сучасному етапі розвитку української державності, в умовах воєнного стану, вітчизняна кримінальна процесуальна система перебуває в стані удосконалення. Тому під час його практичного застосування виникають певні проблеми, які вже неодноразово привертали увагу законодавців минулих років і потребують вирішення. Наразі кримінальні процесуальні особливості забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі не сформульовані.

3. Наразі, основними питаннями в контексті забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України, що потребують вирішення є: а) теоретичні засади забезпечення права на свободу та особисту недоторканність й процесуальні особливості затримання особи у кримінальних провадженнях; б) поняття, зміст та функціональне призначення забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі; в) підстави та процесуальний порядок обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі; г) міжнародний досвід забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. Вирішенням таких проблем спрямоване на підвищення ефективності діяльності суб'єктів досудового розслідування.

4. Кримінальна процесуальна діяльність має на меті швидке, повне та неупереджене розслідування, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності відповідно до своєї вини. Така діяльність тісно пов'язана із застосуванням примусових заходів, які обмежують права та свободи особи. Затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, уповноваженою службовою особою є одним із заходів, що, з одного боку, обмежує конституційне право на свободу та особисту недоторканність, а з іншого – є ефективним засобом для забезпечення виконання завдань досудового розслідування та кримінального провадження в цілому. Затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення є найбільш дієвим та ефективним ЗЗКП, оскільки сприяє здійсненню належного досудового розслідування.

5. Тимчасовим запобіжним заходом вважається лише затримання на підставі ухвали слідчого судді, оскільки механізм його застосування передбачає оцінку ризиків неналежної процесуальної поведінки

підозрюваного до початку розгляду клопотання про застосування «постійного» запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Затримання, здійснене уповноваженою службовою особою характеризується такими взаємодоповнюючими кримінальними процесуальними ознаками: є різновидом затримання без ухвали слідчого судді або суду; є самостійним заходом, що забезпечує кримінальне провадження.

6. Затримання уповноваженою службовою особою – це ЗЗКП, який застосовується без ухвали слідчого судді працівником правоохоронного органу, наділеного спеціальним законом відповідними повноваженнями, щодо особи, обґрунтовано підозрюваної у вчиненні злочину на основі очевидних фактів і обставин, які особисто сприймалися працівником правоохоронного органу в момент вчинення (замаху на вчинення) злочину або безпосередньо після цього, і виражається у проведенні процесуальної дії, пов'язаної із обмеженням свободи та особистої недоторканності такої особи з метою запобігання або припинення її протиправних дій, унеможливлення втечі та доставляння її до найближчого органу, в компетенцію якого входить перевірка вказаної підозри шляхом проведення досудового розслідування.

7. Мета затримання уповноваженою службовою особою включає в себе наступні елементи: 1) негайне запобігання вчиненню злочину або припинення вже вчинюваного злочину; 2) унеможливлення втечі особи, яку застали під час вчинення (замаху на вчинення) злочину або безпосередньо після цього; 3) доставляння особи, підозрюваної у вчиненні злочину, до найближчого органу, в компетенцію якого входить перевірка вказаної підозри шляхом проведення досудового розслідування. Формулювання мети затримання уповноваженою службовою особою дає можливість відмежувати його від інших кримінальних процесуальних інститутів, зокрема запобіжних заходів.

Розділ 2

ПІДСТАВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

2.1. Підстави обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи у кримінальному процесі

Основна ідея сучасного етапу формування демократичного суспільства та розвитку правової держави в Україні полягає в створенні умов, що сприятимуть життю та всебічному розвитку кожного громадянина. Ці умови повинні відповідати міжнародним стандартам і загальновизнаним у провідних країнах Західної Європи уявленням про людину як найвищу соціальну цінність. Для досягнення цієї ключової мети важливу роль відіграє соціокультурний фактор, зокрема право, що здатне надавати відносинам гуманістичний зміст і впливати на рівень духовного розвитку нації [161].

Відповідно до Основного Закону України усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними; конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; кожен має право на повагу до його гідності; кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність; права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [162]. У Конституції України право на свободу та особисту недоторканність людини визнано невід'ємним [163], а рішення Конституційного Суду України таке право є одним з визначальних та

¹⁶¹ Шумська Н. С. Підстави обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2024. № 5. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/44.pdf

¹⁶² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 01.06.2016 р. № 2-пп/2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>

¹⁶³ Конституція України 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

фундаментальних конституційних прав людини [164].

Демократичні зміни в сучасному українському суспільстві, а також його гуманізація, сприяли зростанню значення особистості, акцентуванню уваги на правах і свободах індивіда, а також дослідженню питання свободи особистості в загальному [165].

Якщо розглядати суть права в найзагальніших термінах, то вона є мірою свободи людини, що визначається розвитком суспільства. Цінність права можна охарактеризувати як справедливе регулювання антагоністичних інтересів різних соціальних груп, верств населення та окремих осіб. Власна цінність права пов'язана з реалізацією ідей свободи, рівності, гуманізму та справедливості. Завдяки своїй цінності право протистоїть свавіллю і беззаконню, забезпечуючи простір для впорядкованої свободи та активності [166].

Тема реалізації права завжди була актуальною та викликала дослідницький інтерес, особливо, враховуючи живу природу права, його змінність та різне розуміння. Доки в її основу будуть вкладати реальне, практичне перетворення у життя формально-визначених правових приписів, а не принципів права, доти існуватимуть суперечності з приводу сутності правозастосувальних процесів.

Сьогодні, деякі із теоретиків і надалі визначають право як «правила поведінки, що встановлюються чи санкціонуються державою», «які виходять від держави і нею гарантуються» [167, с. 91], «систему загальнообов'язкових правил фізичної поведінки ... встановлених або санкціонованих державою, які виражають волю домінуючої частини соціально неоднорідного суспільства, спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі, а також на задоволення загальносоціальних потреб і забезпечуються державою» [168, с. 7]. Тобто, невід'ємним атрибутом права вони вбачають державну волю. Звернемо увагу, що саме державну, а не волю громадян, людини, народу ... і це в

¹⁶⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання) від 11.10.2011 р. № 10-рп/2011. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11#Text>.

¹⁶⁵ Музичук О. М. Принципи та завдання сучасного судочинства в правовій державі. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 4 (22). С. 59–68.

¹⁶⁶ Мерник А. М. Теоретико-правові вчення щодо обмеження прав і свобод людини і громадянина. *Порівняльно-аналітичне право* : електрон. наук. фак. вид. 2018. Вип. 2. С. 36–38.

¹⁶⁷ Вдовіченко С. Л. Право на людську гідність: українська теорія і практика у контексті європейського досвіду (продовження). *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 5. С. 60–70.

¹⁶⁸ Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. 176 с.

умовах конституційно проголошеної демократії, верховенства права. Як зазначають деякі науковці, значна частина населення підкоряється вимогам правових норм лише тому, що за правом постає держава [¹⁶⁹, с. 116], а на рівні національних держав постійно діяв дуже важливий стимул: переконаність людей в тому, що закон є справедливим, створюється самими людьми і діє в інтересах усього суспільства [¹⁷⁰, с. 156]. Тобто, суть такого підходу зводиться до того, що, по-перше, людині не потрібно аналізувати сутність закону, бо присутня аксіома про його вірність і безапеляційність; по-друге, оскільки за спиною права стоїть виключно держава, то вона, в розумінні нормативіста, виступає єдиним творцем і «видавцем» права. У такому підході право ототожнюється з законом і перестає відповідати уявленню про суть права як ідеї, явища, стану всезагальної рівності, а не як створеного людиною продукту, такого, як для прикладу, політика. Зазначимо, що «наявність у законодавстві «мертвих», недіючих норм, декларативних принципів, які не відповідають сутності суспільних відносин, спростовує твердження про збіг законодавства і права» [¹⁷¹, с. 19].

На думку, В. М. Братасюка, який порівнюючи типи розуміння права, зауважує, що «право можна розуміти дуже механістично, частково, усічено, звівши його до писаних законодавцем норм, правил ... або право ще можна розуміти як процес, діалог, у якому беруть участь окремішні індивіди, їх об'єднання, громадянське суспільство, державна влада тощо» [¹⁷², с. 39].

Проблематика прав людини в контексті сучасного розвитку аналізується з трьох перспектив: 1) як природні права, що впливають з концептуального розуміння людини як біологічного та соціального феномена; 2) як юридичні права, тобто можливості, які гарантуються людині позитивним правом; 3) як реальні можливості суспільства та держави для забезпечення прав людини. Проте, повне усунення межі між цими двома підходами було б можливим лише за умови припущення зникнення держави [¹⁷³].

¹⁶⁹ Осауленко О. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 334 с.

¹⁷⁰ Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / перекл. з англ. А. Іщенка. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.

¹⁷¹ Яремко О. Контамінація раціонального та гуманістичного вимірів у генезі інституту покарання в контексті європейської правової традиції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2009. 221 с.

¹⁷² Братасюк В. М. Людина-особистість як суб'єкт права: законницький та юридичний (природно-правовий) підходи. *Публічне право*. 2011. №4. С. 281-289.

¹⁷³ Крук О. Проблемні питання реалізації демократичних прав і свобод людини. *Право України*. 2007. № 5. С. 20–24.

Наразі Конвенція про захист прав людини та основних свобод [174] має на меті впровадження спільних цінностей, демократії, соціальних і культурних стандартів на європейському континенті. На думку В. Муравйова, завдяки гармонізації національне право держав-не-членів поповнюється нормами права ЄС, що створює правові засади для залучення цих країн до європейської інтеграції» [175, с. 3-23]. Іншої, відмінної висловленій думці, позиції притримується С. Лонекке, який суть євроінтеграції розуміє практично. Його позиція може стати поштовхом для роздумів правникам «Україна не може претендувати на внесення до списку кандидатів на вступ до Європейського Союзу без попереднього здійснення цілої низки радикальних реформ з метою створення умов для реалізації політики територіального розвитку в цілковитій відповідності до фундаментальних принципів європейської регіональної політики». Звернемо увагу, що він зовсім не згадує про гармонізацію законодавства, поповнення нормами та брак законодавчого регулювання [176].

Ефективність державного регулювання та захисту прав людини безумовно залежить від того, які саме відправні ідеї покладені в основу притаманного цьому суспільству праворозуміння. Адже сукупність принципів «утворюють загальнолюдський вимір права, символізують дух права» [177, с. 131].

Спершу правила чи життєві принципи, яким підкорялася поведінка первісного суспільства, знаходили свій вираз через звичаї, традиції. Набір цих правил складався історично з дорослішанням на накопиченням вікового досвіду суспільства. Переважно ці правила поведінки вироблялися на основі необхідності виживання, репродукції та співжиття людини, індивіда серед інших людей.

Зрештою, цілі, цінності, пріоритети визначають те, які керівні ідеї постануть як принципи права. Правові принципи є ідеями і положення, що з одного боку відображають пануючі погляди з питань права, з іншого боку формулюють певні вимоги, які виражені в узагальненій формі і адресовані учасникам правових відносин. Існуючі у правовій системі

¹⁷⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

¹⁷⁵ Муравйов В. Гармонізація законодавства як феномен європейської інтеграції. *Український правовий часопис*. 2003. Вип. 2 (7). С. 3–9.

¹⁷⁶ Lonke S. (2019). Pre-Trial Detention: The Presumption of Innocence and Article 5 of the European Convention on Human Rights Cannot and Does Not Limit its Increasing Use. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 17, 165–180

¹⁷⁷ Білас Ю. Ю. Європейські стандарти прав людини в розвитку вітчизняного правозастосування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 6 (67). С. 127–137.

норми та принципи, до них належать і принципи демократичної держави, загалом є втіленням досягнутого консенсусу в розумінні права більшістю [178, с. 155].

Процес інтеграції України до європейського правового простору передбачає, серед іншого, повноцінне реформування вітчизняної правової системи, у тому числі й кримінальної процесуальної, що вже в принципі зроблено, але потребує удосконалення. Національна імплементація будь-яких міжнародних договорів залежить від обраної державою концепції співвідношення міжнародного і національного права. Відповідно до третього Копенгагенського критерію, адаптація (в Україні – процес вжиття спеціальних заходів щодо зближення існуючого та майбутнього законодавства) національного законодавства є обов'язковою для усіх країн-кандидатів на вступ до Європейського Союзу та постає однією із головних передумов набуття членства. Т. Білозерська [179, с. 15], Л. Луць [180, с. 173] та інші дослідники динаміки вітчизняного права в процесах євроінтеграції зазначають, що діяльність з адаптації національного законодавства відповідно до вимог та стандартів Європейського Союзу з наступним обов'язковим впровадженням адаптованого законодавства повинна бути невід'ємною частиною узгодженої діяльності органів державної влади України, що складають інституційний механізм адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, існує ще й функціональний механізм, до складу якого входять правотворча, правозастосовча, правотлумачна та правореалізаційна діяльність тих органів, що належать до інституційного механізму.

Текст Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7, 11 до неї були підписані Україною 9 листопада 1995 року, а Протокол № 6 ратифікований 22 лютого 2000 року. Отже, з моменту набрання чинності для України положень Конвенції та згаданих протоколів створено нову «правову ситуацію в системі захисту прав людини, яка почала активно розвиватися в двох напрямках. По-перше, розпочалось перенесення в законодавство України європейських правничих цінностей, які пов'язані з захистом прав людини та основних свобод. По-друге, Україна потенційно стала державою-відповідачем у Євросуді». З погляду адаптаційних

¹⁷⁸ Циппеліус Р. *Юридична методологія: [пер. з нім.]*. Київ : Реферат, 2004. 176 с.

¹⁷⁹ Білозерська Т. Інституційний механізм адаптації законодавства України до норм та стандартів ЄС. *Право і безпека*. 2007. № 6. С. 15–21.

¹⁸⁰ Луць Л. *Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) : монограф.* Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 304 с.

законодавчих процесів зазначене право знайшло відображення в Конституції України [181].

З часу набуття чинності положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Україна є однією з лідерів серед інших країн по кількості звернень за порушеними правами. Це означає, що, незважаючи на те, що зараз в Україні існує, так би мовити, «подвійний» захист прав та свобод – як на конституційному рівні, так і на рівні Конвенції, – проблеми їх практичного застосування залишаються ще не вирішеними [182].

Звертаючи увагу на свободу та особисту недоторканність зазначимо, що свобода притаманна тільки людині та є основою з тих власних підвалин суспільства, на яких воно здійснює свою самоорганізацію. Загалом людина не є вільною від умов. Але вона, як зауважує О. О. Бандура: «Людина має можливість зайняти певну позицію щодо обставин, які її оточують. Умови не визначають її дії повністю. Власне людське існування починається там, де закінчується будь-яка однозначна визначеність, і проявляється особистісна позиція, яка додається до природних даних людини. Від цієї позиції, в межах певних обмежень, залежить, чи піддається вона обставинам. Свідомо чи несвідомо людина вирішує: чинити опір чи піддатися. Вона здатна піднятися над обставинами і таким чином увійти до людського виміру. Її поведінка значною мірою формується її самосприйняттям. Особистість людини проявляється в її діях. Особистісне існування людини означає свободу – свободу стати особистістю» [183, с. 40].

Свобода є однією з найвизначніших людських цінностей. Вона може за певних умов вважатися важливішою від життя, особливо власного. Вона становить ту глибинну цінність, яка визначає можливість усякої іншої цінності. Свобода як сутність і є глибинним сенсом людського буття, без якого вона втрачає в кінцевому рахунку свою суб'єктивність. Втративши можливість самовизначення, людина перестає бути людиною.

Ефективна самоорганізація суспільства потребує упорядкування свободи. Дуже потужним її засобом є право (особливо у поєднанні з державою, про що мова буде нижче). Саме воно і вказує розумну міру свободи, проводить межу між діями, що сприяють нормальному

¹⁸¹ Конституція України 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

¹⁸² Барабаш Ю., Бориславська О. Конституційна юриспруденція (офіційна конституційна доктрина) в Україні: проблеми становлення. *Право України*. 2023. № 7. С. 53–69.

¹⁸³ Бандура О. О. Правознавство у системі наукового знання: аксіологічно-гносеологічний підхід: монограф. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 272 с.

життю суспільства (принаймні, є нейтральними в цьому відношенні) і такими, що перешкоджають йому, визначаючи найбільш небезпечні з числа останніх як злочинні. Визнання суспільством прав і свобод особи потребує їхнього позитивування (перетворення на основні права, закріплені конституцією) [184].

У суспільстві утверджується той варіант свободи, якого воно потребує на даному історичному етапі для подальшого розвитку. Якщо ситуація дуже складна, йдеться про виживання суспільства, люди повинні пожертвувати приватними інтересами в ім'я цієї мети, тоді свобода виступає у формі пізнаної необхідності. Якщо ж ці труднощі подолано, то з'являються альтернативи і форма свободи стає іншою – тепер це вже можливість вибору.

Зазначені інтерпретації свободи мають істотне значення для правосвідомості. Коли громадянин вважає норми позитивного права (закони) справедливими і цілком згоден з ними, можна сказати, що вони становлять його вибір, він ставиться до них як до правил, встановлених ним самим. Тоді свобода виступає для нього як можливість вибору. У протилежному випадку, якщо він не приймає ці норми, він усе-таки змушений їх дотримуватись, оскільки вони ґрунтуються на силі держави, і його свобода виступає в іншій формі – у формі пізнаної необхідності.

Свобода може бути зовнішньою і внутрішньою. Право регламентує тільки зовнішню свободу. Тут доречно звернути увагу на те, що західна і східна культури істотно відрізняються з точки зору співвідношення цих типів свободи. Захід шляхом створення численного середнього класу (тобто класу з середнім рівнем власності) розкріпачив людину зовнішньо, а Схід піклувався про її внутрішню свободу. Увага жителів західних країн спрямована назовні, через те вони і створили демократичне суспільство, яке законодавчо забезпечує їхню зовнішню свободу. Зовнішня (соціальна) захищеність не вимагає від таких людей здатності до внутрішнього самозахисту.

Кожна особа недоторканна на підставі справедливості, яку суспільство не повинне порушувати в жодному разі. Через це справедливість відкидає саму думку про те, що втрата свободи для одних може бути виправдана більшим благом для інших. До уваги треба брати інтереси всіх членів суспільства, а не тільки окремих, нехай і дуже великих за своєю чисельністю груп. Тому в демократичному суспільстві свободи рівних громадян сприймаються як політичні права, гарантовані

¹⁸⁴ Братасюк М. Г. Ціннісний підхід до права в контексті сучасної правничої методології. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 5. С. 3–7.

справедливістю. Несправедливість може допускатися тільки в разі необхідності уникнути ще більшої несправедливості. Справедливість також слід віднести до числа загальнолюдських цінностей. Її можна розглядати і як основну правову цінність [185].

Таким чином, варто наголосити, що свобода та недоторканність через відповідальність та справедливість виступають основними формами реалізації права, зокрема й кримінального процесуального. Обмеження таких прав має здійснюватися з дотриманням гарантій захисту основоположних (закріплених міжнародними нормативно-правовими актами) прав і свобод.

Обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими; вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими. У разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дозволить оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права.

Серед фундаментальних цінностей дієвої конституційної демократії є свобода, яка є однією з передумов розвитку та соціалізації особи. Право на свободу є невід'ємним та невідчужуваним конституційним правом людини і передбачає можливість вибору своєї поведінки з метою вільного та всебічного розвитку, самостійно діяти відповідно до власних рішень і задумів, визначати пріоритети, робити все, що не заборонено законом, безперешкодно і на власний розсуд пересуватися по території держави, обирати місце проживання тощо. Право на свободу означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються Конституцією та законами України [186].

Оскільки ст. 29 Конституції України кореспондується зі ст. 5 Європейської конвенції з прав людини, то відповідно до принципу дружнього ставлення до міжнародного права, практика тлумачення та застосування вказаної статті ЄСПЛ має враховуватися у здійсненні судочинства в Україні.

¹⁸⁵ Гришук О. В. Людська гідність у праві : філософські проблеми. Київ : Атіка, 2007. 432 с.

¹⁸⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>.

З практики ЄСПЛ – п. 30 рішення у справі «МакКей проти Сполученого Королівства» вбачається, що «...стаття 5 Конвенції, разом із статтями 2, 3 та 4, посідає провідне місце серед основоположних прав, що гарантують фізичну безпеку особи, і тому її важливість є надзвичайною. Її основною метою є запобігання свавільного чи невинуватеного позбавлення свободи» [187].

Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом [188]. У п. 1 ст. 5 Європейської конвенції з прав людини закріплено підстави для правомірного позбавлення особи свободи відповідно до процедури, встановленої законом, до яких належить законне затримання:

✓ законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;

✓ законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;

✓ законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

✓ затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;

✓ законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

✓ законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції [189].

Також варто зауважити, що у п. 4 такого міжнародного

¹⁸⁷ Справа «Мак-Кей проти Сполученого Королівства» («McKay v. the United Kingdom») 543/03 від 03.10.2006. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-125670&filename=CASE%20OF%20McKAY%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20summary%20by%20the%20Lviv%20Laboratory%20of%20Human%20Rights.pdf&logEvent=False>.

¹⁸⁸ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

¹⁸⁹ Там само.

основоположного документу зазначено: «Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним» [190].

Як слушно підкреслює В. М. Тертишник, що будь-які дії із захоплення, утримання і доставлення особи до органу досудового розслідування, завжди будуть носити кримінальний процесуальний характер, якщо вони здійснюються: а) у зв'язку із наявністю даних, які вказують на вчинення такою особою діяння, забороненого КК України і на підставі передбачених процесуальним законом підстав та умов застосування кримінально-процесуального затримання, тобто відповідно до гіпотези ст. 208 КПК України; б) уповноваженим за законом на здійснення кримінального процесуального затримання суб'єктом, у передбаченому процесуальному порядку та були зафіксовані у призначеному для цього процесуальному документі [191; 192].

На виконання ст. 5 Європейської конвенції з прав людини, у ст. 12 КПК України визначено, що під час кримінального провадження ніхто не може триматися під вартою, бути затриманим або обмеженим у здійсненні права на вільне пересування в інший спосіб через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення інакше як на підставах та в порядку кримінальним процесуальним законодавством [193].

Засада, закріплена в у такій нормі, сформульована на основі ст. 29 Конституції України [194], пп. 1, 2 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [195], ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [196] та норм інших міжнародних договорів за участі України. Обмеження права особи на свободу і особисту недоторканність, насамперед, є обмеженням свободи

¹⁹⁰ Там само.

¹⁹¹ Тертишник В. М. Інтегративна модель засади верховенства права та її реалізація в розвитку доктрини й процесуальної форми змагального кримінального судочинства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2019. № 3. С. 187-193.

¹⁹² Тертишник В. М. Реалізація правових позицій та прецедентної практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального права України. 10 с. URL : <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/1188/1/1.pdf>.

¹⁹³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

¹⁹⁴ Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

¹⁹⁵ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

¹⁹⁶ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

дій і пересування особи внаслідок прямого фізичного або психічного примусу. Право особи на свободу та особисту недоторканність не є абсолютним. У передбачених законом випадках, особливо у кримінальному провадженні, вони можуть бути обмежені у зв'язку з необхідністю захисту свободи інших та соціально значимих цінностей, які становлять завдання кримінального провадження [¹⁹⁷, с. 41].

Встановлюючи випадки обмеження права на свободу та особисту недоторканність, Конвенція передбачає умови, які мають бути дотримані під час обмежень, щоб їх можна було контролювати законом. Забезпечення дотримання цих умов покладається насамперед на суд (суддю). До таких умов належать, що кожна людина:

заарештована повинна негайно бути поінформованою зрозумілою для неї мовою про підстави її арешту і про будь-яке обвинувачення проти неї;

заарештована або затримана до ч. 2 ст. 12 («Кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та по дальшого тримання. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою» [¹⁹⁸]), має негайно постати перед суддею чи іншою службовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд упродовж розумного строку або на звільнення до початку судового розгляду. Таке звільнення може бути зумовлене гарантіями явки в суд;

позбавлена волі внаслідок арешту або затримання, має право на швидкий розгляд судом законності її затримання і на звільнення, якщо затримання є незаконним;

яка стала жертвою арешту або затримання на порушення положень цієї статті, має захищене позовом право на відшкодування збитків [¹⁹⁹, с. 41–42].

Варто констатувати, що найбільші обмеження права особи на свободу й особисту недоторканність, що гарантоване ст. 5 Європейською

¹⁹⁷ Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України / за ред. Т. В. Варфоломеевої, В. Т. Нора. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 583 с.

¹⁹⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

¹⁹⁹ Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України / за ред. Т. В. Варфоломеевої, В. Т. Нора. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 583 с.

конвенцією з прав людини та ст. 12 КПК України, відбуваються під час застосування процесуальних заходів примусу, пов'язаних з ізоляцією особи, серед яких ЗЗКП у вигляді затримання. Стандарти затримання особи у кримінальному провадженні – це баланс між ефективністю розслідування та дотриманням прав людини. Також, стандарти – це критерії для прийняття процесуальних рішень, своєрідний алгоритм дій.

Отже, аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях у 2023 р. проведений Верховним Судом засвідчив, що під час досудового розслідування слідчі судді розглянули (без урахування повернутих) на 49% більше клопотань слідчих, прокурорів щодо застосування ЗЗКП ніж минулого – 2022 р. – 720 тис. (483 тис.), із яких задоволено 635 тис. (417 тис.) клопотань, або 88,2% від кількості розглянутих. Таким чином, розглянуто усього 46,6 тис. клопотань про застосування запобіжних заходів, із яких задоволено 34,1 тис., або 73,3% від кількості розглянутих. Слідчі судді у 2023 р. розглянули клопотання: про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою – 30,8 тис., із них задоволено 20 тис. або 64,4% від кількості розглянутих [200].

Водночас у 2023 р. надійшло на розгляд 70,8 тис. скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування (на 41,1% більше, ніж у 2022 р.). Розглянуто 61 тис. скарг, із них задоволено 34 тис., або 55,7% від кількості розглянутих, зокрема: на ухвали слідчих суддів, постановлені за наслідками розгляду клопотань (подань) щодо застосування ЗЗКП, із них залишено без змін ухвали щодо 10,1 тис. осіб (80,4% від кількості розглянутих); скасовано із постановленням нової ухвали відносно 2,5 тис. осіб, або 19,6% [201].

Упродовж 2023 р. з питань дотримання прав у кримінальному провадженні розглянуто 3151 усне та письмове звернення з повідомленнями про 5769 порушень, зокрема 5305 – про порушення процесуальних прав під час досудового розслідування та 464 – про порушення права на справедливий упродовж розумного терміну судовий розгляд кримінального провадження [202].

Затримання розглядаються за правилами обрання запобіжних заходів, під час розгляду яких слідчий суддя зобов'язаний: перевірити наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення;

²⁰⁰ Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році. Верховний Суд. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf

²⁰¹ Там само.

²⁰² Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. URL : <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/images/documents/annual-report-2023.pdf>.

оцінити наявність ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України; встановити доведеність неможливості застосування більш м'яких запобіжних заходів (п. 3 ч. 1 ст. 194 КПК України); оцінити в сукупності обставини, зазначені законодавцем у ч. 1 ст. 178 КПК України [²⁰³].

У кримінальному провадженні встановлені такі обмеження права на свободу та особисту недоторканність:

1) затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення як тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176, ст. 208 КПК України);

2) затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 1 ст. 188 КПК України);

3) затримання в Україні особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням нею кримінального правопорушення (ст. 582 КПК України), та застосування до неї тимчасового арешту (ст. 583 КПК України);

4) застосування до підозрюваного, обвинуваченого таких запобіжних заходів, як домашній арешт (ст. 181 КПК) та тримання під вартою (ст. 183 КПК України);

5) покладення на підозрюваного чи обвинуваченого у разі застосування до нього запобіжного заходу – особистого зобов'язання – обов'язку: а) не відлучатися без дозволу слідчого, прокурора або суду із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває (п. 2 ч. 5 ст. 194 КПК України); б) не відвідувати місця визначені слідчим суддею або судом (п. 5 ч. 5 ст. 194 КПК України); в) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон чи інші документи, які дають право виїзду з України чи в'їзду до неї (п. 8 ч. 5 ст. 194 КПК України);

б) примусове поміщення особи до лікувального закладу для проведення стаціонарної медичної чи психіатричної експертизи (ч. 2 ст. 197, ч. 3 ст. 242, ч. 2 ст. 509 КПК України);

7) поміщення дитини, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у віці від 11-ти років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до приймальника-розподільника на строк до 30-ти днів та його продовження ще до 30-ти днів (ч. 4 ст. 499 КПК України);

8) тримання особи під вартою в Україні, коли є рішення

²⁰³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

компетентного органу іноземної держави про взяття її під варту або призначення їй покарання у вигляді позбавлення волі, якщо ця особа транзитно перевозиться територією України або тимчасово видана в Україну (ст. 580 КПК України);

9) застосування екстрадиційного арешту до особи, яка вчинила злочин за межами України, але була затримана в Україні і до якої був застосований тимчасовий арешт (ст. 583 КПК України), після надходження запиту органу іноземної держави про її видачу (ст. 584 КПК України).

Виходячи з вищевикладеного, підставами обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України, окрім положень ст. 5 Європейської конвенції з прав людини, є:

1) затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення як тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176, ст. 208 КПК України);

2) затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 1 ст. 188 КПК України);

3) затримання в Україні особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням нею кримінального правопорушення (ст. 582 КПК України), та застосування до неї тимчасового арешту (ст. 583 КПК України).

Відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства підставами обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи є вчинення нею протиправних дій; дотримання правомірності суб'єктом затримання обмеження права на свободу; виконання обов'язків щодо здійснення захисту прав людини в порядку КПК України (дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя).

Проведений аналіз ст. 5 Європейської конвенції з прав людини дозволяє виділити три групи гарантій права особи на свободу й особисту недоторканність:

- визначає умови правомірності обмеження права на свободу;
- визначає процедурні гарантії для тих осіб, хто позбавлений свободи;
- гарантує право особи на відшкодування у випадках порушень, передбачених попередніми пунктами прав ^[204].

²⁰⁴ Шумська Н.С. Підстави обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2024. № 5. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/44.pdf.

Вищезазначені гарантії більш детально конкретизуються в рішеннях ЄСПЛ, окрім того, частина гарантій взагалі не згадана у ст. 5 Конвенції, а була розроблена прецедентною практикою ЄСПЛ (рішення ЄСПЛ у справах «Єлоєв проти України» (Yeloyev v. Ukraine) [205], «Микола Кучеренко проти України» (Nikolay Kucherenko v. Ukraine) [206]; «Доронін проти України» (Doronin v. Ukraine) [207] та ін.).

Як відмічає В. В. Зуєв, система гарантій, спрямованих на недопущення порушень права людини на свободу й особисту недоторканність, міститься і у національному кримінальному процесуальному законі [208, с. 10], зокрема: кожен, кого затримано через підозру у вчиненні кримінального правопорушення, повинен у найкоротший строк бути доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання (ч. 2 ст. 12 КПК України); ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків, передбачених КПК України (ч. 1 ст. 207, ч. 1 ст. 208 КПК України); особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ч. 1 ст. 209 КПК України); затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу (ч. 2 ст. 211 КПК України); тримання під вартою повинно відбуватися упродовж розумного строку (ч. 1 ст. 28 КПК України); особа має право звертатись з клопотанням про зміну запобіжного заходу (ст. 201 КПК України); за виключенням випадків, передбачених законом, вона має право бути звільненою під заставу (ч. 4 ст. 183 КПК України); під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу підозрюваному необхідно роз'яснити його процесуальні права (ч. 2 ст. 193 КПК України). Важливим аспектом у цьому контексті є також забезпечення гарантій, передбачених ст. 206 КПК України [209].

Правові гарантії охорони права на свободу та недоторканність, чітко

²⁰⁵ Рішення ЄСПЛ у справі «Єлоєв проти України» (Yeloyev v. Ukraine) № 17283/02 від 06.11.2008 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433.

²⁰⁶ Рішення ЄСПЛ у справі «Микола Кучеренко проти України» (Nikolay Kucherenko v. Ukraine) № 16447/04 від 19.02.2009 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_482.

²⁰⁷ Рішення ЄСПЛ у справі «Доронін проти України» (Doronin v. Ukraine) № 16505/02 від 19.02.2009 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_663.

²⁰⁸ Зуєв В. В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження : монограф. Харків : ТОВ «Оберіг», 2017. 204 с.

²⁰⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

визначають поведінку суб'єктів сторони обвинувачення (наприклад, за ст. 2 КПК України: «...жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [²¹⁰]). Однак, законом заборонені тільки ті дії або способи їхній здійснення, які явно і за будь-яких умов суперечать моралі. Відповідно до ст. 206 КПК України, якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб), слідчий суддя зобов'язаний зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та: 1) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи; 2) доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених в заяві особи; 3) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством [²¹¹].

У ч. 2 ст. 12 КПК України встановлені гарантії недопущення свавільного (без передбачених законом підстав та дотримання встановленого ним порядку) обмеження свободи особи та її недоторканності під час кримінального провадження. Ними зокрема є: а) обмеження свободи та особистої недоторканності учасника провадження можливе лише у встановлених КПК випадках, з дозволу і під контролем суду; б) негайне (в найкоротший строк, але не пізніше 60-ти годин з моменту затримання особи без ухвали слідчого судді – ч. 2 ст. 211 КПК України, сорока восьми годин з часу доставки до місця кримінального провадження особи, яка була оголошена в міжнародний розшук – ч. 6 ст. 193 КПК України, не пізніше 36-ти годин з моменту затримання особи на підставі ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу – ч. 1 ст. 191 КПК України доставлення затриманої особи до слідчого судді для з'ясування законності та обґрунтованості її затримання, а також підставності для подальшого тримання під вартою; в) встановлення строку – 72 годин (3 доби) з моменту затримання, протягом якого слідчий суддя чи суд має перевірити обґрунтованість затримання (у разі, якщо воно відбулось без їх ухвали) та ухвалити рішення про звільнення затриманого чи тримання його під вартою. Обмеження права на свободу та особисту недоторканність деяких осіб, які виконують важливі

²¹⁰ Там само.

²¹¹ Там само.

державні функції, зокрема, їх затримання здійснюється в особливому порядку (ст. 482 та ч. 8 ст. 191 КПК України).

Однак, у нормах кримінального процесуального закону неможливо передбачити і конкретно визначити всі дії осіб, що здійснюють розслідування, та й не потрібно це робити, оскільки норми закону з часом стануть відсталими і дуже складними для сприйняття і реалізації в оновлених умовах існування суспільства. Цим визначається істотний вплив моральних принципів на діяльність органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду у кримінальних провадженнях. Необхідність урахування моральних вимог у слідчій діяльності пояснюється і низкою чинників суб'єктивного характеру. Особи, що проводять розслідування, відповідно до закону наділені великими владними повноваженнями, можливість здійснення яких не повною мірою регулюється законом.

Кожній затриманій, взятій під варту чи інакше позбавленій свободи особі має бути негайно роз'яснено зрозумілою для неї мовою, що стало підставою для обмеження її свободи та особистої недоторканності, і якими правами у цьому зв'язку вона володіє (ч. 4 ст. 208 КПК України). Затриманій особі має бути надана можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Лише у випадку наявності обґрунтованої підозри, що під час повідомлення про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, повідомлення має бути здійснене уповноваженою службовою особою

Тут варто звернути увагу на п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК України, згідно якої: підозрюваний має право ... на першу вимогу мати захисника і зустріч із ним незалежно від часу в робочі, вихідні, святкові, неробочі дні до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – зустрічі без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних діях; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави ...»^[212]. Водночас, у такій нормі нічого не сказано про обов'язок осіб, які здійснюють кримінальне судочинство (дізнавач, слідчий, детектив, прокурор, суддя, суд) надати затриманій за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення особі чи особі, яка утримується під вартою допомогу у встановленні зв'язку з захисником або з особами, які можуть його запросити. Тобто, начебто підозрюваний має право на

²¹² Там само.

захисника під час затримання, водночас це право залишається правовою фікцією, саме під час затримання. Про нього, за результатами опитування знає лише 12% суб'єктів сторони обвинувачення, оскільки решта вважає за своє право або за громадський обов'язок надати чи не надати затриманому або ув'язненому допомогу у встановленні зв'язку з захисником чи з особами, які можуть його запросити.

Законодавець повинен чітко визначити механізм реалізації встановленого у ст. 42 КПК України обов'язку, щодо якого наразі йдеться, наприклад, у вигляді чіткого закріплення права підозрюваного під час його затримання або взятті під варту, а також обвинуваченого, який є ув'язненим, на один телефонний дзвінок родичам, знайомим чи безпосередньо захиснику. Зміст телефонної розмови може легко контролюватися працівниками органами досудового розслідування, прокуратури або суду, як через власну присутність у місці, де знаходиться підозрюваний чи обвинувачений, так і за допомогою технічних засобів фіксації звукової інформації, і обмежуватися у випадку, якщо мова піде не лише про запрошення захисника. Якщо особа відмовлялася б від такої розмови або не мала кому зателефонувати, складався б протокол.

У ч. 4 ст. 12 КПК України передбачено вимогу щодо негайного звільнення будь-якої особи, яка перебуває під вартою або іншим чином обмежено її свободу. Обов'язком слідчого судді у контексті захисту прав людини є звільнення особи, якщо орган державної влади або службова особа, під вартою яких утримується ця особа, не зможе довести: 1) наявність законних підстав для затримання особи без рішення слідчого судді чи суду; 2) дотримання граничного строку тримання під вартою; 3) відсутність затримок у доставленні особи до суду (ст. 206 КПК України) ^[213].

Начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити з-під варти підозрюваного, обвинуваченого, стосовно якого на день закінчення строку ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або закінчення строку тримання під вартою, не надійшла їх ухвала про продовження такого строку. Внесення застави, визнаної слідчим суддею чи судом в ухвалі про застосування до підозрюваного чи обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, також зобов'язує начальника установи попереднього ув'язнення негайно звільнити їх з-під варти. Вирок або

²¹³ Науково-практичний коментар КПК Кримінально-процесуального кодексу України. URL : <http://mego.info/матеріал/стаття-12-забезпечення-права-на-свободу-та-особисту-недоторканність>.

ухвала про звільнення особи, взятої під варту, підлягає виконанню негайно після їх надходження до місця попереднього ув'язнення (ст. 20 Закону України «Про попереднє ув'язнення») [214].

Воєнний стан в Україні було введено відповідно до Указу Президента 64/2022 від 24.02.2022 із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року [215]. Строк воєнного стану постійно продовжується (станом на початок 2025 р.): з 05 години 30 хвилин 26 березня 2022 року строком на 30 діб відповідно до Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 14.03.2022 № 133/2022; з 05 години 30 хвилин 25 квітня 2022 року строком на 30 діб відповідно до Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 18.04.2022 № 259/2022; 05 години 30 хвилин 25.05.2022 р. строком на 90 діб відповідно до Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 17.05.2022 № 341/2022 і. т. ін.

Введення воєнного стану зумовило істотні зміни у сфері кримінальної юстиції. Наразі якщо станом на 23.02.2022 Розділ IX-1 Кримінального процесуального кодексу України мав назву «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях» та містив одну статтю, то надалі ситуація істотно змінилася. Були внесені зміни та доповнення до Розділу IX-1, включаючи назву, такими Законами України: № 2201-IX від 14.04.2022, а також іншими Законами, зокрема № 2108-IX від 03.03.2022, № 2110-IX від 03.03.2022, № 2111- IX від 03.03.2022, №2125-IX від 15.03.2022, № 2137-IX від 15.03.2022, № 2160-IX від 24.03.2022, № 2198-IX від 14.04.2022, № 2201-IX від 14.04.2022, № 2462-IX від 27.07.2022, які встановили деякі особливості здійснення досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану, зокрема і щодо затримання уповноваженою службовою особою в порядку ст. 208 КПК України, а саме: підстав затримання; суб'єктів затримання; процедури проведення обшуку затриманої особи; процедурі здійснення перекладу під час затримання; оформленні протоколу затримання; граничного строку вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі; процедурі

²¹⁴ Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993. № 3352-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>.

²¹⁵ Про введення воєнного стану : Указ Президента України від 24.02.2022. № 64/2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>.

розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу щодо затриманої особи. Оскільки, підстави та суб'єкти затримання були вже детально розглянуто в окремій статті ^[216], пропонується більш детально розглянути інші особливості, а саме:

✓ процедуру проведення обшуку затриманої особи. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України ^[217], якщо під час проведення обшуку особи в умовах воєнного стану залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я – обшук особи під час затримання може бути проведений без залучення понятих. У такому разі хід і результати його проведення в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису ^[218];

✓ процедуру здійснення перекладу під час затримання. Наразі під час дії воєнного стану, законодавець в ч. 12 ст. 615 КПК України, передбачив можливість для дізнавача, слідчого, прокурора можливість, за наявності обставин, що унеможливають участь перекладача у кримінальному провадженні, особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний ^[219];

✓ оформлення протоколу затримання. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України, в умовах воєнного стану законодавець дозволив за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення СРД чи інших процесуальних дій здійснювати фіксацію доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких СРД чи відповідних процесуальних дій ^[220];

✓ граничний строк вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі. Відповідно до ч. 7 ст. 615 КПК України, у разі наявності об'єктивних обставин, що унеможливають вручення затриманій особі письмового повідомлення про підозру у строки, встановлені ст. 278 КПК України, якщо такі процесуальні дії здійснюються в умовах воєнного стану, строк для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі може бути продовжено до

²¹⁶ Фоміна Т., Рогальська В. Затримання особи в умовах воєнного стану: підстави та уповноважені службові особи на здійснення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 371–376.

²¹⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

²¹⁸ Там само.

²¹⁹ Там само.

²²⁰ Там само.

сорока восьми годин. Само по собі продовження законодавцем граничного строку вручення письмового повідомлення про підозру не обмежує права затриманої особи, оскільки процесуальний статус підозрюваного вона отримує з моменту фактичного затримання, а отже і скористатися усіма права, якими її наділив законодавець, може незалежно від вручення письмового повідомлення про підозру. Водночас, таке суттєве збільшення граничного строку може впливати на належність забезпечення права на інформування, а саме на реалізацію одного з його змістовних елементів – право бути поінформованим про характер і причини підозри (обвинувачення), висунутої проти особи, що здійснюється з метою надання можливостей підготовки адекватного захисту (рішення ЄСПЛ «Mattoccia v. Italy») [221; 222];

✓ процедуру розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу щодо затриманої особи. Законодавець в п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України передбачив можливість такого розгляду із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку, однак лише у тому випадку – якщо в умовах воєнного стану відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до слідчого судді, суду у строк, передбачений ст. 211 КПК України, тобто не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання. Проте наявність воєнного стану жодним чином не впливає на обов'язок уповноважених службових осіб під час затримання в порядку ст. 208 КПК України застосовувати норми Європейської конвенції з прав людини [223] та враховувати практику ЄСПЛ. Вищезазначені особливості здійснення затримання з'явилися в національному законодавстві в результаті того, що Україна ще 28.02.2022 року проінформувала Генерального секретаря Ради Європи про відступ від своїх зобов'язань за ст. ст. 5, 8, 13 Європейської конвенції з прав людини [224], відповідно до ч. 3 ст. 15 Європейської конвенції з прав людини, де передбачена можливість державам відступити від своїх зобов'язань, під час війни або

²²¹ Рішення ЄСПЛ *Mattoccia v. Italy* від 25.07.2000. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_004.

²²² Глов'юк І., Тетерятник Г., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Львів-Одеса, 2022. 31 с.

²²³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

²²⁴ Інформація про відступ України від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: заява Постійного представництва України при Раді Європи № 31011/32-017-3 від 28.02.2022. URL : <https://rm.coe.int/1680a5b0b0>.

іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим зобов'язанням згідно з міжнародним правом. В таких випадках, держава, що використовує право на відступ від своїх зобов'язань, повинна у повному обсязі поінформувати Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою. Водночас, відповідно до вищезазначеної статті, обмеженню, навіть за таких умов, не підлягають права, що регламентовані в ст. 2 (право на життя, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій), ст. 3 (заборона катування), п. 1 ст. 4 (заборона тримання в рабстві або в підневільному стані), ст. 7 (ніякого покарання без закону) Європейської конвенції з прав людини [225; 226].

Особи, які під час кримінального провадження безпідставно або з порушенням порядку здійснили затримання або взяття під варту якої-небудь людини, мають нести встановлену законом відповідальність аж до кримінальної тримається під вартою або позбавлена свободи в інший спосіб, якщо закінчився строк [227].

2.2. Процесуальний порядок обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі

2.2.1. Процесуальний порядок обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи на підставі ухвали слідчого судді або суду

Кримінальна процесуальна діяльність нерозривно пов'язана із застосуванням до осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, примусових заходів, що обмежують права та свободи

²²⁵ Застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в контексті затримання уповноваженою службовою особою в порядку статті 208 Кримінального процесуального кодексу України: метод. реком. / М. С. Цуцкірідзе, В. В. Рогальська, О. А. Солдатенко, А. Г. Гаркуша, Д. В. Лазарева та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 113 с.

²²⁶ Фоміна Т., Рогальська В. Затримання особи в умовах воєнного стану: підстави та уповноважені службові особи на здійснення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 371–376.

²²⁷ Шумська Н.С. Підстави обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2024. № 5. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/44.pdf.

людини, зокрема – затримання особи. Цей захід кримінально-процесуального примусу доволі активно застосовується у правозастосовній практиці [228].

Затримання особи за ухвалою слідчого судді або суду спрямоване на забезпечення досягнення дієвості кримінального провадження, а також явки підозрюваного (обвинуваченого) для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою (мета затримання) на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу й доставлення до слідчого судді, суду не пізніше тридцяти шести годин з моменту затримання.

Відразу наголосимо, що КПК України не містить норм, які б закріплювали б повноваження слідчого судді у кримінальному провадженні, а також норм, які б передбачали повноваження слідчого судді як суб'єкта забезпечення кримінального процесуального доказування, що є концептуальним недоліком чинного законодавства. Відповідні повноваження слідчого судді мають розгалужений характер у чинному КПК України. Зокрема, у контексті предмету дослідження, ч. 2 ст. 87 КПК України передбачено, що слідчий суддя зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод такі діяння: 1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов; 2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження; 3) порушення права особи на захист; 4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права; 5) порушення права на перехресний допит [229].

Чинний КПК України містить також інші повноваження слідчого судді під час надання дозволу на проведення, зокрема ЗЗКП, а також запобіжних заходів. Реалізація цих повноважень спрямована на функціонування механізму забезпечення слідчим суддею доказування у кримінальному провадженні. Водночас, результати аналізу відповідних норм чинного КПК України та практики їх застосування свідчать про їх

²²⁸ Резцова Н. С. Затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу: підстави та процесуальний порядок. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С.127–133.

²²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

недосконалість і неефективність. Не вдаючись до наукових дискусій, варто наголосити, що виходячи з п. 18 ст. 3 КПК України, слідчий суддя як суб'єкт забезпечення доказування у кримінальному провадженні – це суддя суду першої інстанції або голова чи за його визначенням інший суддя апеляційної інстанції, які в порядку, передбаченому чинним кримінальним процесуальним законодавством, наділені повноваженнями щодо забезпечення кримінального процесуального доказування з метою реалізації функції судового контролю у кримінальному провадженні.

Можливість подання слідчим клопотання, узгодженого з прокурором, щодо дозволу на затримання з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою виникає у трьох випадках:

1. Одночасно з поданням клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під вартою;

2. Після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного чи обвинуваченого до суду на підставі судового виклику;

3. Після неприбуття підозрюваного чи обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і за відсутності у слідчого судді чи суду на початок судового засідання інформації про поважні причини, які перешкоджають його своєчасному прибуттю [²³⁰].

Найчастіше такий вид затримання застосовується до осіб, які оголошено в розшук. КПК України визначає, що в розшук можуть бути оголошені підозрювані та обвинувачені особи. Зокрема, ст. 281 КПК України передбачає, що якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме, слідчий або прокурор оголошує його в розшук. Це оформлюється окремою постановою, якщо досудове розслідування не зупиняється, або зазначається в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається. Відомості про це вносяться до ЄРДР. Розшук підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам. У ст. 335 КПК України зазначено, що розшук обвинуваченого, який ухиляється від суду, оголошується ухвалою суду, виконання якої доручається слідчому та/або прокурору. Отже, КПК України чітко регулює процесуальні аспекти розшуку

²³⁰Кримінальний процес : підручник / кер. авт. кол. О. Ф. Кобзар. У 2-х ч. Ч. 1. Досудове провадження. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 337 с.

учасників кримінальних проваджень та визначає порядок взаємодії з оперативними підрозділами для встановлення місцезнаходження осіб, оголошених у розшук [231].

Розшукова діяльність являє собою сукупність заходів, спрямованих на виявлення місцезнаходження осіб, які вчинили злочин або зникли безвісти, ідентифікацію невідомих трупів, встановлення обставин скоєння кримінального правопорушення, а також пошук доказів, предметів, що стали об'єктом або засобом, слідів злочинної діяльності. Розшук включає в себе як державний, так і міжнародний рівні [232, с. 15].

Оголошення державного розшуку здійснюється органом Національної поліції на території, де було скоєно злочин, розпочато кримінальне провадження, а підозрюваного (обвинуваченого) не вдалося затримати за допомогою першочергових (невідкладних) заходів. На етапі державного розшуку суб'єкти розшукової роботи виконують комплекс оперативних заходів для виявлення та затримання осіб, які переховуються, на основі інформації, отриманої під час першочергових заходів. Головним завданням розшуку є виявлення, затримання або встановлення місцезнаходження розшукуваної особи.

Міжнародний розшук включає в себе сукупність оперативно-розшукових заходів, слідчих дій та адміністративно-перевірочних заходів, що координуються міжнародними спеціалізованими організаціями або уповноваженими органами держав і проводяться відповідно до норм міжнародного та національного права, закріплених у законодавчих нормативно-правових актах щодо оперативно-розшукової діяльності, а також відомчих нормативно-правових актах. У вужчому розумінні міжнародний розшук є комплексом заходів, координованих Інтерполом через Національні центральні бюро, які здійснюються в країнах-членах Інтерполу оперативними підрозділами правоохоронних органів цих держав.

Аналізуючи міждержавний та міжнародний види розшуку, І. В. Лешукова визначає такі їх відмінності: правовою основою для міжнародного розшуку зазвичай є двостороння угода між конкретними державами, тоді як для міждержавного розшуку – багатосторонні угоди; міжнародний розшук здійснюється на території лише однієї держави або визначених держав чи регіону-партнера за двосторонньою угодою, коли

²³¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

²³² Організація міжнародного розшуку осіб за кримінальним процесуальним законодавством України : метод. рек. / В. В. Неволя, Д. Й. Никифорчук, Ю. М. Чорноус, О. С. Тарасенко та ін. Київ : НАВС, 2017. 153 с.

країна-ініціатор звертається з проханням про оголошення та проведення розшуку злочинця; суб'єктами міждержавного розшуку є органи-ініціатори та виконавці (у міжнародному розшуку Інтерпол виступає посередником між ними) [233].

Види та процесуальний порядок оголошення особи в розшук на сьогодні регламентується: КПК України [234], Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні [235], Інструкцією з організації розшуку підозрюваних (обвинувачених), підсудних, осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання, безвісно зниклих осіб та встановлення особи невідомих трупів та Інструкцією про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол [236].

Процес оголошення особи в розшук має відбуватися у такій послідовності:

1) за наявності підстав, передбачених ч. 1 ст. 281 КПК України, слідчий або прокурор видають постанову про оголошення особи в розшук. Також слідчий за погодженням з прокурором або прокурор можуть скласти постанову про зупинення досудового розслідування (п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України), в якій оголошують особу в розшук. Важливо зазначити, що постанова про зупинення досудового розслідування може бути винесена лише за умови, що особі повідомлено про підозру, і всі необхідні СРД та процесуальні дії вже виконані, а також вжито всіх заходів для розшуку підозрюваного;

2) відомості про зупинення досудового розслідування та/або оголошення особи в розшук вносяться до ЄРДР;

²³³ Лешукова І. В. Процесуальні особливості міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України при розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 212 с.

²³⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

²³⁵ Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

²³⁶ Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол: наказ МВС України, Офісу Генерального прокурора, Національного антикорупційного бюро України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 17.08.2020 № 613/380/93/228/414/510/2801/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20>.

3) копія постанови про зупинення досудового розслідування надсилається стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України). Вони мають право її оскаржити у порядку, передбаченому ст. 303 КПК України. Якщо розшук оголошено в окремій постанові, КПК України не зобов'язує надсилати її копію іншим учасникам;

4) копія постанови про оголошення розшуку або постанови про зупинення досудового розслідування, в якій особу оголошено в розшук, разом з витягом з ЄРДР, копією письмового повідомлення про підозру та ухвалою слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу, направляються до оперативного підрозділу;

5) здійснюється розшук особи, під час якого допускається проведення СРД, спрямованих на встановлення місцезнаходження підозрюваного.

У випадку, якщо місцезнаходження підозрюваної особи, яка перебувала у розшуку, встановлено, здійснюється її затримання на підставі ухвали слідчого судді або суду з метою приводу відповідно до статей 188–191 КПК України [237].

Загальновизнано, що основи будь-якого юридичного акта поділяються на фактичні та юридичні. Це стосується і самої дії по затриманню особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення. Є. І. Макаренко підтримуючи вчених процесуалістів вважає, що підстави затримання можна класифікувати на фактичні та процесуальні, з чим можна погодитися. Фактичні підстави включають випадки, зазначені у відповідній статті закону, наприклад, коли особу застали під час вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення. Процесуальною підставою є протокол затримання [238, с. 124]. У процесуальній літературі фактичні підстави затримання визначаються як дані, що дозволяють запідозрити особу у вчиненні кримінального правопорушення, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі [239].

Зазначу, що фактичні підстави затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, за чинним КПК України

²³⁷ Затримання у кримінальному провадженні: навчальний посібник/ кол. авторів: А. В. Захарко, В. В. Рогальська, О. А. Солдатенко, Д. В. Лазарева, Н. С. Резцова та ін. Дніпро : ДДУВС, 2020. 131 с.

²³⁸ Макаренко Є. І. Затримання підозрюваних у вчиненні злочинів: проблеми теорії, законодавства і практики його застосування в Україні. *Вісник Академії митної служби України*. Сер. : Право. 2012. № 1. С. 123–131.

²³⁹ Кримінальний процес: підручник / Тацій В. Я., Грошев Ю. М., Капліна О. В., Шило О. Г. та ін. Харків : Право, 2013. 823 с.

зазнали суттєвих змін. Зокрема, перелік фактичних підстав затримання став чітко визначеним. Це означає, що відповідно до чинного КПК України особа може бути затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення лише у конкретно визначених випадках.

Як зазначають окремі вчені-процесуалісти, ці вимоги мають особливе значення у сфері кримінального провадження, де діяльність органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, судів усіх інстанцій та інших учасників процесу більш детально врегульована, ніж будь-яка інша державна діяльність. Органи, що здійснюють кримінальне провадження, наділені владними повноваженнями для виконання покладених на них завдань, а також правом застосовувати ЗЗКП, включаючи запобіжні заходи, які можуть тимчасово обмежувати права і свободи особи, у випадках та порядку, передбачених КПК України. Тому державні органи та їх посадові особи під час реалізації владних повноважень зобов'язані суворо дотримуватись вимог матеріального і процесуального законодавства, щоб уникнути порушення прав, свобод і законних інтересів осіб, залучених до кримінального провадження [²⁴⁰, с. 42–43]

Як наголошує О. В. Шульга, ч. 1 ст. 189 КПК України зобов'язує слідчого суддю або суд не відмовляти у розгляді клопотання про надання дозволу на затримання для приводу підозрюваного чи обвинуваченого, навіть якщо є підстави для затримання без судового рішення про затримання з метою приводу, а ч. 5 ст. 206 КПК України зобов'язує звільнити особу, якщо орган державної влади або службова особа, під вартою яких утримувалася ця особа, не доведе, зокрема, наявність законних підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді чи суду [²⁴¹, с. 98–99].

Як вказує А. Ю. Сердечна, кримінальне процесуальне законодавство та інші нормативно-правові акти визначають п'ять видів затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення або іншої діяльності, що є підставою для застосування такого заходу:

1. Затримання уповноваженою службовою особою.
2. Законне затримання.
3. Затримання особи з метою доставлення для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

²⁴⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. 884 с.

²⁴¹ Шульга О. В. Зазнач. твір.

4. Превентивне затримання.

5. Затримання з метою екстрадиції (згідно зі ст. 582 КПК України) [242, с. 130].

Виклик дізнавача, слідчого, детектива або прокурора, а також судовий виклик включають незначне обмеження прав особи, яке полягає в обов'язку з'явитися у призначений час для проведення процесуальної дії. Це є обов'язковим для особи, щодо якої застосовується відповідний ЗЗКП, і можливі негативні наслідки у разі невиконання вимоги слідчого, прокурора чи суду (слідчого судді) [243].

Оскільки виклик особи, як і будь-який ЗЗКП, певною мірою обмежує права особи та зобов'язує її до виконання певних дій, необхідною є чітка законодавча регламентація такого заходу для уникнення зловживань і забезпечення максимального дотримання принципу законності та прав особи. Для здійснення виклику дізнавачем, слідчим, прокурором або судового виклику необхідна наявність передбачених законом підстав. Відповідно до ст. 133–134 КПК України, підставами для виклику особи є її статус підозрюваного, свідка, потерпілого або іншого учасника кримінального провадження; достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою [244].

Таким чином, на думку Є. В. Дояра, виклик слідчого або прокурора, а також судовий виклик є частиною системи ЗЗКП, є найменш суворими заходами, передбаченими КПК України, і застосовуються для досягнення дієвості провадження, якщо є достатні підстави вважати, що особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою [245].

Чинний КПК України розширив перелік способів виклику осіб до слідчого, прокурора і суду. Виклик може здійснюватися шляхом вручення повістки, надсилання її поштою, електронною поштою, факсимільним зв'язком, телефоном або телеграмою (ч. 1 ст. 135 КПК

²⁴² Сердечна А. Ю. Затримання в кримінальному процесуальному законодавстві та особи, уповноважені його застосовувати. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 40. Т. 2. С. 126–130

²⁴³ Лялюк Є. Загальні правила здійснення виклику слідчим, прокурором та судового виклику як заходів забезпечення кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 197–201

²⁴⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

²⁴⁵ Дояр Є. В. Проблеми забезпечення процесуальних прав особи під час затримання за підозрою в учиненні кримінального правопорушення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 5–2. С. 222–225.

України). Як стверджують, М. І. Карпенко, К. І. Омельчук, вперше врегульовано питання про мінімальний строк повідомлення особи про виклик: вона має бути повідомлена не пізніше ніж за три дні до дня явки [246].

Отже, виклик учасника кримінального провадження для участі у процесуальній дії є системою заходів і дій, спрямованих на інформування про необхідність явки до слідчого, прокурора із зазначенням процесуального статусу викликанної особи, часу, дати і місця прибуття, СРД, для участі в якій викликається особа, та наслідків її неприбуття [247].

Якщо слідчий, прокурор подає разом із клопотанням про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного/обвинуваченого з метою його приводу, слідчий суддя, суд приймає рішення відповідно до ст. 189 КПК України. У разі неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом і відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю, слідчий суддя, суд має право постановити ухвалу про привід підозрюваного, обвинуваченого, якщо він не з'явився для розгляду клопотання щодо обрання запобіжного заходу у виді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою, або ухвалу про дозвіл на його затримання з метою приводу, якщо ухвала про привід не була виконана [248].

Таким чином, варто наголосити, що серед ЗЗКП, зокрема запобіжних, особливе значення має затримання особи. Кримінальний процесуальний закон визначає кілька видів затримання, зокрема: затримання з метою приводу (ст. 187–191 КПК України), законне затримання (ст. 207 КПК України) та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України) [249]. Ці види затримання розрізняються за цільовим призначенням, суб'єктами здійснення, підставами та процесуальним порядком застосування. На підтвердження, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліна зазначають, що запобіжні заходи визначаються як різновид заходів кримінального процесуального примусу попереджувального характеру, що застосовуються за наявності підстав і в порядку, встановленому законом, уповноваженими органами

²⁴⁶ Карпенко М. І., Омельчук К. І. Заходи забезпечення кримінального провадження. *Юридична наука*. 2013. № 11. С. 81–89.

²⁴⁷ Тупельняк І. І. Повноваження слідчого та прокурора щодо виклику учасників за новим КПК для участі у слідчих діях. *Митна справа*. 2013. № 6(90). Ч. 2. С. 121–126.

²⁴⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

²⁴⁹ Там само.

та посадовими особами щодо підозрюваного чи обвинуваченого з метою запобігання ухиленню від слідства і суду, перешкоджанню встановленню істини у кримінальному провадженні, продовженню злочинної діяльності, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень [250, с. 249].

За дослідженням М. Я. Никоненко, однією з відмінностей затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду є те, що таке затримання може бути здійснене як відносно підозрюваного, так і обвинуваченого (ст. 188 КПК України), у той час як затримання без ухвали слідчого судді, суду, може бути лише особа, підозрювана у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 208 КПК України). Відмінність між цими затриманнями полягає не тільки в санкціонуванні їх судом (слідчим суддею), а й у тому, з якою метою застосовуються ці види затримання, що, зокрема, розкриває процесуальну сутність відповідного затримання [251, с. 86]. Затримання з метою приводу може бути тільки для забезпечення участі підозрюваного або обвинуваченого під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою зазначає Л. М. Лобойко [252, с. 227]. Водночас, на думку, К. Д. Волкова, застосування затримання з метою приводу особи є ніщо інше, як забезпечення дієвості кримінального провадження, зокрема розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Саме за допомогою такого затримання сторона обвинувачення може легально протидіяти поведінці підозрюваного (обвинуваченого), що дозволить досягти виконання останнім покладених на нього обов'язків, запобігти певним діям підозрюваного (обвинуваченого), передбачених ст. 177 КПК України, застосовуючи обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність [253, с. 86–87].

Застосування запобіжних заходів, за своєю сутністю та функціональним призначенням, стверджує Х. М. Танривердієв, повинно не лише відповідати, а й створювати умови для забезпечення виконання основних завдань кримінального судочинства, тобто гарантувати дотримання прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального

²⁵⁰ Кримінальний процес: підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого, О. В. Капліна. Харків : Право, 2010. 608 с.

²⁵¹ Никоненко М. Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2014. № 9. С. 83–90.

²⁵² Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч. Київ : Істина, 2014. 432 с.

²⁵³ Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 245 с.

провадження [254].

Відповідно до ч. 2 ст. 178 КПК України підставою для застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, що дають достатні підстави слідчому судді вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 цієї статті. Тому, на думку С. В. Свириденко, слідчий та прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності підстав, передбачених КПК України. Обґрунтована підозра у вчиненні кримінального правопорушення є необхідною умовою, а не підставою для застосування запобіжного заходу [255].

Затримання не може зводитись тільки до пізнавальних дій та дій, які фіксують доказову інформацію. Така дія обов'язково включає в себе елементи примусу, що обмежує свободу пересування особи як мінімум на період доставляння підозрюваного до правоохоронного органу, та за своїм змістом зводиться до фізичного захоплення такої особи й обмеження свободи її пересування.

Процесуальна дія, що включає в себе захват та доставляння підозрюваного до органу досудового розслідування, на думку В. М. Тертишника, розглядається законодавцем як невідкладна СРД, тобто як спосіб отримання доказів. Відповідно доказове значення протоколу затримання полягає в тому, що в процесі піймання злочинця встановлюються, а в протоколі затримання відображаються обставини і факти, що мають значення по справі. Навряд чи доказова інформація може бути отримана під час поміщення до СІЗО. Якщо б законодавець під затриманням розумів тільки вказані дії, то відносити протокол затримання до числа доказів не мало би сенсу [256]. Тому, якщо розглядати затримання як СРД, то можна говорити, що це – процесуальна дія, направлена на швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд, а також щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Юридичною підставою затримання особи на підставі ухвали слідчого судді або суду є ухвала слідчого судді, суду про дозвіл на

²⁵⁴ Танривердієв Х. М. Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 224 с.

²⁵⁵ Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 232 с.

²⁵⁶ Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підруч. Академічне видання. Київ : Алерта, 2014. 420 с.

затримання з метою приводу; Фактичними підставами є: 1) неприбуття підозрюваного, обвинувачений для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді застави, домашнього арешту чи тримання під вартою за умови, що ухвала про привід не була виконана. Неявка підозрюваного, обвинуваченого для розгляду клопотання про обрання інших запобіжних заходів не є підставою для винесення ухвали про затримання з метою приводу; 2) неприбуття без поважних причин, чи наявність ризику неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [257].

Є. В. Дояром у ході проведено дослідження запропоновано алгоритм дій уповноважених службових осіб під час затримання особи за ухвалою слідчого судді, що включає визначений порядок проведення процесуальних дій від виклику особи до органу досудового розслідування та доставлення її до слідчого судді, суду, а саме: «...1. Виклик особи до органу розслідування для проведення необхідних процесуальних дій (обрання запобіжного заходу). 2. Прибуття / неприбуття особи, яку викликали до органу розслідування. 3. Складання прокурором, слідчим за погодженням з прокурором клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу (у разі неприбуття особи за викликом). 4. Негайний розгляд слідчим суддею клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу. 5. Постановлення слідчим суддею рішення щодо поданого клопотання: слідчий суддя, суд відмовляє у наданні дозволу на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу, слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу. 6. Затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду уповноваженою службовою особою (особа, якій законом надане право здійснювати затримання). 7. Уповноважена службова особа, яка здійснює затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та в учиненні якого кримінального правопорушення він підозрюється, а також роз'яснити його права. 8. Привід особи за ухвалою слідчого судді, суду. 9. Негайне вручення копії ухвали службовою особою, яка затримала особу. 10. Доставлення затриманої особи до органу розслідування. 11. Складання протоколу затримання. 12. Негайне

²⁵⁷ Затримання особи як тимчасовий запобіжний захід. *WikiLegalAid*. URL : <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0>.

повідомлення уповноваженою службовою особою (особа, якій законом надане право здійснювати затримання) слідчого, прокурора, зазначеного в ухвалі про затримання особи за ухвалою суду. 13. Доставлення затриманої особи до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу не пізніше 36 годин з моменту її затримання» [²⁵⁸, с. 92–93].

На нашу думку, такий порядок заслуговує на увагу, водночас, з плином часу, внесенням багатьох змін та доповнень до КПК України, а також в умовах особливих порядків кримінального провадження такий порядок потребує уточнення.

На нашу думку, процесуальний порядок затримання особи на підставі ухвали слідчого судді або суду:

1. Виклик особи до органу досудового розслідування для проведення необхідних процесуальних дій, зокрема й обрання ЗЗКП.

2. Встановлення факту прибуття або неприбуття викликаної особи до органу розслідування, прокурор, слідчий, дізнавач, детектив за погодженням з прокурором у разі неприбуття підозрюваного/обвинуваченого за судовим викликом без поважної причини, складає клопотання про дозвіл на затримання таких осіб з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

3. Складання прокурором або слідчим за погодженням з прокурором клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного/обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, у разі неприбуття особи за викликом.

Звернення слідчого до прокурора для погодження клопотання про надання дозволу на затримання підозрюваного чи обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не є необхідним, якщо прокурор самостійно складає таке клопотання. Відповідно до ст. 40 КПК України, слідчий звертається до прокурора для погодження клопотання. Прокурор, згідно ст. 36 КПК України, може погодити або відмовити у погодженні. У разі відмови прокурора, слідчий має право, відповідно до ст. 40 КПК України, звернутися до керівника органу досудового розслідування. Керівник, після вивчення клопотання, за необхідності ініціює розгляд питань перед прокурором вищого рівня, який протягом

²⁵⁸ Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 237 с.

трьох днів приймає рішення про погодження або відмову в погодженні клопотання.

Тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному ст. 187 КПК України. Відповідно до ст. 188 КПК України прокурор або слідчий за погодженням з прокурором мають право звернутися з клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного або обвинуваченого для його приводу для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Це клопотання може бути подане: 1) одночасно з клопотанням про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або зміни іншого запобіжного заходу на тримання під вартою; 2) після подання клопотання про застосування запобіжного заходу і до прибуття підозрюваного, обвинуваченого до суду на підставі судового виклику; 3) після неприбуття підозрюваного, обвинуваченого за судовим викликом для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та відсутності у слідчого судді, суду на початок судового засідання відомостей про поважні причини, що перешкоджають його своєчасному прибуттю [259].

Під час ініціювання затримання обов'язок доведення підстав і необхідності застосування такого заходу покладається на дізнавача, детектива, слідчого та прокурора, які зобов'язані довести обґрунтованість підозри слідчому судді з урахуванням мети затримання й виконання завдань кримінального провадження. Затримання з метою приводу зумовлює обов'язок щодо надання копій клопотання та матеріалів підозрюваному відповідно до ч. 2 ст. 184 КПК України, що виконується одразу ж після проведення такого ЗЗКП. Щодо окремої категорії осіб, то клопотання про затримання погоджене Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) повинно знаходитися у слідчого судді до моменту виконання або закінчення строку дії ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу.

Відповідно до ст. 184 КПК України, таке клопотання подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування. У разі, якщо досудове розслідування здійснюється слідчою групою, для визначення територіальної юрисдикції суду першої інстанції під час розгляду клопотань необхідно керуватися постановою керівника відповідного органу досудового

²⁵⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

розслідування про створення слідчої групи, в якій визначено місце проведення досудового розслідування [²⁶⁰].

Визначення слідчого судді, який буде розглядати таке клопотання, здійснюється в порядку, передбаченому ст. 35 КПК України.

4). Негайний розгляд слідчим суддею або судом клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного/обвинуваченого з метою приводу. Розгляд клопотання про надання дозволу на затримання підозрюваного чи обвинуваченого для його доставки на засідання щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою здійснюється слідчим суддею. Це клопотання розглядається негайно після його надходження, в закритому судовому засіданні за участю прокурора. Слідчий суддя або суд не мають права відмовити у розгляді клопотання про затримання для приводу підозрюваного чи обвинуваченого, навіть якщо є підстави для затримання без судового рішення про затримання з метою приводу.

У проведеному дослідженні, на основі аналізу ухвал слідчих суддів, розміщених в ЄРДР, вчені дійшли висновку, що на даний момент існує різноманітна практика розгляду слідчими суддями клопотань щодо дозволу на затримання підозрюваного або обвинуваченого з метою приводу. Зокрема, слідчі судді часто вимагають формального підтвердження факту завчасного повідомлення особі про підозру. Водночас, існують випадки надання дозволу на затримання без попереднього повідомлення особі про підозру, коли слідчі судді керуються загальними засадами кримінального судочинства. Крім того, слідчі судді не мають уніфікованого підходу до вирішення питання щодо одночасно поданих клопотань: про дозвіл на затримання та про обрання запобіжного заходу. Існують практики задоволення першого клопотання та відмови у задоволенні другого через фізичну відсутність особи, котра підлягає триманню під вартою. Поряд з цим, існують практики одночасного винесення рішення щодо обох клопотань та закріплення їх в одній ухвалі, якою задовольняється перше та відмовляється у задоволенні другого клопотання. Також існують практики задоволення першого клопотання та зупинення провадження або відкладення розгляду другого клопотання до моменту затримання особи [²⁶¹].

Загальною правовою підставою для застосування ЗЗКП відносно окремої категорії осіб згідно глави 37 КПК України (є ухвала слідчого

²⁶⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

²⁶¹ Роль слідчого судді у кримінальному провадженні / Ю. Белоусов, В. Венгер, А. Орлеан, Є. Крапивін, С. Шапутько, В. Яворська. Київ, 2020. URL : https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/06/infograf_ukr.pdf?fbclid=IwAR3koe7XC2ea99hFrVPG5hrKxU7Z33kCwf8_gb-4xHLOcl7luBXh0_JG0T4.

судді на основі погодженого клопотання на їх застосування з Генеральним прокурором (особою, яка виконує обов'язки Генерального прокурора). Однак, під час затримання таких осіб необхідно дотримуватися законних процедур, зокрема: клопотання про дозвіл на затримання народного депутата України мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора); затримання судді здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя, без згоди такого органу суддю не може бути затримано до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (ст. 482 КПК України); клопотання про затримання судді Вищого антикорупційного суду розглядає слідчий суддя суду першої інстанції з повноваженнями судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні; під час затримання адвоката повідомляються органи адвокатського самоврядування; щодо інших категорій осіб, передбачених ст. 480 КПК України – органи і службові особи, які їх обрали або призначили чи відповідають за заміщення їх посад.

Загалом, варто погодитися з тим, що затримання осіб визначених у главі 37 КПК України повинно мати особливий порядок, адже цей захід, хоча і є тимчасовим, має досить суворий характер та його застосування безпосередньо пов'язане з обмеженням права на свободу та особисту недоторканність. Тому процесуальні норми, що регламентують порядок і строки затримання, включені до Конституції України та низки міжнародно-правових актів (Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Конвенції ООН проти катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження та покарання 1984 р. та ін.) [262].

Якщо Генеральний прокурор (або особа, що виконує обов'язки Генерального прокурора) разом з клопотанням про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою подав клопотання про дозвіл на затримання народного депутата України з метою його приводу, слідчий суддя приймає рішення згідно зі ст. 189 та 482-2 КПК України. Такі клопотання розглядаються за обов'язкової участі особи, щодо якої подане таке клопотання. Слідчий суддя зобов'язаний завчасно

²⁶² Танривердієв Х. М. Початок досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 156–161.

повідомити таких осіб про розгляд зазначеного клопотання. У разі без поважної причини не прибуття на судові засідання або не повідомлення про причини своєї відсутності, таке клопотання може розглядатися без участі осіб визначених у гл. 37 КПК України [263].

Підставами для відмови в наданні дозволів на затримання слідчі судді здебільшого визначали відсутність достатніх доказів, якими обґрунтовувалися відповідні клопотання.

Варто наголосити, що ступінь обізнаності слідчого в особливостях і деталях конкретного кримінального провадження може відіграти істотну роль у правильності судового рішення із питання обрання запобіжного заходу, а відтак участь слідчого у відповідному судовому засіданні в окремих випадках слід визнавати доцільною. Акцентую увагу саме на окремих випадках, коли за переконанням слідчого і прокурора їх спільна участь у судовому засіданні забезпечить більшу ефективність роботи. Такий крок узаконить існуючу на сьогодні практику правозастосування, яка викликана об'єктивною необхідністю, але не має законодавчого підґрунтя.

Не слід використовувати термін щодо дослідження будь-яких «матеріалів». Оскільки виникає цілком логічне питання щодо тлумачення цього поняття для цілей розділу 2 КПК України. Незрозумілим є те, чи охоплюються усі джерела доказів, визначені главою 4 КПК цим поняттям.

Термінологічно прийнятною конструкцією для позначення повноважень слідчого судді із збирання доказів за власною ініціативою є право «дослідити будь-які речі чи документи». До того ж, виникає питання, чому слідчий суддя може під час розгляду клопотання допитати свідка, але не може допитати потерпілого, поручителя, заставодавця та ін.

Чинна редакція ст. 193 КПК України надає можливість стороні обвинувачення зловживати своїми процесуальними правами та посилятися під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу на матеріали, які не були надані стороні захисту, що є порушенням засади змагальності сторін, а тому запропоновані зміни є слушними. Запровадження пропозиції до ст. 193 КПК України обумовлює потребу внесення змін до порядку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу.

Згідно з вимогами КПК України у розшук можна оголосити лише підозрюваного, тобто особу, які попередньо особисто повідомлено про підозру. Однак на практиці існують випадки наявності достатніх доказів

²⁶³ Дояр Є. В. Зазнач. твір.

вини особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, але місцезнаходження її не встановлено, через що неможливо повідомити про підозру. Як наслідок, виникає колізія – для повідомлення про підозру особу потрібно розшукати, але це неможливо через відсутність у неї статусу підозрюваного.

У зв'язку з цим, пропонуємо внести зміни до ст. 193 КПК України:

«1. Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, крім випадків, передбачених частиною шостою цієї статті, *та, в разі необхідності, слідчого (дознавача, детектива).*

...4. Сторона обвинувачення не може ініціювати дослідження будь-яких матеріалів, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу, якщо вони не були надані стороні захисту у порядку, передбаченому частиною другою статті 184 цього Кодексу» (додаток А).

5). Винесення ухвали слідчим суддею за результатами розгляду клопотання: надання або відмова у дозволі на затримання підозрюваного/обвинуваченого з метою його приводу.

Оцінюючи практику надання ухвал щодо дозволу на затримання, Є. В. Дояр встановив за необхідне вказувати в кожній ухвалі про надання дозволу на затримання з метою приводу особи конкретний термін дії ухвали, обмежуючи його фактом затримання або доставлення особи до суду. Для оперативного виконання завдань із доставлення до органу, що ініціював привід, осіб, які ухиляються від явки, підкреслюється необхідність визнання підставою для проникнення до житла чи іншого володіння особи ухвали слідчого судді про здійснення приводу учасника кримінального провадження [264].

Після розгляду відповідного клопотання, слідчий суддя приймає одне з наступних рішень: 1) про надання дозволу на затримання з метою приводу. Таке рішення, згідно зі ст. 189 КПК України, повинно містити: назву суду, прізвище та ініціали слідчого судді або суддів; прізвище, ім'я та по батькові підозрюваного або обвинуваченого, для затримання якого ухвалюється рішення, відомі на момент ухвалення, а якщо ці дані невідомі, – детальний опис особи; короткий опис фактичних обставин кримінального правопорушення, у якому підозрюється або обвинувачується особа, і його правову кваліфікацію згідно з законом України про кримінальну відповідальність; посилання на обставини, які

²⁶⁴ Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 20 с.

є підставою для: обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення; висновку про існування ризику, зазначеного у клопотанні про застосування запобіжного заходу; висновку щодо існування обставин, зазначених у п.п. 1 або 2 ч. 4 ст. 189 КПК України, для прийняття рішення про надання дозволу на затримання; дату ухвалення рішення; дату втрати законної сили рішенням (рішення про дозвіл на затримання з метою приводу втрачає законну силу з моменту: приводу підозрюваного або обвинуваченого до суду; закінчення строку дії рішення, зазначеного в ньому, або закінчення шести місяців з дати ухвалення рішення, у якому не зазначено строку його дії; добровільного з'явлення підозрюваного до слідчого судді, а обвинуваченого до суду, про що слідчий суддя або суд повідомляє прокурора; відкликання рішення прокурором); підпис слідчого судді або суддів, які ухвалили рішення; ім'я, по батькові, адреса і телефон прокурора або слідчого, за клопотанням якого ухвалено рішення; 2) про відмову у задоволенні клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного або обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Слідчий суддя або суд відмовляє у наданні дозволу на затримання підозрюваного або обвинуваченого з метою його приводу, якщо прокурор не доведе, що зазначені у клопотанні про застосування запобіжного заходу обставини вказують на наявність підстав для тримання під вартою підозрюваного або обвинуваченого, а також якщо є достатні підстави вважати, що підозрюваний або обвинувачений переховується від органів досудового розслідування, або, отримавши відомості про звернення слідчого або прокурора до суду із клопотанням про застосування запобіжного заходу, підозрюваний або обвинувачений до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу вчинить дії, які є підставою для застосування запобіжного заходу і зазначені у ст. 177 КПК України [²⁶⁵; ²⁶⁶].

Аналіз ст. 309 КПК України та рішення Конституційного суду України у справі за конституційною скаргою щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень ст. 309 КПК

²⁶⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

²⁶⁶ Затримання у кримінальному провадженні: навчальний посібник/ кол. авт.: А. В. Захарко, В. В. Рогальська, О. А. Солдатенко, Д. В. Лазарева, Н. С. Резцова та ін. Дніпро : ДДУВС, 2020. 131 с.

України (2020 р.) [²⁶⁷], постанова про відмову в задоволенні клопотання щодо дозволу на затримання підозрюваного або обвинуваченого з метою його примусового приводу для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою може бути оскаржена в апеляційному порядку. Це відрізняється від постанови про дозвіл на затримання, яка не підлягає оскарженню.

6). Проведення затримання особи на підставі ухвали слідчого судді або суду уповноваженою службовою особою, яка має законне право на проведення затримання. Негайне вручення під час затримання копії ухвали про дозвіл на затримання та повідомлення їй зрозумілою мовою про підстави затримання, а також про підозру у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, з роз'ясненням прав.

7). Доставлення затриманої особи до органу розслідування. Складання протоколу затримання.

8). Негайне повідомлення уповноваженою службовою особою слідчого або прокурора, зазначеного в ухвалі, про затримання особи за ухвалою суду.

9). Доставлення затриманої особи до слідчого судді або суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу, не пізніше ніж через 36 годин з моменту її затримання.

Вчені-процесуалісти, однак, не в тому, що кримінальний процесуальний закон у ст. 191 КПК України (на відміну від ст. 208 КПК України), не визначив порядок фіксації затримання, а також обов'язок уповноважених осіб роз'яснювати базові права затриманій особі та, за необхідності, забезпечувати їх реалізацію. Наприклад, як відзначає Ю. В. Лук'яненко, одним із проблемних прикладних питань є неузгодженість законодавчого регулювання в частині винесення слідчим суддею ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу без зазначення конкретного строку закінчення її дії [²⁶⁸, с. 67]. Це пов'язано з тим, що загальний термін дії такої ухвали може становити шість місяців, тоді як деякі судді обмежуються лише двома місяцями. Важливо зазначити, що відповідно до вимог ч. 3 ст. 190 КПК України ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу втрачає свою силу в момент: 1) приводу підозрюваного або обвинуваченого до суду; 2) закінчення терміну дії ухвали, зазначеного в ній, або через шість місяців з дати її постановлення,

²⁶⁷ Рішення Конституційного суду України від 17 березня 2020 року № 5-р/2020 у справі за конституційною скаргою Таткова В. І. щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 КПК України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20#Text>.

²⁶⁸ Лук'яненко Ю. В. Проблемні питання визначення уповноважених службових осіб, які мають права на затримання за КПК України. *Вісник прокуратури*. 2015. № 3. С. 65–70.

якщо термін не вказано; 3) відкликання ухвали прокурором. Проте існує проблема, коли слідчий суддя або суд не можуть точно визначити дату, коли буде здійснено привід підозрюваного чи обвинуваченого. Це створює труднощі, оскільки під час оголошення особи в розшук або встановленні її місцезнаходження слідчому чи прокурору потрібно, як мінімум, кожні шість місяців звертатися за новою ухвалою про затримання з метою приводу розшукуваної особи. Така прогалина призводить до додаткового і безпідставного навантаження на слідчого, прокурора та слідчого суддю. Тому, доцільно в кожній ухвалі слідчого судді або суду про надання дозволу на затримання з метою приводу особи вказувати не дату втрати законної сили ухвали, а факт затримання або доставлення особи до слідчого судді чи суду [269, с. 116–117].

Такої ж позиції дотримується і Є. В. Дояр, наголошує на необґрунтованості практики такого затримання осіб й складання протоколу у порядку ст. 208 КПК України, адже ст. 191 КПК України такого порядку не передбачає [270].

На нашу думку, під час такого затримання уповноважені службові особи зобов'язані застосовувати аналогію права й діяти згідно зі ст. 5–6 Європейської конвенції з прав людини, а також ст. 208–213 КПК України, які регулюють порядок дій після затримання без ухвали слідчого судді чи суду. Це включає фіксацію затримання у відповідному протоколі, роз'яснення затриманій особі зрозумілою для неї мовою її базових прав та забезпечення їх реалізації. Однак, така процедура застосування процесуальної аналогії не суперечить загальним засадам кримінального провадження передбаченим ст. 7 КПК України й спрямована на забезпечення процесуальних гарантій затриманої особи.

2.2.2. Процесуальний порядок обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи без ухвали слідчого судді або суду

Досудове розслідування, як етап кримінального процесу, має на меті всебічне, повне та негайне встановлення обставин кримінального правопорушення шляхом аналізу події злочину в ретроспективі. Для ефективного проведення цього процесу, уповноважені особи, відповідно до КПК України, можуть застосовувати ряд заходів, що забезпечують

²⁶⁹ Лук'яненко Ю. В. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 237 с.

²⁷⁰ Дояр Є. В. Зазнач. твір.

кримінальне провадження, зокрема запобіжні заходи. Ці заходи слід розглядати як інструменти, що сприяють ефективності розслідування, зокрема важливо дотримуватись конвенційних прав людини та громадянина. Серед інших практичних аспектів, працівникам часто доводиться затримувати особу без попереднього судового рішення.

Відповідно до КПК України затримання особи без ухвали слідчого судді або суду варто систематизувати на:

законне затримання;

затримання уповноваженою службовою особою, особи, яка підозрюється у вчиненні злочину;

затримання уповноваженою службовою особою особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального проступку;

затримання уповноваженою службовою особою особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення за межами України;

превентивне затримання особи;

затримання особи на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні [271].

Законодавець, розробляючи в процесі правотворчості процедуру затримання особи без ухвали слідчого судді або суду ґрунтувався на КПК 1960 р. чинного на той момент кримінального процесуального законодавства, тому були враховані прогалини у регулюванні затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, зокрема уперше на рівні кримінального процесуального законодавства було закріплено можливість легітимного затримання особи кожним, навіть хто не є уповноваженою службовою особою, якій надано право здійснювати процесуальне затримання (ст. 207 КПК України); знайшло своє вирішення питання про законодавче визначення моменту затримання особи (ст. 209 КПК України); процесуальне врегулювання питання щодо доставляння затриманого до органу досудового розслідування (ст. 210 КПК України) та ін.

Слід зазначити, що в процесуальній літературі пропонуються ідеї щодо розширення підстав для затримання. Зокрема, А. К. Чернова вважає, що затримання особи на місці злочину або в його безпосередній

²⁷¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

близькості, а також її доставлення до правоохоронного органу повинні здійснюватися за наявності однієї з таких підстав: якщо особу застали під час вчинення злочину або безпосередньо після його скоєння на місці події; якщо очевидці або жертви злочину вкажуть на цю особу як на злочинця; якщо на особі або її одязі, в транспортному засобі, житлі чи іншому помешканні виявлено знаряддя, предмети злочинних дій або незаперечні речові докази, які в сукупності вказують на цю особу як на злочинця; якщо під час безпосереднього спостереження, технічного документування або збору інформації з технічних каналів зв'язку в процесі оперативно-розшукової діяльності уповноважених органів отримано незаперечні фактичні дані, які самі по собі або в поєднанні з іншими даними дають підстави вважати, що особа готується до вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину, який буде доведено до кінця, або вказують на цю особу як на злочинця; якщо особа, яка вчинила особливо тяжкий чи тяжкий злочин, з'явилася з повинною, і затримання є вкрай необхідним для забезпечення її безпеки та вирішення інших завдань судочинства [272].

До спірних аспектів кримінального процесу, щодо яких існують різні погляди серед науковців, належить затримання підозрюваного як процесуальна дія, а саме – СРД. Окремі фахівці-процесуалісти вважають, що затримання підозрюваного – СРД, мотивуючи таку позицію тим, що у протоколі затримання зазначаються підстави, мотиви, дата, місце затримання, пояснення осіб події та ін., а оскільки, згідно зі ст. 99 КПК України, протокол процесуальних дій є документом та, викладені у ньому фактичні дані мають значення для кримінального провадження, останній є і безпосередньо джерелом доказів на підставі ст. 84 КПК України (Ю. П. Аленін [273, с. 155], Є. Г. Коваленко [274, с. 298], В. М. Тертишник [275, с. 248–249], Л. Д. Удалова [276, с. 158]).

Зокрема, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна [277, с. 287–288], заперечують приналежність затримання підозрюваного до СРД, оскільки

²⁷² Чернова А. К. Затримання особи, підозрюваної в скоєнні злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2009. 20 с.

²⁷³ Кримінальний процес України : навч. посіб. для підготовки до іспитів / Ю. П. Аленін ; ред. Пашовський М. І., Лукашніна Т. В., Головлук І. В. Вид. 2-е, стер. Харків : Одісей, 2011. 328 с.

²⁷⁴ Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 576 с.

²⁷⁵ Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підруч. Вид. 4-е, допов. і перероб. Київ : А.С.К., 2003. 1119 с.

²⁷⁶ Удалова Л. Д. Кримінальний процес України : підруч. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2007. 352 с.

²⁷⁷ Грошевий Ю. М., Капліна О. В. Кримінальний процес України : підруч. Харків : Право, 2010. 607 с.

такій процесуальній дії не властивий пізнавальний характер. Затримання є лише специфічним заходом процесуального примусу, який забезпечує створення необхідних умов для проведення особистого обшуку затриманої особи, допиту підозрюваного, освідкування, огляду речей.

Цікава та заслуговує на увагу точка зору Ю. П. Алєніна [²⁷⁸, с. 213] стосується подвійної природи затримання підозрюваного, яке виконує одночасно функцію ЗЗКП та виступає як СРД, спрямована на отримання доказів. Якщо розглядати затримання підозрюваного з цієї перспективи, то в ситуаціях, коли затримання відбувається під час вчинення або замаху на вчинення правопорушення, а також під час безпосереднього переслідування особи, підозрюваної у злочині (законне затримання, передбачене ст. 207 КПК України), або у випадках, коли свідок, потерпілий чи очевидні ознаки на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що ця особа щойно вчинила злочин (ст. 208 КПК України) [²⁷⁹], вказівка на ці підстави у протоколі затримання робить його важливим джерелом доказів причетності особи до правопорушення. У таких випадках, передбачених ст. 207 та 208 КПК України, затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення без ухвали слідчого судді або суду можна розглядати як захід ЗЗКП так і СРД.

На нашу думку, аналіз практики діяльності органів досудового розслідування засвідчив, що затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення без ухвали слідчого судді або суду не слід включати до переліку СРД, оскільки факт затримання особи на підставах, передбачених ст. 207 та 208 КПК України, відображається у показаннях осіб, які здійснили таке затримання, або потерпілого, свідка, протоколі про освідкування та особистого обшуку. Водночас, у протоколі затримання такі обставини фіксуються лише як підстава для законності обрання тимчасового запобіжного заходу (наголосили 67% слідчих та 71% прокурорів).

Загальна мета затримання має багатофункціональний характер, що досягається через реалізацію окремих цілей, сукупність яких формує загальний напрям розслідування. Зазначу, що іноді цілі затримання визначаються не об'єктивною оцінкою ознак злочинних дій особи, а іншими суб'єктивними факторами. Встановлення балансу між правом державних органів на застосування примусу та правом людини на свободу і особисту недоторканність за певної мети затримання, а також визначення необхідності застосування цього заходу в конкретному

²⁷⁸ Кримінальний процес України : навч. посіб. для підготовки до іспитів / Ю. П. Алєнін; ред. Пашовський М. І., Лукашніна Т. В., Головлук І. В. Вид. 2-ге, стереотип. Харків : Одісей, 2011. 328 с.

²⁷⁹ Кримінально-процесуальний кодекс України. Харків : Одісей, 2012. 264 с.

випадку, повинно мати ситуативний характер. Це означає, що мета затримання не повинна переважати, а має відображати потреби конкретного моменту, в межах якого приймається рішення про затримання, а не потреби у затриманні загалом. [²⁸⁰, с. 361].

Відповідно до ст. 207 КПК України, кожен, хто не є уповноваженою службовою особою має право здійснити затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, будь-яку особу, окрім судді та народного депутата України, за наявності підстав для затримання, а саме: 1) під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні [²⁸¹].

Для того щоб затримання було законним, особа, яка його здійснила, повинна виконати такі вимоги:

1). Відповідно до ст. 207 КПК України, затриману особу необхідно негайно доставити до уповноваженої службової особи або ж терміново повідомити цю особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

2). Згідно зі ст. 168 КПК України, разом із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора або іншої службової особи, потрібно передати їм тимчасово вилучене майно, якщо таке вилучення відбулося.

Закон не передбачає жодних інших обов'язків для осіб, які здійснили законне затримання, таких як складання протоколу затримання, роз'яснення підстав та прав затриманій особі, сповіщення про затримання інших осіб, окрім уповноважених службових осіб, або вручення пам'ятки про права затриманій особі.

Після передачі затриманої особи уповноваженим службовим особам, вони повинні виконати дії, передбачені порядком затримання осіб без ухвали слідчого судді.

Законне затримання можуть здійснювати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, тобто будь-яка особа, але лише за наявності підстав, визначених у ст. 207 КПК України. Інші види затримання виконуються уповноваженими службовими особами. Виходячи з тлумачення положень ст. 207 КПК України, під «кожним» слід розуміти на думку О. П. Кучинської: «...будь-яку особу, навіть і уповноважену особу, можливість процесуального затримання якої

²⁸⁰ Шульга О. В. Мета, умови та мотиви затримання уповноваженою службовою особою. *Право і суспільство*. 2014. № 6-1. Ч. 2. С. 357–362.

²⁸¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

безпосередньо врегульовано в ст. 208 КПК України» [²⁸², с. 190–191].

Важливо зазначити, що уповноважена службова особа може здійснювати затримання як за ухвалою слідчого судді, так і без неї. Це прямо впливає зі змісту ст. 191 КПК України, яка має назву «Дії уповноважених службових осіб після затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання». У ч. 6 цієї статті, а також у ч. 3 ст. 207 КПК України, міститься чітке пояснення: уповноважена службова особа – це «особа, якій законом надано право здійснювати затримання».

Затримання особи відповідно до ст. 208 КПК України, на відміну від адміністративного затримання, може бути застосоване лише до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, визначеного Особливою частиною КК України, і то таке кримінальне протиправне діяння повинно містити ознаки злочину. На противагу підстав затримання передбачених ст. 207 КПК України, встановлення підстав, передбачених п. 1–3 ч. 1, ч. 2 ст. 208 КПК України, вимагає від уповноваженої службової особи негайних оцінок процесуального характеру, оскільки їх встановлення, здебільшого, відбувається не в службовому кабінеті і не є результатом дослідження та оцінки фактичних даних, отриманих під час досудового розслідування.

Законодавець передбачив що уповноваженні службові особи мають право за наявності підстав для затримання, затримувати без ухвали слідчого судді, суду, осіб, які підозрюються у вчиненні: злочину (ст. 208 КПК України); кримінального проступку (ст. 298-2 КПК України); кримінального правопорушення за межами України (ст. 582 КПК України). Таке затримання, як і інші процесуальні дії, може виконуватися лише тими особами, які мають на це відповідні повноваження згідно з КПК України., який, до речі, не надає визначення терміну «уповноважена службова особа». Очевидно, що до таких осіб належать ті, кому надані відповідні повноваження згідно з КПК України та іншими законами України, такими як «Про Національну поліцію» [²⁸³], «Про Службу безпеки України» [²⁸⁴] та ін. Отже, окрім прокурора та слідчого, до уповноважених службових осіб можуть входити поліцейські, співробітники органів безпеки, Державної митної служби України, Державної прикордонної служби України та інших інституцій сектору

²⁸² Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монограф. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 288 с.

²⁸³ Про Національну поліцію: Закон від 02.07.2015 № 580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

²⁸⁴ Про Службу безпеки України: Закон від 25.03.1992 № 2229-XII. Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

безпеки. Вони мають право затримувати особу на підставі обставин, зазначених у ч. 1 ст. 208 КПК України, а саме:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності НАБУ;

4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255-1, 255-2 КК України.

Як наголошують вчені-процесуалісти, кожен окремий випадок затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду має свій індивідуальний «набір» цілком конкретних життєвих обставин, які і обумовлюють ситуативний характер дій, в залежності від виду затримання, але загальний порядок наступний:

1) фактичне затримання;

2) повідомлення затриманій особі підстав для його затримання, роз'яснення йому його прав та вручення пам'ятки про його процесуальні права та обов'язки;

3) складання протоколу затримання відповідно до вимог ч. 5 ст. 208 КПК України;

4) доставлення затриманої особи до органу досудового розслідування;

5) поміщення затриманої особи до ІТТ;

6) вручення затриманій особі повідомлення про підозру не пізніше 24 годин з моменту її затримання;

7) доставлення підозрюваного до слідчого судді для вирішення питання про обрання запобіжного заходу не пізніше 60 годин з моменту затримання;

8) обрання слідчим суддею запобіжного заходу щодо підозрюваного в межах 72-х годин з моменту затримання [285].

Затримання особи на місці скоєння кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення є першим випадком,

²⁸⁵ Рогальська В. В., Солдатенко О. А., Лазарева Д. В. та ін. Затримання особи без ухвали слідчого судді працівниками національної поліції : метод. рекомендації. Дніпро : ДДУВС, 2018. 61 с.

передбаченим чинним законодавством, коли особі повинно бути повідомлено про підозру. Згідно з ч. 2 ст. 278 КПК України, затримана особа має отримати письмове повідомлення не пізніше ніж через 24 години з моменту затримання ^[286].

Законодавець не наводить вичерпного переліку категорій службових осіб, уповноважених на затримання, а посилається на інші законодавчі акти, що регулюють діяльність правоохоронних органів в Україні ^[287]. Таким чином, можна стверджувати, що суб'єктом затримання є службова особа правоохоронного органу України, якій спеціальним законом надано право затримувати осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень. На сьогоднішній день такими повноваженнями наділені: поліцейські (ст. ст. 23, 37 Закону України «Про Національну поліцію»); військовослужбовці Національної гвардії України (ст. 13 Закону України «Про Національну гвардію України»); працівники Служби безпеки України (ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України»); військовослужбовці, а також працівники Державної прикордонної служби України, залучені до оперативно-службової діяльності (ст. 20 Закону України «Про Державну прикордонну службу України», ст. 28 Закону України «Про державний кордон України»); працівники Національного антикорупційного бюро України (ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»); уповноважені посадові особи Державного бюро розслідувань (ст. 7 Закону України «Про Державне бюро розслідувань»); капітани суден України (ст. 67 Кодексу торговельного мореплавства України) та ін.

До суб'єктів затримання також віднесено й керівника дипломатичного представництва чи консульської установи або визначену ним службову особу, у разі вчинення кримінального правопорушення на територіях дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, а також капітана повітряного судна у разі вчинення кримінального правопорушення на повітряному судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, які відповідно до ст. ст. 519-520 КПК України визначені як службові особи, уповноважені на вчинення процесуальних дій, зокрема і на затримання осіб, навіть попри те, що законодавець в

²⁸⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

²⁸⁷ Затримання у кримінальному провадженні: навчальний посібник/ кол. авт.: А. В. Захарко, В. В. Рогальська, О. А. Солдатенко, Д. В. Лазарева, Н. С. Резцова та ін. Дніпро : ДДУВС, 2020. 131 с.

Законі України «Про дипломатичну службу» [²⁸⁸] та Повітряному кодексі України [²⁸⁹] таких осіб не наділяє правом на затримання осіб за вчинення кримінальних правопорушень.

Слідчий, прокурор також є суб'єктами затримання у значенні «уповноваженої службової особи», оскільки відповідні повноваження надані їм КПК України. На підтвердження цього слід навести висновки, що можуть бути зроблені за результатами аналізу не лише пп. 1–2 ч. 1, а й п. 3 ч. 1, ч. 2 ст. 208 КПК України.

Незважаючи на те, що положення про затримання уповноваженою службовою особою визначають повноваження цієї особи в загальному вигляді, аналіз підстав затримання, закріплених у п. 1–3 ч. 1, ч. 2 ст. 208 КПК України, свідчить, що деякі з них стосуються виключно осіб, які здійснюють досудове розслідування (слідчого, прокурора), а інші – переважно тих службових осіб, чиї повноваження на затримання встановлені іншими законами України. Наприклад, очевидно, що затримати особу, підозрювану у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, який підслідний НАБУ, на підставі обґрунтованих підозр у можливій втечі з метою ухилення від кримінальної відповідальності (п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України), може виключно детектив цього бюро. Так само, затримати особу, підозрювану у злочині, за який передбачено штраф понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у разі невиконання підозрюваним обов'язків, покладених під час вибору запобіжного заходу, або невиконання вимог щодо внесення застави (ст. 208 КПК України, ч. 2), може лише слідчий чи прокурор, які здійснюють досудове розслідування [²⁹⁰; ²⁹¹].

Встановлення цих підстав затримання вимагає від уповноваженої службової особи ретельного аналізу відповідних обставин. У першому випадку це стосується підозри у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, що підслідний НАБУ, та можливих дій для ухилення від кримінальної відповідальності. У другому випадку – це підозра у корупційному злочині, за який передбачено штраф понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів, і невиконання конкретних

²⁸⁸ Про дипломатичну службу : Закон України від 07.06.2018 № 2449-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19>.

²⁸⁹ Повітряний кодекс України Кодекс України : Закон України від 19.05.2011 № 3393-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>.

²⁹⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

²⁹¹ Шульга О. В. Мета, умови та мотиви затримання уповноваженою службовою особою. *Право і суспільство*. 2014. № 6-1. Ч. 2. С. 357–362.

обов'язків, пов'язаних із запобіжним заходом.

До того ж, аналіз деяких інших положень кримінального процесуального законодавства свідчить про те, що до кола уповноважених службових осіб, які можуть здійснювати затримання, належать дізнавач, слідчий, прокурор, а також детектив НАБУ. Наприклад, згідно з ч. 3 ст. 168 КПК України, дізнавач, слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа зобов'язані скласти протокол затримання чи обшуку та тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення [292].

Отже, враховуючи вищевикладене, на думку О. В. Шульги, затримання уповноваженою службовою особою слід розглядати не тільки як фізичний захват особи, а як комплекс процесуальних дій від моменту фізичного захвату до прийняття рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або звільнення. До цього комплексу дій входять: фізичний захват і доставлення особи до органу досудового розслідування; встановлення підстав, умов і мотивів затримання; встановлення наявності правового імунітету; процесуальне оформлення затримання; обшук затриманої особи; повідомлення затриманому про підстави затримання та злочин, у якому він підозрюється, а також роз'яснення прав і забезпечення можливості їх реалізації; повідомлення про затримання відповідних осіб чи органів; вжиття заходів для збереження майна затриманого; утримання затриманого в ізоляторі тимчасового тримання; процесуальний контроль за законністю затримання; звернення до суду з клопотанням про запобіжний захід або звільнення затриманого [293, с. 360]. Варто підтримати таке визначення.

Затримання особи без ухвали слідчого судді, зокрема затримання уповноваженою службовою особою відповідно до ст. 208 КПК України, є запобіжним заходом, що передбачає тимчасову ізоляцію особи. Це діяння пов'язане з обмеженням конституційного права людини на свободу та особисту недоторканність. Згідно з ч. 3 ст. 29 Конституції України, затримання може тривати не більше 72 годин до винесення судового рішення [294]. Особа, затримана без ухвали слідчого судді або суду, повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу не пізніше ніж через

²⁹² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

²⁹³ Шульга О. В. Знач. твір.

²⁹⁴ Конституція України від 28.06.1996 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

шістдесят годин з моменту затримання. У специфічних ситуаціях, що не допускають зволікань, застосування затримання регулюється особливим порядком, визначеним КПК України [295].

Процесуальний порядок дій уповноважених службових осіб у разі затримання особи без ухвали слідчого судді за підозрою у вчиненні злочину є наступним:

1. Після отримання інформації про вчинення правопорушення або його самотійного виявлення, уповноважені службові особи, на основі аналізу об'єктивної сторони діяння, проводять його попередню правову кваліфікацію. Це дозволяє класифікувати правопорушення як злочин, кримінальний проступок або адміністративне правопорушення. Умисні дії поліцейських, що полягають у наданні завідомо неправильної правової оцінки вчиненого правопорушення та подальшому проведенні адміністративного затримання особи замість кримінального процесуального, визнаються ЄСПЛ як такі, що суперечать принципу юридичної визначеності, є свавільними і несумісними з принципом верховенства права, а також порушують національні юридичні гарантії, отже, є незаконними у значенні ЄКПЛ (рішення ЄСПЛ: «Ничипорук, Йонкало проти України» [296]).

Відповідальність за незаконне затримання регулюється ст. 371 КК України, що стосується «Завідомо незаконних затримань, приводів, домашнього арешту або тримання під вартою» [297]. Згідно з ч. 1 цієї статті, завідомо незаконне затримання карається позбавленням права займати певні посади або здійснювати певну діяльність на термін до п'яти років, або обмеженням волі на строк до трьох років; ч. 3 – якщо завідомо незаконне затримання призвело до тяжких наслідків або було вчинене з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, то таке діяння карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років, а також позбавленням права займати певні посади або займатися певною діяльністю на термін до трьох років [298].

2. Здійснивши кваліфікацію правопорушення, уповноважена службова особа з'ясовує чи існують підстави для здійснення затримання у порядку ст. 208 КПК України.

3. Переконавшись у наявності підстав затримання, уповноваженою

²⁹⁵ Фаринник В. І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 565 с.

²⁹⁶ Нечипорук і Йонкало проти України : рішення ЄСПЛ 21.04.2011, заява № 42310/04. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text.

²⁹⁷ Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

²⁹⁸ Там само.

службовою особою здійснюється затримання особи, з дотриманням вимог положень КПК України (ч. 1 ст. 208 КПК України). У ст. 209 КПК України визначено момент початку затримання та обрахування пов'язаних із ним процесуальних строків: уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством; повідомити за допомогою технічних засобів відповідальних осіб у підрозділі органу досудового розслідування. У разі наявності підстав для обґрунтованої підозри, що доставлення затриманої особи тривало довше, ніж це необхідно, слідчий зобов'язаний провести перевірку для вирішення питання про відповідальність винуватих у цьому осіб [299].

4. Під час затримання, уповноважена службова особа відповідно до вимог ст. 42, ч. 2 та 3 ст. 276, ч. 4 ст. 208 КПК України, зобов'язана *повідомити* затриманому про підстави затримання та у вчиненні якого злочину вона підозрюється; нормативно-правові акти, на підставі яких здійснюється обмеження її пересування, а також *роз'яснити*: право мати захисника і побачення з ним до першого допиту; отримувати медичну допомогу; давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього; на негайне повідомлення інших осіб про її затримання і місце перебування; вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші [300; 301].

5. Протокольне оформлення затримання. Як і будь-яка процесуальна дія, потребує відповідного документального оформлення в порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством. Основним засобом фіксації процесуальної дії в кримінальному провадженні є складання протоколу затримання. Процесуальне оформлення затримання переслідує низку цілей, включаючи: забезпечення закріплення, збереження і подальшого використання у кримінальному провадженні інформації, пов'язаної з затриманням, зокрема, відомостей про час, місце, обставини затримання особи за підозрою у вчиненні злочину; коло осіб, залучених до проведення цієї процесуальної дії; речі і документи, що були виявлені і вилучені під час затримання; зміст заяв, клопотань чи скарг затриманої особи; фіксацію

²⁹⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

³⁰⁰ Там само.

³⁰¹ Затримання у кримінальному провадженні: навчальний посібник/ кол. авт.: А. В. Захарко, В. В. Рогальська, О. А. Солдатенко, Д. В. Лазарева, Н. С. Резцова та ін. Дніпро : ДДУВС, 2020. 131 с.

ходу і результатів проведення затримання із відображенням дій усіх учасників затримання у тому порядку, в якому вони мали місце у дійсності; засвідчення певних фактів і обставин, пов'язаних із затриманням: обмеження свободи пересування особи у певному місці з чітко визначеного у годинах і хвилинах моменту; виявлення і вилучення у затриманої особи певних матеріальних об'єктів; повідомлення затриманому підстав затримання та роз'яснення йому процесуальних прав; повідомлення інших осіб про затримання; репрезентацію встановлених і закріплених фактів та обставин суб'єктам кримінальної процесуальної діяльності, які не брали безпосередньої участі у проведенні затримання, але використовують його результати для досягнення своїх завдань у сфері кримінального процесуального доказування.

У протоколі затримання, окрім відомостей, передбачених ст. 104 КПК України (а) вступна частина, що повинна містити відомості про: місце, час проведення та назву процесуальної дії; особу, яка проводить процесуальну дію (прізвище, ім'я, по батькові, посада); всіх осіб, які присутні під час проведення процесуальної дії (прізвища, імена, по батькові, дати народження, місця проживання); інформацію про те, що особи, які беруть участь у процесуальній дії, заздалегідь повідомлені про застосування технічних засобів фіксації, характеристики технічних засобів фіксації та носіїв інформації, що застосовуються під час проведення процесуальної дії, умови та порядок їх використання; б) описова частина, що має містити відомості про: послідовність дій; отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для цього кримінального провадження, зокрема виявлені та/або надані речі і документи; в) заключна частина, що має містити відомості про: вилучені речі і документи та спосіб їх ідентифікації; спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу; зауваження і доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії), зазначаються також додаткові відомості, передбачені ч. 5 ст. 208 КПК України, а саме:

– місце, дата і точний час (година і хвилина) затримання відповідно до ст. 209 КПК України ;

– підстави затримання;

– результати особистого обшуку;

– клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили;

– повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого.

6. У контексті предмету дослідження, з метою дотримання права на свободу та особисту недоторканність, про кожне затримання, уповноважена службова особа відповідно до ст.ст. 210, 213 КПК

України, ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [³⁰²], Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги органами досудового розслідування про випадки затримання осіб [³⁰³], зобов'язана одразу повідомити відповідальних осіб у підрозділі органу досудового розслідування; регіональні центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги для забезпечення прибуття протягом 2 годин захисника наданого державою (у виняткових випадках – протягом 7 годин); надати затриманій особі можливість негайно повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи. Якщо уповноважена службова особа, має підстави для обґрунтованої підозри, що під час повідомлення про затримання ця особа може зашкодити досудовому розслідуванню, вона може здійснити таке повідомлення самостійно, проте без порушення вимоги щодо його негайності.

Водночас, затримання, наприклад, народного депутата України можливе лише за наявності дозволу слідчого судді, який видається на основі клопотання, погодженого Генеральним прокурором або особою, що виконує його обов'язки. Це дозволяється лише у випадках, коли депутата застали під час вчинення або безпосередньо після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, пов'язаного з насильством, або злочину, що призвів до загибелі людини. Як зазначає О. В. Шульга, очевидно, що затримання особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, який підпадає під юрисдикцію НАБУ, може здійснюватися лише детективом НАБУ. Це можливо лише за умови, що існують обґрунтовані підстави вважати, що особа може втекти з метою уникнення кримінальної відповідальності (п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України) [³⁰⁴, с. 86].

Також, варто звернути увагу на проблему, коли особа, визначена главою 37 КПК України вчиняє тяжкий або особливо тяжкий корупційний злочин. Наприклад, під час досудового розслідування слідчий виявляє достатні ризики, передбачені ст. 177 КПК України, для застосування такого запобіжного заходу як тримання під вартою. Однак факт вчинення корупційного злочину особою визначеною главою 37

³⁰² Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

³⁰³ Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 р. № 1363. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF#Text>.

³⁰⁴ Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 255 с.

КПК України встановлюється пізніше, тому його не затримують на місці злочину або відразу після його вчинення. Через деякий час, за певних обставин, така особа з'являється у відділення поліції. На момент його появи слідчий ще не має ухвали слідчого судді на затримання та доставлення до суду, але вже володіє інформацією про причетність «спеціальної» особи до злочину. Відповідно до ст. 208 КПК України, слідчий і прокурор не мають підстав для затримання такої особи без ухвали слідчого судді. Проте існують ризики, які свідчать про необхідність термінового затримання до обрання запобіжного заходу, оскільки процедура може бути тривалою, а жодна з підстав, зазначених у ч. 1 ст. 208 КПК України, не надає повноважень для негайного затримання. Таким чином, слідчий і прокурор не можуть затримати особи визначену главою 37 КПК України, і він, отримавши повістку на виклик на наступний день або через кілька днів, якщо наступний день є вихідним, залишає відділення поліції та може зникнути.

Ураховуючи вищевикладене, видається за необхідне внести зміни до пункту 3 частини 1 статті 208 КПК України, виклавши його в такій редакції: *«...якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, у тому числі передбаченої главою 37 цього Кодексу, підозрюваної у вчиненні корупційного злочину»*.

Наразі затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок, регламентується процесуальними нормами з чітким визначенням підстав для застосування цього тимчасового запобіжного заходу. Законодавець представляє процесуальні підстави затримання у вигляді переліку типових ситуацій, що зобов'язують дізнавача реагувати у встановленій законом формі на вчинення кримінального проступку. Реакція відбувається на безпосередньо виявлений проступок, який характеризується сукупністю очевидних фактів і обставин, присутністю необхідних учасників на місці події, а також фактичними даними, що з'явилися в момент або після вчинення правопорушення, або під час особистого сприйняття обстановки працівниками правоохоронних органів, що обумовлює необхідність затримання правопорушника [305].

Відповідно до ч. 1 ст. 298-2 КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану в учиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених ст. 208 КПК України, а саме: якщо цю особу застали під

³⁰⁵ Дрозд В. Г. Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок: питання кореляції законодавчих приписів щодо їх правозастосування. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 270–275.

час учинення злочину або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин, і лише за умови, що ця особа: відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи; перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим ^[306].

Під час такого затримання, відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України, передбачений особистий огляд ^[307]. Однак, що таке «особистий огляд» і яка процедура його проведення КПК України не визначає. Більше того, відповідно до кримінального процесуального закону особа може бути затримана: 1) до сімдесяти двох годин – за умов, передбачених п. 1-3 ч. 1 цієї статті, та з дотриманням вимог ст. 211 КПК України; 2) до двадцяти чотирьох годин – за умови, передбаченої п. 4 ч. 1 цієї статті» ^[308; 309]. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчив важливість затримання особи та її негайного обшуку під час або після вчинення кримінального проступку у разі якщо особу застали під час вчинення або замаху на вчинення кримінального протиправного діяння; безпосередньо після вчинення кримінального протиправного діяння, очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме така особа щойно вчинила протиправне діяння, та лише за умов передбачених ч. 1 ст. 298-2 КПК України ^[310].

Одним з різновидів надання міжнародної правової допомоги за вітчизняним кримінальним правовим законодавством є затримання на території України розшукуваної компетентними органами іноземної держави особи, яка вчинивши злочин на її території переховується в Україні. Зазначене затримання необхідне для забезпечення прийняття

³⁰⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³⁰⁷ Дрозд В. Г. Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок: кримінальна процесуальна та криміналістична характеристика. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ України*. 2023 №2. С. 201–213.

³⁰⁸ Досудове розслідування кримінальних проступків : метод. рек. / С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 160 с.

³⁰⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³¹⁰ Матвійчук В. О. Особливості початку досудового розслідування у формі дізнання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 352–355.

подальших рішень з питань застосування іншого передбаченого законом у межах міжнародного співробітництва запобіжного заходу (тимчасовий арешт), а також здійснення екстрадиційного арешту вказаної особи. Особливості такого затримання визначені ст. 582 КПК України: 1) затриманню підлягає особа, яка офіційно розшукується іноземною державою, у зв'язку з вчиненням на її території кримінального правопорушення; 2) вказане затримання здійснюється уповноваженою на це законом службовою особою; 3) про факт затримання у межах територіальної юрисдикції де воно відбулося негайно інформується відповідний прокурор; 4) до повідомлення прокурору про таке затримання обов'язково додається копія протоколу затримання з докладною інформацією щодо його підстав та мотивів; 5) прокурор отримавши інформації та повідомлення з протоколом затримання особи, перевіряє його законність, та негайно інформує про це відповідну регіональну прокуратуру, що протягом 60 годин з моменту затримання повідомляє про це до відповідного центрального органу України, зокрема до Міністерства закордонних справ України; 6) а відповідний центральний орган, протягом трьох днів з моменту затримання інформує про затримання розшукуваної особи компетентний орган іноземної держави [311].

Затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, здійснюється уповноваженою службовою особою: оперативними працівниками підрозділів Національної поліції, Служби безпеки України та ін. Затримання особи, яка вчинила правопорушення за межами України, може здійснюватися лише за однією підставою – наявністю достатніх даних, що вказують на вчинення нею правопорушення за межами України та оголошення її в розшук іноземною державою у зв'язку із вчиненням такого правопорушення. Затриманню передують оголошення особи в міждержавний або міжнародний розшук. Оголошення підозрюваного (обвинуваченого) у розшук пов'язано з тим, що відповідні заходи розшуку, вжиті державою – ініціатором розшуку, не призвели до встановлення або затримання розшукуваної особи

Якщо затримання розшукуваної особи, яка оголошена в міжнародний розшук відбулося на території України, то така особа за вимогами законодавства не пізніше ніж через 60 годин з моменту її

³¹¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

затримання повинна бути доставлена до слідчого судді для розгляду відповідного клопотання. До того ж, якщо здійснити вказане затримання закон дозволяє будь якій уповноваженій на це службовій особі, то звернутися з клопотанням до слідчого судді щодо обрання даній особі передбаченого у рамках міжнародного співробітництва запобіжного заходу може лише прокурор, у межах територіальної юрисдикції якого, і було здійснено затримання цієї особи (ст. 583-584 КПК України).

Сама процедура затримання повинна відбуватися виключно в межах чинного законодавства України. Наразі згідно зі ст. 208 КПК України уповноважена службова особа, що здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється. Особливу увагу необхідно звертати на роз'яснення прав такій особі, причому у такому разі слід виконувати як загальні вимоги, передбачені ч. 4 ст. 208 КПК України, так і вимоги ст. 581 КПК України, відповідно до яких затримана особа має наступні права: 1) мати захисника і побачення з ним за умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, на присутність захисника під час допитів; 2) отримувати медичну допомогу; 3) давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього; 4) негайно повідомити інших осіб (близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи) про його затримання і місце перебування відповідно до положень ст. 213 КПК України; 5) вимагати перевірку обґрунтованості затримання; 6) знати, у зв'язку з яким кримінальним правопорушенням надійшов запит про її видачу; 7) брати участь у розгляді судом питань, пов'язаних з її триманням під вартою і запитом про її видачу; 8) ознайомлюватися із запитом про видачу або одержати його копію; 9) оскаржувати рішення про тримання під вартою, про задоволення запиту про видачу; 10) висловлювати в судовому засіданні власну думку щодо запиту про видачу; 11) звертатися з проханням про застосування спрощеної процедури видачі. Водночас особі, стосовно якої розглядається питання про видачу і яка не володіє державною мовою, забезпечується право робити заяви, заявляти клопотання, виступати в суді мовою, якою вона володіє, користуватися послугами перекладача, а також отримати переклад судового рішення та рішення центрального органу України мовою, якою вона користувалася під час розгляду. Якщо особа, стосовно якої розглядається питання про видачу, є іноземцем і тримається під вартою, то вона має право на зустрічі з представником дипломатичної чи

консульської установи своєї держави [³¹²].

Прокурор після отримання повідомлення перевіряє законність затримання особи, яка розшукується компетентними органами іноземних держав (зокрема, перевіряє наявність законних підстав для затримання, відповідність процесуального оформлення затримання законодавству України, своєчасність і повноту виконання органом, що здійснив затримання, вимог ст. ст. 208, 581, 582 КПК України, зокрема щодо роз'яснення затриманій особі її прав, отримання від неї пояснень або заяв), та негайно інформує про це обласну прокуратуру. Звідки протягом шістдесяти годин після затримання повідомляють відповідний центральний орган України. Про кожен випадок затримання або взяття під варту громадянина іноземної держави, який розшукується з метою екстрадиції, негайно повідомляється Міністерство закордонних справ України. Згідно із ст. 36 Віденської Конвенції про консульські зносини затриманій (заарештованій) особі забезпечують побачення із співробітниками дипломатичного представництва або консульської установи держави, громадянином якої є така особа [³¹³, с. 1116].

За нормами чинного КПК, прокурор в межах територіальної юрисдикції якого, було здійснено затримання уповноважений надати до слідчого судді: 1) Клопотання про тимчасовий арешт затриманої особи, яке подається в рамках міжнародного співробітництва. Це клопотання адресують слідчому судді, коли в запиті, отриманому від уповноваженого органу іноземної держави, містяться лише дані про оголошення особи в міжнародний розшук, без інформації про необхідність її видачі (екстрадиції) у разі затримання.

2) Клопотання про екстрадиційний арешт затриманого. Таке клопотання подається до слідчого судді, якщо в запиті про оголошення особи в міжнародний розшук є також відомості про її видачу (екстрадицію) у разі затримання.

Згідно з судовою практикою, основними підставами для відмови слідчого судді у тимчасовому арешті є: 1) невідповідність особистих даних затриманої особи в паспорті з даними, що містяться в документах про вчинення злочину на території іноземної держави, що ускладнює встановлення, чи є розшукувана особа і затримана особа однією і тією ж особою; 2) закінчення строку притягнення затриманої особи до кримінальної відповідальності або строку виконання вироку за злочин, за

³¹² Питання екстрадиції в Україні. URL : <https://prikhodko.com.ua/ua/pitannya-ekstraditsiyi-v-ukrayini/>.

³¹³ Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України / за ред. Т. В. Варфоломєєвої, В. Т. Нора. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 583 с.

яким надійшов запит; 3) особа, щодо якої надійшов запит, на момент прийняття рішення є громадянином України відповідно до законодавства України; 4) відсутність належно засвідчених документів (або їх перекладу), що містять дані про вчинення злочину на території іноземної держави та обрання запобіжного заходу компетентним органом; 5) відсутність письмової гарантії запитуючої сторони (якщо між державами немає міжнародного договору про надання правової допомоги у кримінальних справах) розглянути в майбутньому запит України на принципах взаємності; 6) відсутність засвідченого перекладу положень кримінального кодексу іноземної держави; 7) відсутність або скасування кримінальної караності діяння в кримінальному кодексі України (декриміналізація), за яке особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності в запитуючій державі ^[314].

Серед усіх видів затримання, найменш дослідженим в науковій літературі є затримання особи на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Відповідно до ст. 519 КПК здійснювати цей захід забезпечення кримінального провадження уповноваженні: 1) керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України або визначена ним службова особа – у разі вчинення кримінального правопорушення на території дипломатичного представництва чи консульської установи за кордоном; 2) капітан судна України – у разі вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Проте, цей перелік суб'єктів, не є вичерпним, оскільки в ч. 2 цієї статті законодавець передбачив, що і керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України і капітан судна України зобов'язані призначити іншу службову особу, уповноважену на вчинення процесуальних дій, зокрема на затримання, якщо вони є потерпілими внаслідок вчинення відповідного кримінального правопорушення.

На нашу думку, така конструкція статті не зовсім є вдалою, адже

³¹⁴ Ненов Д. Екстрадиція та міжнародний розшук: як це працює? URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/ekstradiciya-ta-mizhnarodniy-rozshuk-yak-ce-pracyue.html>.

виключає можливість вищеперерахованим особам самотійно здійснювати затримання, якщо вони є потерпілими від дій особи, що затримується і взагалі не надає можливість проводити процесуальні дії на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, нікому, окрім капітана такого судна, навіть в тих випадках, коли ситуація буде того вимагати. Вважаємо, цілком логічним було б передбачити в п. 2 ч. 1 ст. 519 КПК серед службових осіб, уповноважених на вчинення процесуальних дій, окрім капітана судна України, також і іншу службову особу, що буде ним визначена по аналогії з п. 1 ч. 1 ст. 519 КПК, а в ч. 2 цієї статті передбачити виключення для випадків законного затримання особи.

Виникають також і питання щодо підстав та порядку такого затримання, адже в ч. 2 ст. 520 КПК України, законодавець передбачив вищезазначеним суб'єктам можливість застосовувати із усіх видів затримання лише законне затримання особи, в порядку, передбаченому КПК, тобто в порядку ст. 207 КПК.

Відповідно до цієї статті, кожен має право здійснити затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, будь-яку особу, окрім судді та народного депутата України, за наявності підстав для затримання, а саме: 1) під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Але для того, щоб таке затримання було законним, особа, яка здійснила затримання зобов'язана: негайно доставити затриману особу до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, а також – відповідно до ст. 168 КПК України – одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої службової особи, передати їм тимчасове вилучене майно, у разі такого вилучення. Жодних інших обов'язків до осіб, які здійснили законне затримання (складення протоколу затримання, роз'яснення підстав та прав затриманій особі, сповіщення про затримання інших осіб, окрім уповноважених службових осіб, вручення пам'ятки про права затриманій особі) законом не встановлено. проте згідно з ч. 2 ст. 520 КПК, здійснення затримання як і проведення усіх інших процесуальних дій під час кримінального провадження, повинно бути докладно описано у відповідних

процесуальних документах, а також фіксуватися за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, коли таке фіксування неможливе з технічних причин. Таким чином, вищезазначені службові особи під час кожного затримання зобов'язані скласти протокол затримання та за можливості фіксувати усі дії за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження.

Окрім того різняться і строк затримання та строк доставлення затриманої особи. Отже, згідно зі ст. 209 КПК, особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою. Оскільки відповідно до ст. 207 КПК законне затримання здійснюється не уповноваженою службовою особою на затримання то і строк затримання не відраховується, проте доставлення затриманого до уповноваженої службової особи або сповіщення про затримання повинно відбутися негайно. На відміну від ст. 207 КПК, в ст. 522 КПК ці строки більш конкретизовані. Наразі керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України має право затримати особу на необхідний строк, але не більше ніж на сорок вісім годин, і зобов'язаний надати затриманій особі доступ до отримання правової допомоги. Капітан судна України має право затримати особу на строк, необхідний для її доставлення на територію України. Вищезазначені службові особи, також зобов'язані згідно з ч. 2 ст. 522 КПК забезпечити доставлення затриманої особи до підрозділу органу державної влади на території України, уповноваженого на тримання затриманих осіб, і повідомлення про факт законного затримання слідчому органу досудового розслідування за місцем проведення досудового розслідування в Україні. Місце проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичних представництв, консульських установ, суден України визначено в ст. 523 КПК, відповідно до якої досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном – здійснюється слідчим органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження центрального органу виконавчої влади у сфері закордонних справ України, а досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні – здійснюється

слідчим органом досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки ^[315].

Після передання затриманої особи уповноваженим службовим особам, останні повинні здійснити дії, передбачені в порядку для затримання осіб без ухвали слідчого судді уповноваженою службовою особою.

На сьогодні, проблема також полягає ще в тому, що на відміну від керівника дипломатичного представництва чи консульської установи, а також капітана повітряного судна, яких законодавець в Законі України «Про дипломатичну службу» ^[316] та Повітряному кодексі України ^[317] не наділив правом на затримання осіб за вчинення кримінальних правопорушень, капітани суден України відповідно до ч. 2 ст. 67 Кодексу торговельного мореплавства України наділені повноваженнями на затримання осіб, які підозрюються у вчиненні кримінально караного діяння, до передачі їх відповідним правоохоронним органам у першому порту України ^[318], отже відповідно до ст. 519 КПК України вони є уповноваженими службовими особами на вчинення процесуальних дій. Відповідно, як стверджує В. В. Рогальська, і процесуальний порядок затримання таких осіб повинен бути зовсім іншим ^[319]. До такої позиції схиляється і Т. Г. Фоміна у своїй монографії ^[320], с. 373].

На нашу думку, і керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України і капітан судна України а також визначені ними службові особи повинні бути уповноважені лише на здійснення законного затримання в порядку ст. 207 КПК України, оскільки: по-перше вивчення слідчої та судової практики свідчить, про те, що у разі вчинення кримінального правопорушення на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, капітани суден України просто навіть не завжди в змозі виконати усі дії, що вимагає від уповноважених

³¹⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

³¹⁶ Про дипломатичну службу : Закон України від 07.06.2018 № 2449-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19>.

³¹⁷ Повітряний кодекс України Кодекс України : Закон України від 19.05.2011 № 3393-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>.

³¹⁸ Кодекс торговельного мореплавства України : Закон України від 23.05.1995 № 176/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80>.

³¹⁹ Рогальська В. В. Затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді: процесуальні аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С.198-201.

³²⁰ Фоміна Т. Г. Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики : монограф. Харків : Панов, 2020. 576 с.

службових осіб на затримання законодавець в ст. 208 КПК у строки, які для них передбачено; а по-друге: ст. 520 КПК України є спеціальною нормою, отже має пріоритет в застосуванні над ст. 208 КПК України [321].

У ст. 204 КПК України зазначено, що якщо до підозрюваного/обвинуваченого застосовано запобіжний захід, не пов'язаний із триманням під вартою, він не може бути затриманий без дозволу слідчого судді, суду у зв'язку з підозрою або обвинуваченням у тому ж кримінальному правопорушенні. Таким чином, варто визнати, ще одну підставу-заборону щодо затримання уповноваженою службовою особою. Таку ж позицію підтримує [322].

Варто відмітити, що у процесуальній літературі згадуються й інші умови затримання, які не мають прямого закріплення в КПК України. Правовими умовами затримання називають: наявність підстав для підозри у вчиненні кримінального правопорушення; наявність підстав і мотивів затримання, його здійснення уповноваженою особою; наявність доказів вчинення кримінального правопорушення; наявність внесених відомостей до ЄРДР та визначеність суб'єкта підслідності; дотримання встановлених меж застосування процесуального примусу та встановленого порядку проведення затримання; різні обставини, встановлені законом, які супроводжують підстави застосування цього заходу і допомагають забезпечити законність, право на свободу та особисту недоторканність. Однак, наукового тлумачення й дискусій такі не потребують, позаяк є суперечливими, але згадані нами бо мають право на існування.

Таким чином, наголошуємо, що здійснення затримання особи без ухвали слідчого судді або суду повинно бути застосовано у межах передбачених кримінальним процесуальним законом підстав, порядку та наявності розпочатого досудового розслідування. Відповідно до норм міжнародного права, забороняється введення обмежень щодо затриманої особи, якщо в цьому немає безпосередньої необхідності з точки зору цілей затримання, усунення перешкод для розслідування або здійснення правосуддя, а також для підтримання безпеки та порядку в місцях тримання затриманих. Це положення підкреслює важливість дослідження мети затримання уповноваженою службовою особою. Такі

³²¹ Резцова Н. С. Затримання особи на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні: проблемні питання. *Сучасні підходи боротьби зі злочинністю: погляди молодих вчених* : зб. матер. Всеукр. наук. конф. м. (Кривий Ріг, 26 листоп. 2021 р.). Кривий Ріг, 2022. С. 131–135.

³²² Шульга О. В. Зазнач. твір.

вимоги характеризують законність, дотримання права на свободу та особисту недоторканність особи, у разі порушенням таких відображає невідкладний характер скасування.

Висновки до розділу 2

1. Свобода та недоторканність здійснюються через відповідальність та справедливість, виступаючи зокрема основними формами реалізації права, також і кримінального процесуального. Тому визначені підстави законного затримання у п. 1 ст. 5 Європейської конвенції з прав людини та КПК України (ч. 2 ст. 176, ст. 208, ч. 1 ст. 188, ст. 582, ст. 583, п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України) водночас закріпили й обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод, але що не можуть бути свавільними та несправедливими й мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими. Таким міжнародним положенням відповідає чинний КПК України, в частині обмеження права на свободу й особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі, позаяк за наявності підстав обмеження запроваджується таке правове регулювання, що дозволяє оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права.

2. Гарантії права особи на свободу й особисту недоторканність визначаються: – умовами правомірності обмеження права на свободу; – процедурними гарантіями для тих осіб, хто позбавлений свободи; – невід’ємним правом особи на відшкодування у випадках порушень за першими двома пунктами прав.

3. Введення воєнного стану зумовило істотні зміни у сфері кримінальної юстиції зокрема і щодо затримання уповноваженою службовою особою в порядку ст. 208 КПК України (підстави та суб’єкти затримання; процедур проведення обшуку затриманої особи, здійснення перекладу під час затримання, розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу щодо затриманої особи; оформлення протоколу затримання; дотримання граничного строку вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі).

1. Затримання особи за ухвалою слідчого судді або суду спрямоване на забезпечення досягнення дієвості кримінального провадження, а також явки підозрюваного (обвинуваченого) для розгляду клопотання

про застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою (мета затримання) на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу й доставка до слідчого судді, суду не пізніше тридцяти шести годин з моменту затримання.

2. Процесуальний порядок затримання особи на підставі ухвали слідчого судді або суду:

1) Виклик особи до органу досудового розслідування для проведення необхідних процесуальних дій, зокрема обрання ЗЗКП.

2) Установлення факту прибуття або неприбуття викликаної особи до органу розслідування.

3) Складання прокурором або слідчим за погодженням з прокурором клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного/обвинуваченого з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу, у разі неприбуття особи за викликом.

4) Негайний розгляд слідчим суддею або судом клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного/обвинуваченого з метою приводу.

5) Винесення ухвали слідчим суддею за результатами розгляду клопотання: надання або відмова у дозволі на затримання підозрюваного/обвинуваченого з метою його приводу.

6) Проведення затримання особи на підставі ухвали слідчого судді або суду уповноваженою службовою особою, яка має законне право на проведення затримання. Негайне вручення під час затримання копії ухвали про дозвіл на затримання та повідомлення їй зрозумілою мовою про підстави затримання, а також про підозру у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, з роз'ясненням прав.

7) Доставка затриманої особи до органу розслідування. Складання протоколу затримання.

8) Негайне повідомлення уповноваженою службовою особою слідчого або прокурора, зазначеного в ухвалі, про затримання особи за ухвалою суду.

9) Доставка затриманої особи до слідчого судді або суду, що постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу, не пізніше ніж через 36 годин з моменту її затримання.

3. Під час ініціювання затримання обов'язок доведення підстав і необхідності застосування такого заходу покладається на дізнавача, детектива, слідчого та прокурора, які зобов'язані довести обґрунтованість підозри слідчому судді з урахуванням мети затримання й виконання завдань кримінального провадження. Затримання з метою приводу зумовлює обов'язок щодо надання копій клопотання та

матеріалів підозрюваному відповідно до ч. 2 ст. 184 КПК України, що виконується одразу ж після проведення такого ЗЗКП. Щодо окремої категорії осіб, то клопотання про затримання погоджене Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора) має знаходитися у слідчого судді до моменту виконання або закінчення строку дії ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу.

4. Загальною правовою підставою для застосування ЗЗКП відносно окремої категорії осіб згідно глави 37 КПК України (є ухвала слідчого судді на основі погодженого клопотання на їх застосування з Генеральним прокурором (особою, яка виконує обов'язки Генерального прокурора). Однак, під час затримання таких осіб потрібно дотримуватися законних процедур, зокрема: клопотання про дозвіл на затримання народного депутата України мають бути погоджені Генеральним прокурором (особою, що виконує обов'язки Генерального прокурора); затримання судді здійснюється за згодою Вищої ради правосуддя, без згоди такого органу суддю не може бути затримано до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (ст. 482 КПК України); клопотання про затримання судді Вищого антикорупційного суду розглядає слідчий суддя суду першої інстанції з повноваженнями судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні; під час затримання адвоката повідомляються органи адвокатського самоврядування; щодо інших категорій осіб, передбачених ст. 480 КПК України – органи і службові особи, які їх обрали або призначили чи відповідають за заміщення їх посад.

З'ясовано, що затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення без ухвали слідчого судді або суду вчені-процесуалісти розглядають як СРД (Є.Г. Коваленко, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова); специфічний захід процесуального примусу (Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна); як ЗЗКП, так і СРД (Ю.П. Аленін). Аналіз практики діяльності органів досудового розслідування засвідчив, що затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення без ухвали слідчого судді або суду не слід включати до переліку СРД, оскільки факт затримання особи на підставах, передбачених ст. 207 та 208 КПК України, відображається у показаннях осіб, які здійснили таке затримання, або потерпілого, свідка, протоколі про освідування та особистого обшуку. Водночас, у протоколі затримання такі обставини фіксуються лише як підстава для законності обрання тимчасового запобіжного заходу (наголосили 67% слідчих та

71% прокурорів).

Систематизовано порядки затримання особи без ухвали слідчого судді або суду на: законне затримання; затримання уповноваженою службовою особою, особи, яка підозрюється у вчиненні злочину; затримання уповноваженою службовою особою особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального проступку; затримання уповноваженою службовою особою особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення за межами України; превентивне затримання особи; затримання особи на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні.

Установлено, що на відміну від керівника дипломатичного представництва чи консульської установи, а також капітана повітряного судна, яких законодавець у Законі України «Про дипломатичну службу» (2018 р.) та Повітряного кодексу України (2011 р.) не наділив правом на затримання осіб за вчинення кримінальних правопорушень, капітани торговельних суден України, відповідно до ч. 2 ст. 67 Кодексу торговельного мореплавства України, наділені повноваженнями на затримання осіб, які підозрюються у вчиненні кримінально карного діяння, до передачі їх відповідним правоохоронним органам у першому порту України (1995 р.), а отже відповідно до ст. 519 КПК України вони є уповноваженими службовими особами на вчинення процесуальних дій. Відповідно потребує надання права таким суб'єктам законного затримання.

Розділ 3

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАННІСТЬ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

3.1. Практика Європейського суду з прав людини щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі

Євроінтеграційний курс розвитку України вимагає не лише впровадження світових стандартів демократичного розвитку та проголошення прав і свобод людини, а й створення ефективної системи їх реалізації, захисту та охорони. У останні роки зміни в суспільній свідомості вплинули на вимоги громадян до державної діяльності, зокрема, відповідно до Конституції України, до забезпечення їхніх прав і свобод (ч. 2 ст. 3) [323]. Сьогодні люди мають можливість реалізовувати свої права та свободи як у повсякденному житті, так і під час участі у кримінальних провадженнях. Важливо зазначити, що це природне бажання людини – захистити свої права та законні інтереси, прагнути до створення суспільства, яке базується на принципах справедливості та законності, а також до прийняття законів, що відповідали б їхнім потребам. Наше суспільство не є винятком, і в ньому важливу роль відіграє юридичний механізм забезпечення конституційних прав громадян [324].

Практика показує, що на сьогодні фактично відсутній міжнародний документ, ратифікований усіма державами світового співтовариства. Тому термін «загальновизнаність» є досить умовним. Проте, безсумнівним є те, що існує низка авторитетних документів, положення яких намагається дотримуватися більшість держав. До них, насамперед, належать Статут ООН, Загальна декларація прав людини та Пакти про права 1966 року. Ми вважаємо цілком можливим взяти за основу

³²³ Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

³²⁴ Назаров В. В. Аспекти забезпечення органами досудового слідства, прокуратурою, судами конституційних прав і свобод громадян. *Криміналістичний вісник*. 2007. № 1. С. 11–18.

концепцію, яка включає тезу про те, що норми міжнародного права, що містять стандарти у сфері прав людини, автоматично відносяться до загальновизнаних норм і принципів, що відповідають існуючому принципу поваги прав і свобод людини, і це відповідало б прийнятій концепції правової демократичної держави. Адже поява будь-якого міжнародного документа, присвяченого правам і свободам особистості, вже свідчить про актуальність розглянутого положення та міжнародне визнання необхідності докорінних змін в існуючому порядку діяльності держав, визначальним вектором яких будуть права людини та гарантії їх реалізації. З огляду на викладене, можна дійти висновку, що будь-який міжнародний акт, що розширює перелік статутних прав особистості, автоматично набуває статусу загальновизнаної норми, яка не потребує ратифікації. На нашу думку, слід констатувати, що характер загальновизнаності тієї чи іншої норми визначається не лише статусом зазначеної норми як існуючої автономно, а й ставленням держави, і в першу чергу громадянського суспільства держави до цієї норми як до загальновизнаної. Тому, поки не буде чітко позначена позиція держави, така норма матиме декларативний характер і по суті ігноруватиметься правозастосувачем.

Поряд з обмеженнями прав і свобод, які поширюються на все населення держави, Основні закони іноді передбачають індивідуальне позбавлення прав і свобод як санкцію за зловживання ними. Також, слід зазначити, що основні закони часто передбачають можливість тимчасового обмеження тих чи інших прав і свобод. Подібний підхід до проблеми закономірний, оскільки питання про обмеження прав і свобод людини і громадянина та межах таких обмежень безперечно є одним із складних і дискусійних в юридичній науці. Обмеження відіграють величезну роль у здобутті особою справжньої свободи. Обмежуючи свободу кожного, закон забезпечує йому безперешкодне і спокійне користування своїми правами, тобто гарантує йому свободу всередині цих меж.

Таким чином, беззаперечним є те, що загальновизнані принципи та норми не здатні повністю відобразити сутність розуміння міжнародних стандартів. Більше того, всі документи, які належать до загальновизнаних принципів і норм, були прийняті понад півстоліття тому. Отже, деякі з них зазнали певного морального старіння у зв'язку з безсумнівним прогресом у розвитку людської цивілізації. Проте це не означає, що даний матеріал втратив свою соціальну цінність. Навпаки, поточний стан можна охарактеризувати як перетворення закладених у них стандартів у нову якість, де сутнісне розуміння певних положень вже

не обмежується визначальним поняттям і становить складну систему — конгломерат, що включає як базовий стандарт, так і стандарти, тісно з ним пов'язані, але визнані вже як самостійні. Ця тенденція найбільш повно відображається в існуючих міжнародних договорах як універсального, так і регіонального характеру, спеціально присвячених регулюванню питань підвищення якості гарантій щодо дотримання прав особи, залученої у кримінальний процес [325].

Важливою особливістю такого договірного права є те, що угоди у сфері прав людини орієнтують держави на цілісне застосування договору, що обумовлюється обмеженою можливістю заявляти застереження при ратифікації або приєднанні до конвенції або використовувати дерогаційні заходи щодо конкретних прав і свобод [326]. Документи, ухвалені міжнародними організаціями, слугують або підготовчою основою для договірної врегулювання розглянутих питань, або альтернативним варіантом, якщо сторони не дійшли до оптимального рішення. У будь-якому випадку, рекомендації містять передову інформацію про бачення міжнародним співтовариством сутності стандартів кримінального судочинства на сучасному етапі розвитку цивілізації. Важливе місце в системі міжнародних стандартів займають положення, розроблені різними судами, створеними та діючими на основі міжнародних договорів. Міжнародні суди, згідно з прийнятою юридичною доктриною, так само як і національні, є правозастосовними органами, тому їхні рішення не створюють нові норми права [327].

У зв'язку з ратифікацією Україною Конвенції про права людини і основоположних свобод та протоколів до неї набуло визнання юрисдикція ЄСПЛ з питань тлумачення і застосування такої. Наразі відповідно до ч. 2 ст. 8 КПК України принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ. У ч. 5 ст. 9 КПК України зазначено, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики такої інституції [328].

³²⁵ Бабчинська Т. В. Міжнародно-правові стандарти судочинства та їх реалізація в положеннях кримінального процесуального законодавства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 37. Т. 3. С. 84–90.

³²⁶ До питання про (не)релевантне застосування практики Європейського суду з прав людини: практичні поради. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/40.pdf>.

³²⁷ Толочко О. М. Гуманізація сучасної моделі кримінального процесу України. *Вісник Академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 11–18.

³²⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Згідно з абз. 3 п. 12 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» (2014 р.), оскільки Україна визнає юрисдикцію ЄСПЛ у всіх питаннях, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [329], суди повинні враховувати практику ЄСПЛ не лише щодо України, а й відносно інших країн [330].

Таким чином, у зв'язку з закріпленням обов'язкового врахування практики ЄСПЛ у кримінальному судочинстві, особливе значення в контексті повного розкриття аспектів забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі має аналіз практики ЄСПЛ. Більше того, на підтвердження

Думки вчених з приводу місця рішень ЄСПЛ у національному законодавстві розділилися. Зокрема, розглядаючи вплив діяльності ЄСПЛ на формування національних систем захисту прав людини та дотримання державами відповідних стандартів, В. А. Капустинський наголошує, що рішення ЄСПЛ є унікальним механізмом загальноєвропейського наддержавного судового захисту прав людини, чим обґрунтовується специфікою структури ЄСПЛ, а також порядком прийняття та розгляду заяв [331, с. 15]; М. В. Кравчук стверджує, що рішення ЄСПЛ є «правоконкретизаційними прецедентами», що уособлюють як прецедент, так і правозастосовну практику [332]. Водночас, Д. В. Кухнюк дотримується позиції – рішення ЄСПЛ є судовими прецедентами [333, с. 5].

Зокрема, В. Т. Малярєнко наголосив, що реформування кримінального процесу України спрямоване на виконання ряду завдань щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, охорону держави від злочинних посягань, а також на боротьбу зі злочинністю для

³²⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

³³⁰ Про застосування судами міжнародних договорів при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2014. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14>

³³¹ Капустинський В. А. Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами стандартів захисту прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2006. 20 с.

³³² Кравчук М. В. Природа рішень Європейського суду з прав людини. *Актуальна юриспруденція*. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1046%3A250515-10&catid=121%3A1-0515&Itemid=143&lang=ru

³³³ Кухнюк Д. В. Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 20 с.

забезпечення стабільності суспільних відносин і нормального функціонування суспільства. Сучасний КПК України включає в себе інститути, реалізація яких формує матеріальну основу кримінального процесу – кримінальне провадження, серед яких помітне місце займають ЗЗКП, зокрема затримання особи [334]. Як і будь-які процесуальні дії, затримання особи повинно здійснюватися відповідно до конституційних норм, положень кодифікованого закону та законодавства України. Це пов'язано з тим, що даний захід має значний ступінь обмеження прав, зокрема, права на свободу та особисту недоторканність. Отже, необхідно дотримуватися принципу верховенства права і законності, а також інших важливих засад кримінального процесу. Незважаючи на правову регламентацію затримання особи, завжди враховуються норми міжнародного права.

Міжнародні стандарти захисту прав людини в кримінальному судочинстві – це принципи та норми, закріплені в міжнародних актах і документах, які мають текстуальну уніфікацію та універсальність для певних міжнародних об'єднань держав. Вони фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини через абстрактні, здебільшого оціночні терміни, що відображають досягнутий рівень соціального розвитку та його динаміку. Крім того, ці норми встановлюють позитивні зобов'язання держав щодо забезпечення, охорони та захисту прав людини, а також передбачають санкції політико-юридичного або політичного характеру за їх порушення [335, с. 26]. Такі стандарти, вважає В.Г. Уваров, складають сукупність основних загальноновизнаних і обов'язкових норм та принципів. Ці норми викладені як у міжнародно-правових актах, так і в прецедентних рішеннях Європейського суду з прав людини та міждержавних угодах, які встановлюють стандартизовані правила поведінки для сторін та інших учасників кримінального процесу [336, с. 226].

До теперішнього часу в доктрині міжнародного права не вирішено питання щодо застосування однакової термінології для позначення форм і способів національної імплементації. На підставі узагальнення змісту понять, що пропонуються в міжнародно-правовій науці, можна виділити дві форми національної імплементації: міжнародний та національний

³³⁴ Маляренко В. Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : монограф. Київ, 2004. 543 с.

³³⁵ Рабінович П. Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. №4. С. 18–28.

³³⁶ Уваров В. Г. Проблеми підстав затримання та взяття підозрюваного під варту в контексті європейських стандартів. *Право і суспільство*. 2012. №3. С. 225–228.

механізми [³³⁷, с. 119].

Глобалізація, гуманізація, поширення міжнародно-правових стандартів, інтернаціоналізація відповідних міжнародних правових вимог виявляються, таким чином, взаємопов'язаними, і наближення вітчизняного законодавства з цими стандартами є природним і необхідним. Одним із важливих завдань юридичної та нормотворчої діяльності, а також правозастосовної практики, пов'язаних з утвердженням справжньої правової держави, є реальне забезпечення і захист прав, свобод людини. Однак є проблеми, які впливають з неоднакового регулювання в державах багатьох питань.

Міжнародні стандарти у сфері прав людини охоплюють розроблені міжнародним співтовариством передові норми і принципи, які визначають становище особистості в кримінальному судочинстві. Ці стандарти становлять динамічний комплекс, який не можна зводити лише до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, оскільки в більшості випадків вони є морально-політичними зобов'язаннями. Рівень їх реалізації може свідчити як про реальні процеси демократизації в суспільстві, так і про характер взаємин між особою і державою, а також про ступінь розвитку громадянського суспільства.

Міжнародні стандарти характеризують собою певні принципові положення, реалізація яких ускладнена їх лаконічним формулюванням, що створює певні труднощі в їх розумінні та застосуванні на практиці. У європейській системі існує спеціалізований суд з прав людини, який займається офіційним тлумаченням положень Конвенції, тоді як механізм для універсалізації цих стандартів відсутній. Таким чином, суть міжнародного стандарту відображається в рамках конкретної національно-правової системи, яка пропонує своє бачення механізму впровадження міжнародних стандартів.

Для правової реальності України доктрина ЄСПЛ є одним із джерел формування судової доктрини верховенства права; положення, що відображають загальні принципи і практику забезпечення прав людини, встановлені Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод і протоколами Ради Європи до неї, а також ухваленими на її основі рішеннями ЄСПЛ (судові прецеденти), і є обов'язковими для виконання національними компетентними органами під час кримінального

³³⁷ Рабінович П. Європейські стандарти прав людини: онтологічні, гносеологічні та праксеологічні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2(33). С. 114–131.

судочинства [³³⁸, с. 9]. На підтвердження, Д. В. Лазарева зазначила, що рішення ЄСПЛ складають систему загальних положень, відображених у нормах і принципах міжнародного права, а також у прецедентній практиці міжнародних судових органів, які встановлюють механізм забезпечення прав і законних інтересів особи, щодо якої застосовуються будь-які форми обмеження свободи та особистої недоторканності [³³⁹, с. 119].

Таким чином, враховуючи практику такого органу, засновану на прецедентному праві, розпочинаючи з 11 вересня 1997 р., будь-який державний посадовець та працівник правоохоронного органу, суддя зобов'язаний враховувати в частині можливості звернення особи до ЄСПЛ, а також, приймаючи процесуальне рішення, спиратися на практику такого органу щодо розгляду справ про порушення цих прав.

Варто зазначити і те, на чому наголошує С. Погребняк, що на «органи, що здійснюють судочинство, зазвичай, покладають ще одне завдання: добудовувати право за допомогою тлумачення та суддівського права. Це завдання може бути виправдане, виходячи з обов'язку суду щодо забезпечення дії принципу верховенства права (див. ч. 1 ст. 8 Конституції України), яке не є тотожним обов'язку підкорення законові. Отже, суд уповноважений здійснювати пошук права за межами буквального змісту закону» [³⁴⁰, с. 124].

Суд виступає органом, що контролює вплив держави на права і свободи людини. Для належної реалізації свого права на захист порушених прав людина повинна мати гарантію та умови прямого доступу до суду, а також впевненість у належному виконанні судового рішення, що набрало законної сили. Таким чином, відбувається практичне функціонування верховенства права у судочинстві.

Досліджуючи рішення ЄСПЛ, можна дійти висновку, що сам Суд окремі з них застосовує не як прецедент, а як своєрідний технічний засіб для спрощення розгляду аналогічних справ. Це внутрішня функція прецедентних рішень Суду, зовнішня ж – тлумачення Конвенції 1950 р. Фактично ці рішення є прецедентами тлумачення Судом конвенційних норм, які сприймаються державами – учасниками Конвенції в якості прецедентів внаслідок сформованого локального міжнародного звичаю вважати рішення Європейського суду з прав людини прецедентами саме

³³⁸ Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 20 с.

³³⁹ Лазарева Д. В. Затримання уповноваженою службовою особою : дис...канд. юрид. наук: 12.00.09 / ДДУВС. Дніпро, 2017. 234 с.

³⁴⁰ Погребняк С. Основоположні принципи права : монограф. Харків, 2008. 125 с.

в тому розумінні цього терміна, який відповідає англійській доктрині [341].

Таким чином, самі по собі рішення (постанови) ЄСПЛ не містять в собі правову норму. ЄСПЛ не створює правові норми, а застосовує норми, що містяться в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також протоколах до неї. У ст. 32 Конвенції визначена компетенція Суду: «Юрисдикція Суду поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, які можуть бути йому передані у випадках, передбачених положеннями статей 33 (Міждержавні справи), 34 (Індивідуальні заяви) та 47 (Консультативний висновок)» [342]. У даній нормі не йдеться про повноваження Суду створювати нові норми права. Отже, правотворча діяльність Суду не відповідала б не лише Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що була основою для створення Європейського Суду, але й таким загальновизнаним принципом міжнародного права, як суверенна рівність держав. Держави – учасниці Конвенції, висловлюючи з нею згоду, виходили з того, що Суд буде органом, який застосовуватиме і тлумачитиме даний міжнародний договір, а не створювати нові правові норми, які зобов'язують держави до будь-яких дій або відмови від них. У такому випадку ЄСПЛ повинен бути органом, що видає міжнародні правила поведінки, обов'язкові для всіх держав – учасниць. Однак норми міжнародного права формуються, насамперед, в процесі взаємовідносин між державами і можуть зобов'язувати держави тільки в тому випадку, якщо останні висловлять свою явну або припустиму згоду стосовно даної правової норми. Отже, рішення і постанови ЄСПЛ є результатом правозастосовної, а не правотворчої діяльності Суду і повинні бути засобом однакового розуміння і трактування правових норм. Не можна говорити про існування прецедентного права Суду і, як наслідок, про існування прецедентного права в Україні внаслідок включення до її системи постанов Суду. Суд при розгляді справ вправі тільки констатувати, чи було допущено порушення з боку держави Конвенції чи протоколів до неї, і в разі констатації таких порушень, вправі присудити заявнику компенсацію. Можна говорити про існування прецедентів (у вигляді тлумачень Судом норм Конвенції), які враховуються усіма правозастосовниками в роботі з метою уникнення встановлених

³⁴¹ Волошина В. К. Щодо права на ефективний захист у кримінальному провадженні та практики ЄСПЛ. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 225-228.

³⁴² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

порушень. У цьому сенсі прецеденти, хоч і не можуть бути визнані джерелом права, але в якості судової практики входять в правову систему України.

У своїх рішеннях ЄСПЛ конкретизує і деталізує норми Конвенції і Протоколів до неї, розкриває зміст правових оціночних понять і формулює правові позиції. Застосування юридичних норм охоплює три питання: юридичний аналіз конкретних випадків, які підлягають вирішенню; тлумачення Конвенції і Протоколів та їх послідовний логічний розвиток. Останній елемент процедури правозастосування свідчить про те, що Європейський суд виходить за рамки конкретної справи, яка ним розглядається по суті. Розроблені в таких процедурах висновки по конкретних справах стають зразками для інших аналогічних випадків та отримують визнання як належне регулювання спірних кримінальних процесуальних правовідносин [343].

Отже, для правозастосування в кримінальній процесуальній діяльності важливе значення має не лише власне підсумкове рішення ЄСПЛ з тлумачення конвенційних положень, але й правова позиція, покладена в основу такого рішення. Слід зазначити, що, застосовуючи норми Конвенції Наразі як вони тлумаченні ЄСПЛ, національний правозастосувач у кримінальному процесі буде керуватися не рішенням у цілому, а правовими позиціями, що знаходяться в рішеннях суду. Саме цей елемент рішення, що має закінчений юридичний зміст, є значимою правовою інформацією в кримінальній процесуальній діяльності. Даний юридичний факт призводить до руху механізму кримінального процесуального регулювання при перегляді судових актів у зв'язку з новими обставинами, зобов'язує своїм рішенням національну правову систему ефективно реалізовувати ідеї права і справедливості, сприяє тим самим відповідальному виконанню Україною прийнятих міжнародних обов'язків.

Таким чином, поява дієвого механізму захисту порушених прав особи на міжнародному рівні дедалі більше вказує на недоліки національного права, зокрема кримінального процесуального, в аспекті процедури затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. Зважаючи на міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення прав людини в рамках кримінального провадження та їх розгляд в межах даного дослідження, існує необхідність підвищити якість останнього та звернутися до процедури та

³⁴³ Кононенко В. П. Звичаєва природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2009. 19 с.

окремих особливостей затримання. Тут, до речі можна звернутися до іноземного досвіду застосування практики ЄСПЛ.

Наприклад, звертаючись до законодавства Казахстану, аналіз доцільно розпочати із конституційних засад, які стосуються права на свободу та особисту недоторканність. Зокрема, ст. 16 Конституції Республіки Казахстан містить вказівку на дотримання права на свободу, а відтак утримання під вартою і арешт можуть бути здійснені виключно за санкцією суду, з наданням арештованому права на оскарження. За відсутності санкції особа повинна бути затримана на строк не більше, ніж 72 години, а також повідомлена про свої права, як-от: мати захисника тощо ^[344]. У даному випадку спостерігається однозначність базових норм, які стосуються обмеження свободи особи у виняткових випадках. Слід констатувати розбіжності у понятійному апараті КПК Республіки Казахстан. У п. 29 ст. 7 даного кодифікованого закону існує поняття фактичне затримання, натомість як в кримінальному процесі України воно існує на теоретичному рівні. У дефініції фактичного затримання Закону Казахстану зібрано ознаки фактичного затримання, які у КПК України розпорошені по багатьох статтях, зокрема, обмеження свободи та пересування затриманої особи, обмеження з відрахуванням строку до хвилини, незалежно від наявності процесуального статусу або виконання певних процедур тощо ^[345].

Враховуючи вищезазначене, доцільно звернути увагу на необхідність доповнення чинного КПК України тлумаченням поняття «фактичне затримання». Таким чином, дана дефініція буде закріплена в кодифікованому законі і міститиме ознаки фактичного затримання особи. Так само в якості альтернативного варіанту рекомендується впорядкувати всі наявні в КПК України ознаки (положення) фактичного затримання в окрему норму. Виокремивши поняття «фактичного затримання» як ключове під час затримання уповноваженою службовою особою за ст. 208 КПК України, законодавець може сподіватися на зменшення кількості звернень до ЄСПЛ з приводу порушень затримання особи в даному аспекті.

Однак найбільш значущою відмінністю є різниця у строках затримання особи без ухвали слідчого судді, визначених КПК України та Казахстану. Зокрема, у ст. 211 КПК України визначено, що строк

³⁴⁴ Конституція Республіки Казахстан : Закон Казахстану від 30.08.1995 р. *Еділет. Інформаційно-правова система нормативно-правових актів Республіки Казахстан*: офіційний веб-сайт. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_.

³⁴⁵ Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Казахстан : Закон Казахстану № 231-V ЗРК від 04.07.2014 р. *Еділет. Інформаційно-правова система нормативно-правових актів Республіки Казахстан*: офіційний веб-сайт. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231_.

затримання особи без ухвали слідчого судді не може перевищувати 72 години, тобто це загальний строк затримання за вчинення кримінального правопорушення за національним процесуальним законодавством. Натомість у Кримінально-процесуальному кодексі Республіки Казахстан у ст. 14, ч. 4 ст. 131 визначено загальний строк затримання повнолітніх осіб тривалістю 48 годин, неповнолітніх – 24 годин, а строк затримання 72 години визначено як спеціальний, тому що на 72 години затримання здійснюється у визначених Законом випадках, зокрема, затримання за підозрою у вчиненні особливо тяжкого, терористичного або екстремістського злочину; злочину, вчиненого в ході масових правопорушень або у складі організованої групи тощо [346].

Тобто у процесуальному законодавстві Казахстану загальний строк затримання для повнолітніх осіб значно менший, ніж в КПК України, однак строк для затримання особи, визначений національним законодавством не є порушенням міжнародно-правових стандартів, з огляду на прийнятність та допустимість цього строку, а також позиції ЄСПЛ у судових рішеннях. Для кримінального процесу України, враховуючи механізм обрання запобіжного заходу та комплексу необхідних процесуальних рішень і дій, визначений строк для затримання особи тривалістю 72 години є цілком виправданим і жодним чином не порушує права людини і громадянина [347, с. 93].

Досліджуючи норми КПК Республіки Казахстан у порівнянні із чинним КПК України слід констатувати їх певну спорідненість та аналогічність. Виходячи із результатів вищенаведеного дослідження, це свідчить про успішне становлення України та Казахстану як правових держав в законотворчому аспекті та відповідність законодавства аналізованих держав міжнародно-правовим стандартам. Сьогодні загострена ситуація із порушенням прав людини під час затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, про це свідчить значна кількість звернень до ЄСПЛ, які стосуються порушення процедури затримання, визначеної кримінальним процесуальним законодавством.

На нашу думку, затримання особи повинно бути здійснене відповідно до конституційних норм, положень кодифікованого закону та законів України, тому що даний захід має високий ступінь

³⁴⁶ Там само.

³⁴⁷ Резцова Н. С., Хан В. В. Компаративістичний аналіз законодавства України та Казахстану щодо регламентації порядку затримання. *Діяльність органів досудового розслідування в умовах реформування правоохоронних органів: сучасні виклики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф (м. Дніпро, 21 трав. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 91–96.

правообмежування, а саме: права на свободу та особисту недоторканність. Незважаючи на розгалужену правову регламентацію затримання особи відповідно до ст. 208 КПК України, завжди беруться до уваги норми міжнародного права. Практичні працівники здійснюючи затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, повинні бути ознайомлені із міжнародними нормативно-правовими актами, які регламентують права і свободи людини на міжнародному рівні та які ратифіковані Верховною Радою України, а також досліджувати рішення ЄСПЛ, позиція якого сьогодні в Україні з деяких питань є пріоритетною.

Під час порівняльного аналізу процесуального законодавства України та Казахстану з'ясовано, що у процесуальному законодавстві Казахстану загальний строк затримання для повнолітніх осіб значно менший, ніж в КПК України, однак строк для затримання особи, визначений національним законодавством не є порушенням міжнародно-правових стандартів, з огляду на прийнятність та допустимість цього строку, а також позиції ЄСПЛ у судових рішеннях. Крім цього, доцільно звернути увагу на необхідність доповнення чинного КПК України тлумаченням поняття «фактичне затримання» на кшталт визначення у Кримінально-процесуальному кодексі Казахстану. Таким чином, дана дефініція буде закріплена в кодифікованому законі і міститиме ознаки фактичного затримання особи. Так само в якості альтернативного варіанту рекомендується впорядкувати всі наявні в КПК України ознаки (положення) фактичного затримання в окрему норму. Виокремивши поняття «фактичного затримання» як ключове під час затримання уповноваженою службовою особою за ст. 208 КПК України, законодавець може сподіватися на зменшення кількості звернень до ЄСПЛ з приводу порушень затримання особи в даному аспекті.

Кримінально-процесуальний кодекс Грузії передбачає окреме нормативне регулювання питання затримання. Згідно зі ст. 170 КПК Грузії, затримання є короткочасним позбавленням свободи. Особа вважається затриманою з моменту обмеження її свободи пересування. Від цього моменту особа набуває статусу обвинуваченого. КПК Грузії визначає два типи затримання: затримання на підставі судового рішення та затримання без судового рішення. Затримання на підставі судового рішення здійснюється за наявності обґрунтованого припущення щодо вчинення особою злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, можливості її втечі або неявки до суду, знищення нею важливої для справи інформації, або вчинення нового злочину. У таких випадках суд за місцем проведення слідства, на підставі клопотання

прокурора, без усного слухання, виносить рішення про затримання, яке не підлягає оскарженню (ч. 1 ст. 171 КПК Грузії) [348].

Затримання без судового рішення може бути здійснене уповноваженим органом або посадовою особою, яка виконує оперативні функції, забезпечує громадський порядок, проводить слідство або здійснює кримінальне переслідування у таких випадках: особу застали під час вчинення злочину або безпосередньо після нього; особу виявили на місці злочину, і щодо неї негайно здійснюється кримінальне переслідування з метою затримання; на особі, при ній або на її одязі виявлені явні сліди злочину; особа зникла після вчинення злочину, але була впізнана очевидцем; особа може переховуватись; особа перебуває в розшуку (ч. 2 ст. 171, ст. 172 КПК Грузії). Затримання без судового рішення допускається лише за наявності обґрунтованого припущення про вчинення злочину і неможливості уникнення ризику втечі, неявки до суду, знищення важливої інформації або вчинення нового злочину шляхом застосування іншого, альтернативного заходу, пропорційного обставинам злочину та особистим даним обвинуваченого (ч. 3 ст. 171 КПК Грузії) [349].

Вивчення практики ЄСПЛ засвідчило системність порушень, які домінують у рішеннях проти України. Невтішна офіційна статистика звернень до ЄСПЛ за останні роки вказує, що Україна посідає третє місце серед країн за кількістю звернень, показника яких склав більше 10 тис. [350]. Найбільше порушується у кримінальних провадженнях ст. 5 (право на особисту свободу і недоторканність), зокрема в частині незаконного затримання, в тому числі через відсутність реєстрації перебування під вартою внаслідок розбіжностей між часом складання протоколу затримання і фактичним часом затримання [351]; через використання адміністративного арешту в цілях кримінального переслідування [352; 353] та ін. Розглянемо окремі рішення ЄСПЛ в частині предмету дослідження.

ЄСПЛ неодноразово констатував порушення п. 1 ст. 5 Конвенції,

³⁴⁸ Кримінально-процесуальний кодекс Грузії від 09.10.2009 № 1772-II с. URL: www.matsne.gov.ge.

³⁴⁹ Там само.

³⁵⁰ Україна – третя за кількістю звернень до ЄСПЛ. *УКРІНФОРМ. Мультимедійна платформа іномовлення України*: офіційний веб-сайт. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3138440-ukraina-treta-za-kilkistu-zvernen-do-espl.html>.

³⁵¹ Справа «Осипенко проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 09.11.2011. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_871.

³⁵² Справа «Доронін проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 19.02.2009. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_663.

³⁵³ Справа «Гаркавий проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 18.02.2010. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_544#Text.

коли визнавав, що утримання заявника під вартою не відповідало вимогам «законності» для цілей цієї статті, зокрема з урахуванням процесуальних гарантій, які надаються національною правовою системою. Щодо визначення «законності» арешту та, зокрема, дотримання «процедури, встановленої законом», Конвенція фактично посиляється на національне законодавство і накладає обов'язок забезпечувати дотримання матеріально-правових та процесуальних норм цього законодавства. Водночас вона вимагає, щоб будь-яке позбавлення свободи відповідало меті ст. 5, яка полягає в захисті особи від свавілля [354, с. 109].

Так у справі «Ігнатов проти України» (2016 р.) зазначено, що: «... ст. 5 Конвенції забезпечує основні права, що охороняють фізичну недоторканність особи, що підкреслює її важливість, метою цієї статті є запобігання свавільному або несправедливому позбавленню свободи. У практиці Суду можна виділити три основні тенденції: по-перше, винятки мають бути вичерпними і тлумачитися вузько, без численних виправдань з інших положень (зокрема, ст. ст. 8, 11 Конвенції); по-друге, законність тримання під вартою має особливе значення як з процесуальної, так і з матеріальної точки зору, що вимагає суворого дотримання принципу верховенства права. Одним із найпоширеніших випадків позбавлення свободи в кримінальному провадженні є обрання судом запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Таке тримання є винятком із загального правила, закріпленого в п. 1 ст. 5 Конвенції, відповідно до якого кожен має право на свободу. Період, що розглядається, починається з моменту обрання або продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і закінчується в момент звільнення особи або ухвалення вироку судом першої інстанції» [355]. Затримання застосовується у зв'язку зі вчиненням особою кримінального правопорушення, і тому законним є лише те, яке здійснене з метою досягнення цілей, передбачених Конвенцією про захист прав і основоположних свобод особи.

Тому, Суд насамперед з'ясовує, чи відповідає Конвенції сам національний закон і, зокрема, чи відповідають їй загальні принципи, які сформульовані в ньому чи впливають з нього, зокрема, загальний принцип юридичної визначеності, який, в тому числі, передбачає «якість

³⁵⁴ Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. для суддів. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Координатор проектів ОБСЄ в Україні, 2015. 208 с.

³⁵⁵ Справа «Ігнатов проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 15.12.2016. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=0B11D2E0EE>

закону», вимагаючи від закону відповідності принципів верховенства права – ця ідея пронизує всі статті Конвенції. «Якість закону» означає, що у випадку, коли національний закон передбачає можливість позбавлення свободи, такий закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні – для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля. На підтвердження, з цим висновком погоджується й І. В. Гловюк, яка підкреслює, що ефективність застосування кримінально-процесуального права в значній мірі залежить від якості кримінального процесуального законодавства. Воно має бути максимально чітким і несуперечливим, щоб обмеження прав людини в кримінальному провадженні відбувалося з дотриманням принципу правової визначеності [³⁵⁶, с. 179-180].

Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, підпункт «с» п. 1 ст. 5 Конвенції застосовується у випадках, коли особу затримано «з метою її доправлення до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення» [³⁵⁷].

У справах щодо України ЄСПЛ визнавав порушення п. 1 ст. 5 Конвенції, зокрема, у випадках:

- ✓ коли адміністративний арешт, який формально підпадає під дію пункту 1(а) ст. 5, використовувався для забезпечення перебування особи під вартою для інших цілей [³⁵⁸];

- ✓ коли не існувало жодних законодавчих положень (у КПК України чи інших нормативно-правових актах), які б передбачали, навіть шляхом посилення, процедуру щодо тримання особи під вартою з метою екстрадиції або застосування інших міжнародно-правових заходів правової допомоги у кримінальних справах [³⁵⁹];

- ✓ коли тримання особи під вартою не переслідувало жодної мети, зазначеної в п. 1 ст. 5 Конвенції, і, отже, порушило вимоги цієї статті (наприклад, протягом періоду, коли щодо особи не було скасовано рішення про надання статусу біженця, а національне законодавство забороняло вислання біженців з території України [³⁶⁰] або коли

³⁵⁶ Гловюк І. В. Актуальні питання вдосконалення статті 132 КПК України. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 квіт. 2017 р.). Одеса : Юрид. літ-ра, 2017. С. 176–180.

³⁵⁷ Справа «Ярошовець та інші проти України» : Рішення Європейського суду з прав людини від 03.12.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b19#Text.

³⁵⁸ Справа «Чанєв проти України» (заява № 46193/13) : Рішення Європейського суду з прав людини від 09.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974a37#Text>.

³⁵⁹ Справа «Геращенко проти України» (заява № 20602/05) : Рішення Європейського суду з прав людини від 07.11.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_985#Text.

³⁶⁰ Справа «Закшевський проти України» (заява № 7193/04) : Рішення Європейського суду з прав людини від 17.03.2016. URL : <http://khpg.org/index.php?id=1458901291>.

затримання неповнолітніх заявників не підпадає під виняток, передбачений п. 1(d) ст. 5 при відсутності підстав вважати, що на цю справу поширюються будь-які інші винятки, передбачені ст. 5 Конвенції [361]). Тут варто зупинити увагу на рішенні «Будан проти України» (2016 р.), щодо необґрунтованого обранням неповнолітньому заявнику запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Зокрема, ЄСПЛ зазначив, що, по-перше, у заявника було постійне місце проживання в Одеській області, де він проживав зі своєю матір'ю, матеріальне становище якої не повинно враховуватися при ухваленні рішення про взяття заявника під варту. По-друге, органи влади не розглянули можливість передачі заявника під нагляд матері відповідно до ст. 436 КПК України, незважаючи на те, що їх було відомо ім'я та адреса проживання матері. Зокрема, національні органи влади не повідомили матір про затримання заявника і не вжили жодних заходів для збору та оцінки інформації про її бажання та здатність забезпечити належну поведінку заявника під час розслідування, а також не надали правової оцінки можливості передачі неповнолітнього під нагляд батьків [362];

✓ коли дводенна затримка у звільненні заявника з-під варти не відповідала вимогам практики ЄСПЛ, оскільки лише декілька годин такої затримки можуть бути виправдані адміністративними формальностями [363];

✓ у зв'язку з тим, що національне законодавство не передбачає процедури, достатньо доступної, чітко сформульованої і передбачуваної у своєму застосуванні, яка давала б змогу уникнути ризику свавільного тримання під вартою в очікуванні на екстрадицію [364].

ЄСПЛ також констатував порушення в частині процесуального оформлення затримання заявника [365]. Наразі у справі «Савченко проти України» тримання заявника під вартою здійснювалося без відповідно судового рішення та протягом необмеженого часу, зокрема через

³⁶¹ Справа «Зоріна та інші проти України» (Заява № 20295/07 та 3 інші заяви) : Рішення Європейського суду з прав людини від 14.02.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e22#Text.

³⁶² Справа «Будан проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 14.01.2016. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b06#Text.

³⁶³ Справа «Мироненко і Мартенко проти України» (Заява № 4785/02) : Рішення Європейського суду з прав людини від 10.12.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_567#Text.

³⁶⁴ Справа «Солдатенко проти України» (Soldatenko v. Ukraine) : Рішення Європейського суду з прав людини від 23.10.2008 (заява № 2440/07). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_504#Text.

³⁶⁵ Слущька Т. І. Правові позиції ЄСПЛ у кримінальному провадженні: систематизована добірка. URL: https://protocol.ua/ua/250_pravovih_pozitsiy_espl_u_kriminalnomu_provadzenni_onovlena_sistematizovana_dobirka/.

декілька днів після арешту заявнику було обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на два місяці, який в подальшому продовжувався до чотирьох і шести місяців, часто без наведення жодного обґрунтування такого рішення. Рішення національних судів про тримання заявника під вартою були неналежно обґрунтовані. Суди застосовували формалістичний підхід до перегляду законності рішень тримання заявника під вартою. ЄСПЛ вказав на відсутність у національному законодавстві процедури, відповідної до якої заявник міг вимагати відшкодування за незаконне тримання під вартою [366].

У справі «Харченко проти України» (2011 р.) були виявлені системні порушення, які свідчать про те, що держава не вжила необхідних заходів для реформування законодавчої системи, зокрема інституту запобіжних заходів. Це призвело до повторення подібних порушень у майбутньому та порушення принципу верховенства права. ЄСПЛ у своєму рішенні вказав на системну проблему недостатньої обґрунтованості судових рішень щодо взяття під варту. Він зазначив, що національні суди протягом тривалого часу тримання під вартою використовують один і той же (типовий) перелік підстав для взяття особи під варту, не розглядаючи можливість застосування інших, менш суворих запобіжних заходів, які у судовій практиці щодо України були визнані системними, оскільки тривале існування таких порушень свідчило про невжиття державою заходів з реформування законодавчої системи, зокрема й інституту запобіжних заходів, з метою недопущення подібних порушень у майбутньому та дотримання принципу верховенства права. ЄСПЛ у наведеному рішенні визнав системною проблемою недостатню обґрунтованість судових рішень про взяття під варту та зазначив, що навіть протягом тривалих строків тримання під вартою національні суди посилаються на один і той же (типовий) перелік підстав взяття особи під варту протягом усього періоду її тримання під вартою в порядку запобіжного заходу. Крім того, національний суд не розглядав застосування до заявника інших, більш м'яких видів запобіжних заходів [367].

На необґрунтованості доведення обставин затримання наголошує рішення ЄСПЛ «Барило проти України», коли суддя продовжив затримання заявника до десяти діб виключно для того, щоб надати слідчим органам час для обґрунтування їхнього клопотання про взяття

³⁶⁶ Справа «Савченко проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 22.07.2016. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=0AGN52BC60>.

³⁶⁷ Справа «Харченко проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 10.02.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662.

затриманого під варту. Однак прокурор відмовився від цього клопотання через відсутність доказів, які б підтверджували наявність обставин, що ускладнювали б його подання. Зазначу, що кримінальну справу було порушено за три дні до затримання заявника, а клопотання було подано до суду ще через три дні після затримання [³⁶⁸].

ЄСПЛ особливу увагу звертає на «якість» закону, зокрема, в сфері обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність. Наразі у рішенні по справі «Барановський проти Польщі» зазначено, що національне законодавство, яке регулює обмеження свободи, повинно бути чітко сформульовано, щоб особа сама могла передбачити, розумною за даних обставин мірою, наслідки, які можуть спричинити її дії. Отже, закон, по-перше, має бути доступним, щоб у особи була можливість знати і посилатись на правові норми, які застосовуються у справі; по-друге, норми закону повинні бути чітко сформульовані, щоб особа могла їх розуміти і регулювати свою поведінку [³⁶⁹, с. 13; ³⁷⁰, с. 26–27].

Оскільки закон слугує інструментом регулювання суспільних відносин та владного примусового впливу на поведінку людей (що особливо актуально для кримінального процесу), важливо забезпечити його чіткість, ясність, повноту та зрозумілість. Це, в свою чергу, вимагає від законодавця правильного вибору мовних засобів для оформлення форм такого впливу.

У справі «Корнейкова проти України» (2012 р.) ЄСПЛ визнано порушення: підпункту «с» п. 1 ст. 5 Конвенції з огляду на те, що у протоколі затримання заявниці не було наведено чітких підстав для такого затримання, а зазначені у ньому посилання були стандартними та не були проаналізовані у світлі обставин конкретної справи заявниці [³⁷¹]; «Нечипорук і Йонкало проти України» (2011 р.) констатував серед інших порушень: п. 3 ст. 5 Конвенції було встановлено у зв'язку з тим, що заявник постав перед суддею тільки через шість днів після затримання, що не відповідає вимозі «негайності», передбаченої вказаним положенням, а також у зв'язку з неналежністю обґрунтування рішень про

³⁶⁸ Справа «Баріло проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 16.05.2013. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=08VIMBFC4C>.

³⁶⁹ Затримання та взяття під варту : рекомендації, практика застосування та досвід : посібник / за заг. ред. Н. О. Верещинської, А. Г. Алексєєва. Київ : Центр суддівських студій, 2007. 214 с.

³⁷⁰ Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посіб. для суддів. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Координатор проектів ОБСЄ в Україні, 2015. 208 с.

³⁷¹ Справа «Корнейкова проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 19.01.2012. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=08JB467EA3>.

продовження тримання заявника під вартою у відповідні періоди [372].

ЄСПЛ нагадав, що, проголошуючи «право на свободу», п. 1 ст. 5 Конвенції має на увазі фізичну свободу особи. Це означає, що він охоплює не лише обмеження свободи пересування, яке регулюється статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції. Щоб визначити, чи була особа «позбавлена свободи» відповідно до статті 5 Конвенції, необхідно враховувати конкретну ситуацію, в якій вона опинилася, з огляду на різноманітні критерії, такі як тип, тривалість, наслідки та спосіб реалізації відповідних заходів. Різниця між позбавленням і обмеженням свободи полягає в ступені або інтенсивності, а не в характері чи змісті застосованих заходів. ЄСПЛ підкреслює, що через свою серйозність і інтенсивність домашній арешт вважається позбавленням волі в контексті ст. 5 Конвенції. Водночас Суд вважає, що обов'язки, покладені на заявника (обмеження покидати будинок лише в нічний час), не є позбавленням волі в сенсі Конвенції, а лише обмеженням його свободи пересування (справа «Де Томмазо проти Італії», 2017 р.) [373].

З усіх ризиків, перерахованих у ст. 177 КПК України, найчастіше представники сторони обвинувачення у своїх клопотаннях посиляються на наявність ризику у вигляді переховування від органів досудового розслідування та/або суду. Проте, оскільки законодавець у КПК України не зазначив, якими доказами слід підтверджувати його наявність, необхідність обмеження права на свободу й особисту недоторканність особи найчастіше обґрунтовується лише припущенням сторони обвинувачення, що підозрюваний може так вчинити. На думку В. В. Рогальської, це є неприпустимим, слідчі судді місцевого загального суду під час реалізації своїх повноважень у межах здійснення судового контролю повинні застосовувати відповідну практику ЄСПЛ [374, с. 66]. Зокрема, достатність обґрунтування наведеного підстави була проаналізована у справі «W. проти Швейцарії». У ній зазначено, що ризик ухилення обвинуваченого від правосуддя не можна оцінювати лише на основі суворості можливого вироку. Необхідно враховувати ряд інших важливих фактів, які можуть підтверджувати наявність такого

³⁷² Справа «Нечипорук і Йонкало проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 21.04.2011.. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text.

³⁷³ Справа «Де Томмазо проти Італії» : Рішення Європейського суду з прав людини від 23.02.2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-189068&filename=CASE%20OF%20DE%20TOMMASO%20v.%20ITALY%20-%20%5BRussian%20translation%5D%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co.pdf>.

³⁷⁴ Шаповалова І. С., Рогальська В. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю : монограф. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 274 с.

ризиком або свідчити про його незначний рівень, що не є підставою для застосування запобіжного ув'язнення. У цьому контексті слід враховувати, зокрема, особистість обвинуваченого, його моральні переконання, фінансовий стан та зв'язки з країною, в якій він підлягає судовому переслідуванню, а також його міжнародні контакти [375].

У справі «Луценко проти України» ЄСПЛ наголосив, що навіть законне позбавлення свободи може бути свавільним і, отже, порушувати Конвенцію: «Суд наголошує, що ст. 5 Конвенції гарантує основоположне право на свободу та недоторканність, яке є найважливішим у «демократичному суспільстві» у розумінні Конвенції. Кожен має право на захист цього права, що означає не бути позбавленим свободи або мати гарантії від продовження позбавлення свободи, крім випадків, коли таке позбавлення відбувалось за умов, встановлених у п. 1 ст. 5 Конвенції. Цей перелік винятків, встановлений у вищезазначеному положенні, є вичерпним і лише вузьке тлумачення цих винятків відповідає цілям цього положення, а саме – гарантувати, що нікого не буде свавільно позбавлено свободи законне позбавлення свободи за національним законодавством усе одно може бути свавільним і, таким чином, може порушувати Конвенцію, зокрема, коли з боку державних органів мала місце недобросовісність або введення в оману, або коли таке позбавлення свободи не було необхідним за конкретних обставин...» [376].

Список випадків порушення ст. 5 Конвенції про захист прав людини у справах щодо України можна, на жаль, продовжувати, однак усі можливі випадки затримання особи повинні відповідати закону, бути допустимими і необхідними в правовій державі. Узагальнюючи такі рішення варто наголосити, що ЄСПЛ дійшов висновку, що існуюча в Україні практика затримання особи не ґрунтується на чітких і передбачуваних юридичних нормах, і як наслідок – наявність порушень ст. 5 Конвенції, а також звернув увагу на відсутність у національному законі відповідних норм, які б чітко регулювали питання правомірного обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність.

³⁷⁵ Справа «W. проти Швейцарії»: Рішення Європейського суду з прав людини від 26.01.1993 р. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57817>

³⁷⁶ Справа «Луценко проти України»: Рішення Європейського суду з прав людини від 03.07.2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_852#Text

3.2. Прокурорський нагляд та судовий контроль щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі

Із прийняттям у 2012 році КПК України розпочався новий етап у забезпеченні прав і свобод людини та громадянина шляхом правового регулювання досудового розслідування, врахування прогресивного міжнародного досвіду організації діяльності державних органів із протидії кримінальним правопорушенням та встановлення детальної правової регламентації провадження як СРД, так і ЗЗКП.

Водночас таке забезпечення потребує дієвого контролю з боку уповноважених правоохоронних структур. Одними із форм процесуального контролю у кримінальному провадженні є прокурорський нагляд та судовий контроль, які мають важливе значення в забезпеченні законності та обґрунтованості такого запобіжного заходу як затримання, й водночас убезпечення самої затриманої особи від порушення її прав і законних інтересів, у тому числі й права на свободу та особисту недоторканність.

У системі забезпечення прав людини в кримінальному судочинстві прокуратура відіграє ключову роль, оскільки на неї Конституцією України покладено підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом ^[377]; КПК України ч. 2 ст. 36 – нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування здійснюється прокурором у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Виходячи з позиції Л. В. Вигівської, прокурорським наглядом у загальному сенсі слід розуміти як самостійний, специфічний вид діяльності органів прокуратури від імені України, що полягає в контролі за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство та при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів

³⁷⁷ Конституція України від 28 черв. 1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. **До того ж**, нагляд за додержанням законів органами, **що** проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання і досудового слідства, на її думку, є найважливішою функцією прокуратури, оскільки основним завданням прокурорської діяльності є захист конституційних прав і свобод людини і громадянина, який максимально проявляється саме в кримінальному процесі [³⁷⁸].

Як вказує І. В. Рогатюк, діяльність прокурора у кримінальному процесі є регламентованою кримінальним процесуальним законодавством діяльністю спеціально уповноваженого державного суб'єкта. Ця діяльність здійснюється в чітко визначених законодавством межах, у відповідній процесуальній формі, з метою забезпечення реалізації завдань кримінального провадження [³⁷⁹, с. 46]. Зокрема, Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П., досліджуючи сутність прокурорського нагляду за додержанням законів при проведенні дізнання та досудового слідства, цілком слушно зазначили, що покладені на прокуратуру завдання розподіляються на дві групи. Одна з них покликана сприяти розкриттю злочинів, виконанню вимог закону про невідворотність відповідальності за скоєний злочин, а друга – охороні прав і законних інтересів громадян, які знаходяться під слідством, а також інших юридичних та фізичних осіб, втягнутих у кримінальний процес. Названі завдання перебувають у відносинах конкуренції, оскільки на практиці виконання перших завдань не сприяє та навіть в окремих випадках перешкоджає виконанню інших [³⁸⁰, с. 6]. Підтримує таку позицію й О. М. Толочко. Вчений зазначає, що ця діяльність охоплює функції органів прокуратури, визначені Конституцією, а також форми та методи виконання процесуальних функцій, які залежать від стадії кримінального процесу, на якій здійснюється діяльність прокурора. Наприклад, під час досудового кримінального провадження прокурор виступає переважно як організатор розслідування кримінальних правопорушень, відповідає за своєчасність і якість їх розслідування, а також за передачу матеріалів кримінальних проваджень до суду. Він здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. У судовому провадженні прокурор, як рівноправна

³⁷⁸ Вигівська Л. В. Загальні засади прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність. *Вісник академії прокуратури України*. 2011. №3. С. 176–181

³⁷⁹ Рогатюк І. В. Процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування : монограф. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 544 с.

³⁸⁰ Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України. Київ, 1992. 431 с.

сторона процесу, підтримує державне обвинувачення, а в разі прийняття судом незаконного або необґрунтованого рішення, має право його оскаржити та відстоювати свою позицію у вищій судовій інстанції [381].

На думку В. В. Луцика, концепція ч. 2 ст. 36 КПК України, за якою процесуальне керівництво розглядається як форма нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, істотно звужує конституційну функцію прокуратури, закріплену в п. 2 ст. 121 Конституції України [382], оскільки за змістом нагляд за додержанням законів є значно ширшим, ніж процесуальне керівництво, і відрізняється обсягом та характером повноважень прокурора, а також різним колом завдань, які передбачені для цих видів діяльності [383, с. 232].

На противагу вищеназваним позиціям, Л. М. Лобойко, повністю відкидає керівну роль прокурора під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, вважаючи, що процесуальне керівництво несумісне з прокурорським наглядом ні за призначенням, ні за змістом, ні за порядком реалізації [384, с. 104].

Науковці виділяють такі ключові форми процесуального керівництва: наглядова – основна, при якій основним предметом є законність рішень, що приймаються слідчим (прокурор має повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування); керівна – прокурор організовує, планує, координує процес досудового розслідування, надає вказівки та доручення дізнавачу, детективу, слідчому, оперативним підрозділам та органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність (вказівки прокурора є обов’язковими для виконання); погоджувальна – погодження або відмова в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді щодо проведення процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України; затвердження, внесення змін чи відмова у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру; відмовна – скасування незаконних чи необґрунтованих постанов слідчого; виконавча – самостійне проведення процесуальних дій [385, с. 250–251].

³⁸¹ Толочко О. М. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні: структурно-функціональний аспект. *Вісник Національної академії прокуратури*. 2013. № 4 (32). С. 49–55.

³⁸² Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

³⁸³ Луцик В. В. Правовий статус та повноваження прокурора за новим КПК України. *Митна справа*. 2013. № 1 (85). Ч. 2. Кн. 1. С. 231–238.

³⁸⁴ Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій. Київ : Істина, 2005. 456 с.

³⁸⁵ Організація та діяльність органів прокуратури України: навч. посіб. П. М. Каркач, В. В. Кривобок, В. С. Бабкова та ін.; за ред. П. М. Каркача. Харків : Право, 2019. 500 с.

Однак, на нашу думку, поєднання прокурорського нагляду та процесуального керівництва є недопустимим, оскільки прокурор (процесуальний керівник) виступає як активний учасник (організатор) процесу досудового розслідування і несе відповідальність за всі рішення, дії або бездіяльність дізнавача, слідчого, детектива, забезпечуючи таким чином право особи на свободу та особисту недоторканність.

Характерна особливість прокурорського нагляду за діяльністю органів досудового розслідування у формі процесуального керівництва полягає в наявності у прокурора широкого спектра повноважень. Ці повноваження дозволяють йому, маючи повний доступ до матеріалів, документів та інших даних, що стосуються досудового розслідування, вживати заходів для забезпечення законності його проведення та відновлення законності у разі необхідності. Незважаючи на відсутність єдності серед науковців щодо оптимального переліку завдань прокурорського нагляду, виявлення порушень законності, захист від неправомірних дій, забезпечення законності та правопорядку без сумніву є одними з основних завдань [³⁸⁶].

Згідно ст. 2 КПК України кримінальне провадження спрямоване на (а) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; (б) охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; (в) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [³⁸⁷]. Тому, виходячи з таких завдань, повнота та своєчасність виконання завдань, покладених на прокурора під час нагляду за законністю досудового розслідування, безпосередньо залежать від реалізації наданих йому повноважень.

Незважаючи на те, що у КПК України (ст. 36) визначені повноваження прокурора щодо нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, завдання такого суб'єкта

³⁸⁶ Шульган І. І. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як окрема функція органів прокуратури. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 837. С. 516–520

³⁸⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

конкретизовані у наказі «Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах» (2021 р.) [³⁸⁸], зокрема у контексті предмету дослідження:

1. Забезпечення реагування на факти смерті особи внаслідок застосування сили працівником правоохоронного органу під час затримання;

2. Протидії катуванням та іншим формам неналежного поводження, у тому числі заподіяння особі фізичних чи моральних страждань унаслідок непропорційного застосування сили під час затримання.

3. Забезпечення законності та обґрунтованості обмеження права на свободу та особисту недоторканність, належного реагування на факти безпідставного затримання і тримання осіб у територіальних підрозділах правоохоронних органів, порушення прав осіб на дострокове звільнення від відбування покарання.

4. Реалізації заходів, передбачених державними програмними документами щодо захисту прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах, міжнародними договорами, ратифікованими Україною.

5. Здійснювати процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення (ст. 127, 146-1, 365, 371, 373, 374 КК України), вчинені працівниками правоохоронних органів, за фактами порушень прав людини, пов'язаних із катуванням, перевищенням влади або службових повноважень, якщо вони супроводжувалися насильством або погрозою його застосування, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, завідомо незаконних затримань, приводів, домашніх арештів або тримань під вартою, примушувань давати показання, порушень права на захист.

6. Забезпечення нагляду за додержанням прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства і держави при виконанні покарань та інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи, відповідно до законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також законодавства щодо запобігання катуванню чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із затриманими, взятими під варту та засудженими чи їх покаранню.

7. Своєчасно виявляти та негайно звільняти особу, яка незаконно

³⁸⁸ Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах : наказ Офісу Генерального прокурора України від 29.12.2021 № 400. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0400905-21#n125>.

(за відсутності відповідного судового рішення, рішення адміністративного органу або іншого передбаченого законом документа чи після закінчення встановленого законом або таким рішенням строку) перебуває у місці тримання затриманих, попереднього ув'язнення, обмеження чи позбавлення волі, установі для виконання заходів примусового характеру, інших місцях, до яких доставлено осіб з метою складення протоколу про адміністративне правопорушення чи в яких особи примусово тримаються згідно із судовим рішенням або рішенням адміністративного органу чи уповноваженої особи.

8. Здійснювати перевірку в ізоляторах тимчасового тримання, кімнатах чергових служб органів (підрозділів) уповноважених на затримання Національна поліція України, Служба безпеки України, Військова служба правопорядку у Збройних Силах України) [³⁸⁹].

Під час здійснення нагляду за додержанням законів у кримінальних провадженнях, керівникам та прокурорам структурних підрозділів, які забезпечують протидію порушенням прав людини у правоохоронній сфері, Офісу Генерального прокурора та обласних прокуратур невідкладно надано право вирішувати питання щодо фіксації наявних у потерпілих тілесних ушкоджень [³⁹⁰].

Як відмічають вчені-процесуалісти, участь прокурора у застосуванні запобіжних заходів є діяльністю, яка характеризується комплексністю етапів [³⁹¹], зокрема В. В. Вапнярчук виділяє два: І-й – ухвалення рішення про застосування запобіжного заходу; II-й реалізація запобіжного заходу – процесуальна дія, яка відбувається з моменту ухвалення рішення про запобіжний захід до його скасування або зміни. [³⁹², с. 107]; О. Г. Шило три: складання клопотання щодо застосування ЗЗКП стосовно підозрюваного або обвинуваченого, а також ініціювання перед відповідним прокурором питання про його підтримку; отримання згоди від прокурора на звернення до суду для розгляду клопотання, що включає ознайомлення з усіма матеріалами справи та перевірку законності отримання доказів, а також їх достатність для обґрунтування підстав для застосування запобіжного заходу; розгляд судом клопотання

³⁸⁹ Шумська Н.С. Прокурорський нагляд та судовий контроль щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Право та державне управління*. 2023. № 4. URL : http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2023/59.pdf.

³⁹⁰ Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах : наказ Офісу Генерального прокурора України від 29.12.2021 № 400. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0400905-21#n125>

³⁹¹ Лапкін А. В. Прокурор у кримінальному провадженні: теоретичні, правові та організаційні проблеми : монограф. Харків: Право, 2020. 1304 с.

³⁹² Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування : дис. .д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 509 с.

про застосування запобіжного заходу та ухвалення рішення по суті [³⁹³, с. 31]; А. В. Лапкін три: ініціювання, обрання та виконання застосування запобіжного заходу [³⁹⁴, с. 629–635].

Варто погодитися з останнім, але уточнимо такі етапи в контексті предмету дослідження: ініціювання застосування запобіжного заходу (погоджує або відмовляє у погодженні клопотань дізнавача, детектива, слідчого до слідчого судді про застосування ЗЗКП); обрання запобіжного заходу (бере участь у вирішенні питання про застосування затримання особи слідчим суддею, судом шляхом доведення обставин, що свідчать про наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; обґрунтовує наявність ризиків передбачених за ст. 177 КПК України, а також недостатність застосування більш м'яких ЗЗКП); виконання запобіжного заходу (нагляд за додержанням встановлених законом порядку і умов безпосередньої реалізації затримання особи).

Надання прокуророві широкого спектру повноважень у нагляді за дотриманням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва накладає відповідальність за правові наслідки процесуальних рішень, сприяючи реалізації правозахисної функції держави. Таким чином, кримінальна процесуальна діяльність прокурора щодо забезпечення прав особи на етапі досудового розслідування здійснюється від імені суспільства та в публічних інтересах з метою забезпечення верховенства права, виконання законів органом, що проводить розслідування, їх охорони та захисту, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. Усі такі надані повноваження прокурору у кримінальному провадженні спрямовані на забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. Як зазначає П. М. Гультай, прокурор є ключовою фігурою в механізмі застосування запобіжних заходів у досудовому кримінальному провадженні, виконуючи провідну роль у вирішенні відповідних питань. На думку автора, під час нагляду за законністю затримання особи прокурор повинен перевірити: наявність передумов і підстав для затримання; повноваження особи, яка здійснила затримання; забезпечення прав затриманої особи, зокрема права на захист; дотримання строків затримання; відповідність закону порядку та умов утримання затриманих; дотримання закону при звільненні затриманого з-

³⁹³ Шило О., Глинська Н. Обґрунтованість подання слідчого та постанови суду про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту як гарантія дотримання права кожного на свободу та особисту недоторканність. *Юрист України*. 2013. № 2. С. 31-33.

³⁹⁴ Лапкін А. В. Знач. твір.

під варті [³⁹⁵].

Порядок застосування затримання передбачає, що після складання протоколу затримання, зокрема уповноваженою службовою особою, його копія надсилається прокурору (ч. 5 ст. 208 КПК України). У протоколі затримання, що залишається в матеріалах досудового розслідування, необхідно зазначити відмітку про виконання вимоги закону, вказавши дату та час направлення копії прокурору. Після отримання копії протоколу затримання особи, підозрюваної у скоєнні злочину, прокурор проводить аналіз цього документа, а також матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються затримання, до яких він має доступ у разі потреби. На основі цього аналізу прокурор робить висновок про законність та обґрунтованість застосування даного заходу в рамках кримінального провадження [³⁹⁶].

Якщо прокурор виявляє незаконність або необґрунтованість затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, він має право вжити заходів для притягнення до відповідальності осіб, винних у цьому, а також дати вказівку про негайне звільнення затриманого.

Перевірка прокурором законності та обґрунтованості затримання також відбувається під час підготовки клопотання до суду про застосування запобіжного заходу до затриманої особи або при розгляді аналогічного клопотання слідчого, яке подане прокурору для погодження. Така перевірка має місце під час розгляду та вирішення скарг затриманої особи. Наприклад, ст. 9 Закону України «Про попереднє ув'язнення»: на захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або взяття під варту, а також на повідомлення під час взяття під варту підстав та мотивів взяття під варту, оскаржувати їх у суді, отримати в друкованому вигляді роз'яснення положень ст. ст. 28, 29, 55, 56, 59, 62 та 63 Конституції України та інших прав затриманих або взятих під варту, встановлених законом, у тому числі права здійснювати захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або арешту (взяття під варту) особи, права відмовитися від надання будь-яких пояснень або

³⁹⁵ Гультай П. М. Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжних заходів у досудовому кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2015. 23 с.

³⁹⁶ Шумська Н. С. Прокурорський нагляд та судовий контроль щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Право та державне управління*. 2023. № 4. URL : http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2023/59.pdf.

свідчень до прибуття захисника [³⁹⁷].

Не менш важливим є здійснення прокурорського нагляду за дотриманням вимог законів, міжнародних норм і стандартів поведінки з особами, які утримуються під вартою, що також сприяє встановленню законності та обґрунтованості затримання, а також охороні прав і законних інтересів затриманої особи.

Визначення ролі прокурора у виконанні завдань досудового розслідування та зміцненні законності під час розслідування кримінальних правопорушень є одним із найважливіших питань реформи кримінальної юстиції в нашій державі. В умовах сьогодення основною рушійною силою змін у змісті прокурорського нагляду у кримінальному провадженні є усвідомлення необхідності пріоритету обов'язку держави забезпечити реалізацію принципів кримінального провадження через використання всіх можливих механізмів. Якщо для належного забезпечення прав людини та громадянина потрібно зміцнити наглядові позиції прокурора, навіть якщо це вплине на обсяг процесуальної самостійності уповноважених осіб, які проводять розслідування, то це має бути мінімальною жертвою на користь створення системи кримінальної юстиції, яка перш за все враховує інтереси учасників кримінального провадження.

Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є спільним завданням для всіх владних суб'єктів кримінального процесу. Проте, у справі «Меріт проти України» ЄСПЛ підкреслив, що звернення зі скаргами до прокурора не є ефективним засобом правового захисту. Це зумовлено тим, що статус прокурора в національному законодавстві та його роль у кримінальному провадженні не забезпечують належних гарантій незалежного та неупередженого розгляду скарг. У досудовому провадженні лише суд або суддя відповідають вимогам незалежності та неупередженості, які встановлені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентною практикою ЄСПЛ [³⁹⁸].

Враховуючи це, значне розширення функцій суду в частині контролю за дотриманням прав і свобод сторін кримінального провадження під час досудового розслідування, а також впровадження інституту слідчого судді, як спеціально уповноваженої особи для здійснення такого контролю, є важливою та дієвою правовою гарантією, що забезпечує охорону прав, свобод та законних інтересів учасників

³⁹⁷ Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>.

³⁹⁸ Справа «Меріт проти України» (заява № 66561/01) : Рішення Європейського Суду з прав людини від 30.03.2004. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_110#Text.

кримінального провадження.

Згідно з чинним КПК України, слідчий суддя наділений повноваженнями здійснювати судовий нагляд за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Це здійснюється шляхом ухвалення рішень щодо застосування ЗЗКП, у тому числі й запобіжних заходів, надання дозволів на проведення окремих процесуальних дій, а також шляхом розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування.

Судовий контроль є універсальним механізмом, за допомогою якого суд реалізує функцію захисту прав і свобод особи, а також виступає особливим способом здійснення правосуддя. До характерних рис судового контролю можна віднести:

1) Ініціатором судово-контрольного провадження виступають слідчий або прокурор;

2) Процедура судового контролю детально регламентується кримінальним процесуальним законом і завжди передусе проведенню процесуальних дій, які можуть бути здійснені лише за згодою слідчого судді, на обмеження конституційних прав особи.

Слідчий суддя, до компетенції якого входить ухвалення рішення про затримання особи, уповноважений забезпечувати законність та обґрунтованість обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому етапі. Основним завданням слідчого судді є здійснення судового захисту прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, а також забезпечення законності провадження.

Розширення сфери судового контролю на застосування, зокрема, запобіжних заходів, як зазначається у процесуальній літературі, позитивно вплинуло на правозастосовну практику, а також на рівень забезпечення прав осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності [³⁹⁹, с. 34]. Зокрема, Сиза Н. П. у своїх дослідженнях судового контролю підкреслила, що він реалізується через такі процесуальні форми: 1) ухвалення рішень щодо застосування, зміни або припинення заходів забезпечення кримінального провадження; 2) розгляд скарг учасників досудового розслідування на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора; 3) надання дозволу на проведення відповідних слідчих дій; 4) вирішення питань самовідводів та відводів; 5) перевірка інформації про порушення прав затриманих під час

³⁹⁹ Функція судового контролю у кримінальному процесі : монограф / Л. Д. Удалова, Д. О. Савицький, В. В. Рожнова, Т. Г. Ільєва. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 176 с.

досудового розслідування за ініціативою слідчого судді та їх усунення ^[400].

Судовий контроль за законністю та обґрунтованістю затримання, здійснюваного уповноваженою службовою особою відповідно до положень КПК України, може бути ініційований слідчим суддею як у активній формі, так і внаслідок надходження відповідного звернення зацікавленої особи, що є пасивною формою. Згідно з положеннями ст. 206 КПК України, слідчий суддя має право самостійно ініціювати перевірку правомірності порушення права особи на свободу та особисту недоторканність в межах територіальної юрисдикції відповідного суду, незалежно від джерела інформації про такий факт. Таким чином, судовий контроль набуває активної форми, а не обмежується лише пасивним розглядом звернень або скарг. Така активна форма судового контролю має значний превентивний вплив на можливі випадки незаконного позбавлення свободи, оскільки кожен такий випадок може бути негайно підданий судовому контролю. Проте, на даний момент, залишаються незрозумілими практичні способи реалізації цих повноважень слідчим суддею та їх ефективність, оскільки правозастосовна практика не демонструє широкого використання цих повноважень, передбачених ст. 206 КПК України.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень та опитування слідчих, дозволило О. В. Шульзі не встановити жодного випадку звільнення затриманої особи слідчим суддею у порядку, встановленому ч. 3 ст. 206 КПК України ^[401]. Подальше наше дослідження, з урахуванням умов воєнного стану, виявило таку саму тенденцію.

Судовий контроль за законністю та обґрунтованістю затримання уповноваженою службовою особою здійснюється слідчим суддею в межах розгляду клопотання слідчого, прокурора про застосування до затриманої особи запобіжного заходу передбаченого ст. 193 КПК України, а також розгляду скарг на відповідні дії уповноважених службових осіб, передбаченого ст. 306 КПК України ^[402].

Згідно зі ст. 194 КПК України, під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя або суд повинні встановити, чи підтверджують надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним кримінального правопорушення. Встановлення цих обставин безпосередньо пов'язане з дослідженням

⁴⁰⁰ Сиза Н. П. Завдання суду в стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 2(10). URL : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14snpkpu.pdf>.

⁴⁰¹ Шульга О. В. Зазнач. твір.

⁴⁰² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

слідчим суддею або судом обставин затримання підозрюваного уповноваженою службовою особою. Дії затриманої особи під час фізичного затримання, доставлення до органу досудового розслідування та перебування в місці тримання затриманих (наприклад, спроба втечі, знищення або спроба знищення речей або документів, що мають значення для кримінального провадження) можуть свідчити про наявність або відсутність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України [403].

Водночас, більш розширеною є думка М. А. Макарова. Вчений зазначає, що: «...слідчі судді при вирішенні питання щодо застосування ЗЗКП повинні в кожному випадку розгляду відповідних клопотань: сумлінно та принципово виконувати повноваження судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, діяти в межах та відповідно до вимог закону; перевіряти наявність об'єктивної необхідності та виправданість такого втручання у права і свободи особи, з'ясовувати можливість досягнення мети, на яку посиляється автор клопотання, без застосування цих заходів; враховувати, що незалежно від визначеного процесуальним законом суб'єкта ініціювання застосування ЗЗКП, обов'язок довести наявність трьох необхідних складових для їх застосування (ч. 3 ст. 132 КПК) покладається на слідчого та/або прокурора; враховувати, що докази на підтвердження обставин, викладених у клопотанні про застосування ЗЗКП, подаються особою, яка заявляє таке клопотання; пам'ятати, що суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, згідно з ч. 1 ст. 76 КПК України, не має права брати участь у цьому ж провадженні в суді як першої, так і апеляційної та касаційної інстанцій, а також при перегляді судових рішень Верховним Судом або за нововиявленими обставинами [404].

Варто підтримати позицію Л. Д. Удалової, яка вказує на те, що суд має бути здатним самостійно визначати межі дослідження обставин діяння, яке інкримінується обвинуваченому. У випадках, коли надані сторонами докази є недостатньо якісними, а їхня пасивність або нездатність (неможливість) отримати додаткові докази є очевидною, суд, не замінюючи жодну зі сторін і не виражаючи їхні інтереси, повинен мати право на виявлення і формування, за можливості, конвергентної (достатньої) сукупності доказів [405].

⁴⁰³ Шульга О. В. Зазнач. твір.

⁴⁰⁴ Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному провадженні : монограф. Київ : КНТ, 2016. 403 с.

⁴⁰⁵ Удалова Л. Д., Рибалка О. В. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування : навч. посіб. Київ : КНТ, 2012. 160 с.

Водночас, аналіз ст. 206 КПК України дозволяє дійти висновку, що під час розгляду клопотання слідчий суддя зобов'язаний забезпечити проведення у найкоротший строк розгляду цього клопотання. Незалежно від наявності клопотання слідчого, прокурора, слідчий суддя зобов'язаний звільнити особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких трималася ця особа, не доведе: існування передбачених законом підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду; неперевищення граничного строку тримання під вартою; відсутність зволікання у доставленні особи до суду ^[406].

Крім того, під час розгляду клопотання слідчого або прокурора про застосування запобіжного заходу до затриманої особи слідчий суддя повинен виконати й інші повноваження, передбачені ст. 206 КПК України, пов'язані з встановленням обставин, які дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час затримання особи або її тримання в уповноваженому органі державної влади або державній установі.

Рішення слідчих суддів стосовно застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні є особливо чутливими та підлягають ретельній оцінці учасниками кримінального процесу, оскільки такі рішення часто обмежують або порушують конституційні права, зокрема право на свободу та особисту недоторканність. З метою удосконалення судового контролю за законністю обрання такого запобіжного заходу як затримання особи при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу зобов'язати слідчого суддю вживати заходів щодо захисту прав людини. У зв'язку з цим пропонується доповнити ст. 193 КПК України ч. 7 такого змісту: *«Слідчий суддя, суд розглядаючи клопотання про обрання запобіжного заходу зобов'язані вжити заходів передбачених частиною 1 статті 206 цього Кодексу»* (додаток А).

Право на оскарження та судовий порядок розгляду таких скарг виступає невід'ємною складовою процесуального статусу підозрюваного/обвинуваченого, має важливе практичне значення, оскільки сприяє забезпеченню виконання конституційних приписів щодо застосування затримання виключно у необхідних випадках і під судовим контролем.

Надання затриманому права на оскарження та судову перевірку законності затримання забезпечується закріпленням відповідного права у ст. 306 КПК України. Відповідно до цієї норми, затриманий має право на скаргу на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи

⁴⁰⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.
URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

прокурора, яка розглядається з додержанням вимог цієї норми. За результатами розгляду скарги слідчий суддя постановляє ухвалу про законність затримання або про задоволення скарги та визнання його незаконним. Копія ухвали направляється прокурору, слідчому, затриманому та адміністрації місця тримання затриманих.

Таким чином, варто наголосити, що судовий контроль у механізмі забезпечення права на свободу та особисту недоторканність особи під час застосування кримінального процесуального закону, побудований на найбільш прогресивних положеннях, визначених міжнародним співтовариством та іноземній позитивній практиці. Це робить його надзвичайно потужним інструментом у забезпеченні таких засад кримінального провадження як законність та верховенство права при обмеженні інших прав людини. Слідчий суддя в кримінальному провадженні фактично виступає гарантом дотримання та захисту прав, свобод і інтересів підозрюваних/обвинувачених, будучи об'єктивною, незалежною та неупередженою фігурою, яка приймає самостійні рішення [⁴⁰⁷].

Висновки до розділу 3

1. Євроінтеграційний курс розвитку України вимагає не лише впровадження світових стандартів демократичного розвитку та проголошення прав і свобод людини, а й створення ефективної системи їх реалізації, захисту та охорони. Затримання особи повинно здійснюватися відповідно до конституційних норм, положень кодифікованого закону та законодавства України, позаяк пов'язаний із обмеженням права на свободу та особисту недоторканність, а отже, необхідно, у першу чергу, дотримуватися принципів верховенства права та законності. Тому, незважаючи на правову регламентацію такого запобіжного заходу, при затриманні завжди враховуються норми міжнародного та європейського права.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи до неї є частиною національного законодавства України (ст. 9 Конституції України), як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Ратифікувавши такий міжнародний нормативно-правовий акт, Україна зобов'язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи,

⁴⁰⁷ Шумська Н.С. Прокурорський нагляд та судовий контроль щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Право та державне управління*. 2023. № 4. URL : http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2023/59.pdf.

а також визнала обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції. Не винятком стала й кримінальна процесуальна діяльність, в частині прийняття нині чинного КПК України у 2012 р., який спрямований на виконання взятих країною зобов'язань. Однак, практика ЄСПЛ засвідчила, що існуюча в Україні кримінальна процесуальна діяльність в частині затримання особи не ґрунтується на чітких і передбачуваних юридичних нормах, і як наслідок – наявність порушень ст. 5 Конвенції про захист прав людини.

Прокурор, здійснюючи нагляд за дотриманням права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи, має повноваження відповідно до: а) *КПК України*: отримувати повний доступ до матеріалів, документів та інших даних, що стосуються досудового розслідування; доручати слідчому або органу досудового розслідування проведення затримання у встановлені терміни або давати вказівки щодо цього, а за необхідності – особисто здійснювати затримання згідно з порядком, визначеним КПК України; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про затримання, або самостійно подавати такі клопотання; погоджувати запити органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу або самостійно звертатися з такими запитами; доручати органам досудового розслідування затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, та виконання окремих процесуальних дій для видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави; оскаржувати судові рішення; б) *відомчих нормативно-правових актів*: забезпечувати реагування на випадки смерті особи внаслідок застосування сили працівником правоохоронного органу під час затримання; протидіяти катуванням та іншим формам неналежного поводження, зокрема заподіяння фізичних чи моральних страждань через непропорційне застосування сили під час затримання; забезпечувати законність та обґрунтованість обмеження права на свободу та особисту недоторканність, а також належне реагування на випадки безпідставного затримання і тримання осіб; здійснювати реалізацію заходів, передбачених державними програмами щодо захисту прав людини у правоохоронній сфері, та міжнародними договорами, ратифікованими Україною; здійснювати процесуальне керівництво у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення (ст. 127, 146-1, 365, 371, 373, 374 КК України), вчинені працівниками правоохоронних органів, за фактами порушень прав людини при затриманні; забезпечити нагляд за додержанням прав і

свобод людини пов'язаних з обмеженням особистої свободи, відповідно до законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також законодавства щодо запобігання катуванню чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із затриманими, взятими під варту та засудженими чи їх покаранню; своєчасно виявляти та негайно звільнити особу, яка незаконно перебуває у місці тримання затриманих, попереднього ув'язнення, обмеження чи позбавлення волі, установі для виконання заходів примусового характеру, інших місцях, до яких доставлено осіб; здійснити перевірку в ізоляторах тимчасового тримання, кімнатах чергових служб органів (підрозділів) уповноважених на затримання (Національна поліція України, Служба безпеки України, Військова служба правопорядку у Збройних Силах України).

Участь прокурора при застосування запобіжного заходу у вигляді затримання особи є діяльністю, яка характеризується комплексністю етапів: ініціювання застосування запобіжного заходу (погоджує або відмовляє у погодженні клопотань дізнавача, детектива, слідчого до слідчого судді про застосування ЗЗКП); обрання запобіжного заходу (бере участь у вирішенні питання про застосування затримання особи слідчим суддею, судом шляхом доведення обставин, що свідчать про наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; обґрунтовує наявність ризиків передбачених за ст. 177 КПК України, а також недостатність застосування більш м'яких ЗЗКП); виконання запобіжного заходу (нагляд за додержанням встановлених законом порядку і умов безпосередньої реалізації затримання особи).

Судовий контроль за законністю та обґрунтованістю затримання особи відповідно до положень КПК України може бути ініційований особисто слідчим суддею або у разі надходження звернення особи. У разі затримання уповноваженою службовою особою, судовий контроль за законністю та обґрунтованістю здійснюється слідчим суддею в межах розгляду клопотання слідчого, прокурора про застосування до затриманої особи запобіжного заходу передбаченого ст. 193 КПК України, а також розгляду скарг на відповідні дії уповноважених службових осіб, передбаченого ст. 306 КПК України.

Аналіз повноважень слідчого судді за законністю та обґрунтованістю затримання особи, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність шляхом розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу зумовлює зобов'язати такого суб'єкта при прийнятті рішення вживати заходів щодо захисту прав людини.

ВИСНОВКИ

У монографії отримано обґрунтовані теоретичні результати й запропоновано практичні заходи реалізації забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи з урахуванням умов воєнного стану та особливого режиму досудового розслідування. До найголовніших положень наукової праці віднесено такі:

1. Здійснено періодизацію генезису нормативно-правового забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України на етапи: *(I) – звичаєвий* (від VII-VI ст. до н. е. до XVIII ст. н. е.) – характеризується формуванням права на свободу та особисту недоторканність у стародавній Греції та Римі, а також початкових елементів кримінальної процесуальної (розшукової) діяльності на теренах Київської Русі. Встановлено, хоча і в обмеженій формі, обов'язки щодо доставлення злодія для судового розгляду, а також, що затримання особи полягало в негайному взятті під варту з метою з'ясування обставин вчинення злочину («Правда Руська» Ярослава Мудрого); *(II) – імперський* (з середини XVIII ст. до початку XX ст.) – зумовлений виникненням правового інституту затримання. Виявлення, пошук, допит, викриття та покарання винного були невід'ємними складовими частинами судового провадження. Відповідно, одним із основних завдань процесу того часу було забезпечення присутності особи на суді, в тому числі й примусовими методами. Однак, незважаючи на активне використання затримань в окреслений період, законодавство не встановлювало чіткої різниці між арештами, що здійснювалися поліцейськими, судами та слідчими, а також не визначало процесуального статусу підозрюваного й підстав для його затримання; *(III) – радянський* (з початку XX ст. до 2012 р.), який вперше закріпив інститут затримання в кодифікованому нормативно-правовому акті (КПК УРСР 1922 р.), що регламентував усі стадії кримінального процесу та остаточно закріпив одноособове проведення попереднього (досудового) розслідування, а також право людини на свободу і особисту недоторканність. Однак такі положення аж ніяк не відображали практичної реалізації, оскільки інститут затримання сприяв посиленню державних репресій. Також затримання та допит підозрюваного у КПК УРСР 1960 р. були включені до переліку

невідкладних слідчих дій; слідчому надано право на затримання разом із органами дізнання; затримання сформувалось як окремий захід процесуального примусу; (IV) – *сучасний* (з 2012 р. до сьогодні) – обумовлений закріпленням міжнародних, зокрема європейських, стандартів прав і свобод людини, а прийняття у 2012 р. нині чинного КПК України визначило напрями та підходи і до реформування інституту затримання особи. На реалізацію положень ст. 29 Конституції України про недопустимість тримання особи під вартою інакше як за вмотивованим судовим рішенням і виключність нагального застосування тримання під вартою без судового рішення чинний КПК України передбачає: (1) *затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду* (затримання з метою приводу – ст. ст. 187–191 КПК України) та (2) *затримання особи без ухвали слідчого судді, суду* (законне затримання кожним, хто не є уповноваженою службовою особою (ст. 207 КПК України), затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 України), законне затримання, що здійснюється керівником дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітаном судна України (ст. 522 КПК України), затримання на території України особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення (ст. 582 КПК України)). Названі види затримання розрізняються за суб'єктами їх здійснення, підставами та процесуальним порядком.

Проведений аналіз фундаментальних праць із кримінальної процесуальної тематики засвідчив, що наукові доробки з проблем предмета дослідження варто розподілити на ті, що стосувалися питань: 1) забезпечення прав і свобод особи на досудовому розслідуванні (А. Ахундова, І. Бабенко, А. Жук, А. Мельниченко, В. Ребезюк, А. Руденко, В. Юсубов та ін.); 2) затримання особи в кримінальному процесі (Є. Дояр, Д. Лазарева, Ю. Лук'яненко, О. Маник, А. Чернова, О. Шульга та ін.). Такі наукові напрацювання утворили методологічне підґрунтя дослідження і були використані для обґрунтування чи спростування різноманітних кримінальних процесуальних гіпотез. Однак забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі, насамперед в умовах воєнного стану, особливого режиму досудового розслідування, залишено поза увагою вчених-правників.

2. Затримання особи як захід ЗЗКП обмежує конституційне право на свободу та особисту недоторканність, однак є ефективним засобом для забезпечення виконання завдань досудового розслідування та кримінального провадження в цілому. Однак у практиці діяльності

органів досудового розслідування існують певні проблеми, що потребують вирішення: при чинному формулюванні ст. 208 КПК України можна затримати лише підозрюваного, що унеможливило правомірне затримання особи, яка ще не є підозрюваним (тобто не повідомлена про підозру); у КПК України передбачені виключні можливості затримання особи, але у працівників правоохоронних органів відсутня можливість затримання особи за вчинення злочину проти основ національної безпеки, життя та здоров'я особи, громадської безпеки; надання можливості уповноваженій службовій особі затримувати особу без ухвали слідчого судді у випадку, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, з огляду лише на підслідність є необґрунтованим. На вирішення таких проблемних питань, з урахуванням умов воєнного стану й особливого порядку досудового розслідування, пропонуємо нову редакцію ст. 208 КПК України «Затримання уповноваженою службовою особою», а саме:

«1. Уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право на затримання) має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, *щодо якої є підстави вважати, що вона вчинила злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:*

.....

3) якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти втечі цієї особи після вчинення тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, IV, IX, XX Особливої частини Кримінального кодексу України, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі.

Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу.

2. Про затримання особи складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 цього Кодексу, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 цього Кодексу; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок. *Протокол про затримання складається та підписується особою, яка безпосередньо здійснила затримання, а також особою, яка була затримана, або за її вимогою у*

присутності захисника (представника). Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору...».

Запропоновані зміни, підтримані 74% опитаних слідчих та 57% прокурорів, забезпечать право на свободу та особисту недоторканність особи під час затримання, належне здійснення нагляду прокурором за додержанням законів та вжиття ним у разі необхідності своєчасних заходів реагування, а також сприятимуть унеможливленню несанкціонованого затримання.

3. Процес сучасного реформування кримінального процесуального законодавства України є орієнтованим на загальнолюдські цінності, зокрема на свободу й особисту недоторканність. Обмеження прав завжди встановлюються на загальному нормативному рівні, але потім конкретизуються на індивідуальному. Обмеження права особи на свободу і особисту недоторканність під час затримання є обмеженням свободи дій і пересування особи внаслідок прямого фізичного або психічного примусу. Такі обмеження зумовлені необхідністю захисту свободи інших осіб та соціально значущих цінностей, які становлять завдання кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Введення воєнного стану 24.02.2024 зумовило істотні зміни у сфері кримінальної юстиції, встановивши не тільки особливості здійснення досудового розслідування, судового розгляду, а й підстави обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання у кримінальному процесі: 1) затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення як тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176, ст. 208 КПК України); 2) затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 1 ст. 188 КПК України); 3) затримання в Україні особи, яка розшукується іноземною державою у зв'язку із вчиненням нею кримінального правопорушення (ст. 582 КПК України), та застосування до неї тимчасового арешту (ст. 583 КПК України).

4. Ступінь обізнаності слідчого (дізнавача, детектива) в особливостях і деталях конкретного кримінального провадження може відіграти істотну роль у правильності судового рішення з питання обрання такого запобіжного заходу, як затримання, а отже, участь такого суб'єкта у відповідному судовому засіданні в окремих випадках слід визнавати доцільною. Такий крок надасть законності існуючій на сьогодні практиці правозастосування, що викликана об'єктивною необхідністю, але не має законодавчого підґрунтя. Крім того, зауважено, що нині чинна редакція ст. 193 КПК України надає можливість стороні

обвинувачення зловживати своїми процесуальними правами та посилалися під час розгляду клопотання про застосування затримання на матеріали, **що** не були надані стороні захисту, що є порушенням засади змагальності сторін. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до ст. 193 КПК України:

«1. Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, крім випадків, передбачених частиною шостою цієї статті, *та, в разі необхідності, слідчого (дознавача, детектива).*

...4. Сторона обвинувачення не може ініціювати дослідження будь-яких матеріалів, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу, якщо вони не були надані стороні захисту у порядку, передбаченому частиною другою статті 184 цього Кодексу».

5. Затримання особи без ухвали слідчого судді, зокрема затримання уповноваженою службовою особою відповідно до ст. 208 КПК України (затримання без ухвали слідчого судді, суду осіб, які підозрюються у вчиненні злочину (ст. 208 КПК України), кримінального проступку (ст. 298-2 КПК України), кримінального правопорушення за межами України (ст. 582 КПК України)), є запобіжним заходом, пов'язаним із обмеженням конституційного права людини на свободу та особисту недоторканність, що передбачає тимчасову ізоляцію особи. З метою надання законності негайному затриманню та терміновому обранню запобіжного заходу особі, у тому числі зазначеній у главі 37 КПК України, яка вчинила корупційний злочин і затримана за підстав, передбачених ч. 1 ст. 208 КПК України, запропоновано внести зміни до п. 3 ч. 1 ст. 208 КПК України, виклавши його в такій редакції: «...якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, у тому числі передбаченої главою 37 цього Кодексу, підозрюваної у вчиненні корупційного злочину».

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчив важливість затримання особи та її негайного обшуку під час або після вчинення кримінального проступку у разі, якщо особу застали під час вчинення або замаху на вчинення кримінального протиправного діяння; безпосередньо після вчинення кримінального протиправного діяння, якщо очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме така особа щойно вчинила протиправне діяння, та лише за умов, передбачених ч. 1 ст. 298-2 КПК України.

Вивчення слідчої та судової практики засвідчило необхідність

надання права керівникам дипломатичного представництва чи консульської установи, а також капітанам повітряного судна, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, на законне затримання у визначені кримінальним процесуальним законом строки. Тому запропоновано ч. 1 ст. 520 КПК України доповнити таким змістом: «1.... Службові особи, передбачені частиною першою статті 519 цього Кодексу, зобов'язані негайно затримати будь-яку особу, крім осіб, зазначених у статтях 482 і 482-2 цього Кодексу:

1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення;

2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні».

6. ЄСПЛ дійшов висновку, що існуюча в Україні практика затримання особи не ґрунтується на чітких і передбачуваних юридичних нормах, як наслідок, наявними є порушення ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також звернув увагу на відсутність у національному законі відповідних норм, які б чітко регулювали питання правомірного обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність. Системні порушення домінують у рішеннях проти України, зокрема найбільше – в частині незаконного затримання, в тому числі через відсутність реєстрації перебування під вартою внаслідок розбіжностей між часом складання протоколу затримання і фактичним часом затримання; через використання адміністративного арешту в цілях кримінального переслідування та ін.

Практика ЄСПЛ наголошує, що основні права, забезпечені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, спрямовані на запобігання свавільному або несправедливому позбавленню свободи, а головними принципами затримання особи повинні стати такі: виняткові обставини мають бути вичерпними і тлумачитися вузько, без численних виправдань із інших положень (зокрема, ст. ст. 8, 11 зазначеної конвенції); законність затримання має особливе значення як із процесуального, так і з матеріального погляду, що вимагає суворого дотримання принципу верховенства права; затримання підозрюваного для обрання запобіжного заходу тримання під вартою є винятком із загального правила, закріпленого в п. 1 ст. 5 конвенції, відповідно до якого кожен має право на свободу. Затримання застосовується у зв'язку зі вчиненням особою кримінального правопорушення, і тому законним є лише те, яке здійснене з метою

досягнення цілей, передбачених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

7. Прокурор є ключовою фігурою в механізмі застосування такого запобіжного заходу, як затримання у досудовому розслідуванні. Процесуальне керівництво і наглядова діяльність прокурора за додержанням вимог закону під час кримінального переслідування особи покликані забезпечувати дотримання міжнародно-правових стандартів у процесі затримання підозрюваного (обвинуваченого), у тому числі забезпечувати право на свободу та особисту недоторканність особи, **до того ж**, такий суб'єкт сторони обвинувачення зобов'язаний перевірити наявність підстав для затримання; повноваження особи, яка здійснила затримання; забезпечення прав затриманої особи, зокрема права на захист; дотримання строків затримання; відповідність закону порядку та умов тримання; дотримання закону при звільненні затриманого з-під варти; встановити наявність допущених порушень із метою їх уникнення у подальшому; вивчити протокол затримання, під час розгляду та вирішення скарг затриманої особи; додержання вимог законів, міжнародних норм і стандартів поведінки із особами, які тримаються під вартою.

З метою удосконалення судового контролю за законністю обрання такого запобіжного заходу, як затримання особи, при розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу слід зобов'язати слідчого суддю вживати заходів щодо захисту прав людини. У зв'язку з цим пропонується доповнити ст. 193 КПК України ч. 7 такого змісту: *«Слідчий суддя, суд, розглядаючи клопотання про обрання запобіжного заходу, зобов'язані вжити заходів, передбачених частиною 1 статті 206 цього Кодексу».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аленін Ю. П. Кримінальний процес України : навч. посібник для підготовки до іспитів / ред. М. І. Пашовський, Т. В. Лукашніна, І. В. Головлук. Вид. 2-е, стер. Харків : Одісей, 2011. 328 с.
2. Аленін Ю. П., Гловук І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 161–169.
3. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році. *Верховний Суд*. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf.
4. Ахундова А. Б. Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / НАВС. Київ : 2013. 19 с.
5. Бабенко І. Ю. Забезпечення прав людини в досудовому кримінальному провадженні : дис...канд. юрид. наук : 12.00.09. Маріуполь, 2021. 224 с.
6. Бабенко І. Ю. Забезпечення прав людини в досудовому кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Маріуполь, 2021. 16 с.
7. Бабчинська Т. В. Міжнародно-правові стандарти судочинства та їх реалізація в положеннях кримінального процесуального законодавства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 37. Т. 3. С. 84–90.
8. Бандура О.О. Правознавство у системі наукового знання: аксіологічно-гносеологічний підхід : монограф. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 272с.
9. Барабаш Ю., Бориславська О. Конституційна юриспруденція (офіційна конституційна доктрина) в Україні: проблеми становлення. *Право України*. 2023. № 7. С. 53–69.
10. Белоусов Ю., Венгер В., Орлеан А. та ін. Роль слідчого судді у кримінальному провадженні: аналіт. звіт. Київ, 2020. 249 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/22475da1-3271-421b-bbf9-07d0b57930fe/content>.
11. Білас Ю. Ю. Європейські стандарти прав людини в розвитку вітчизняного правозастосування. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 6 (67). С. 127–137.
12. Білозерська Т. Інституційний механізм адаптації законодавства України до норм та стандартів ЄС. *Право і безпека*. 2007. № 6. С. 15–21.

13. Білоусов О. І., Смоков С. М. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України : монограф. Одеса : [б.в.], 2009. 112 с.
14. Братасюк В. М. Людина-особистість як суб'єкт права: законницький та юридичний (природно-правовий) підходи. *Публічне право*. 2011. №4. С. 281-289.
15. Братасюк М. Г. Ціннісний підхід до права в контексті сучасної правничої методології. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 5. С. 3–7.
16. Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 509 с.
17. Вдовіченко С. Л. Право на людську гідність: українська теорія і практика у контексті європейського досвіду (продовження). *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 5. С. 60–70.
18. Вигівська Л. В. Загальні засади прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. № 3. С. 176–181.
19. Волков К. Д. Забезпечення права особи на свободу та особисту недоторканність під час застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 245 с.
20. Волошина В. К. Щодо права на ефективний захист у кримінальному провадженні та практики ЄСПЛ. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 225–228.
21. Гамбург Л. С. Козацькі суди та порядок розгляду справ у судово-адміністративних органах Гетьманщини // *Енциклопедія історії України : у 10-и т. Київ, 2007. Т. 4 : Ка–Ком. 528 с. С. 427–429.*
22. Гетманцев О. В. Формування та розвиток цивільного процесуального законодавства в Україні: питання історичної періодизації. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 644. С. 82–87.
23. Гій Т. О. Процесуальні проблеми затримання підозрюваного під час розкриття злочину по гарячим слідам. *Центральноукраїнський правничий часопис Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС*. 2011. № 1. С. 254–259.
24. Гловюк І. В. Актуальні питання вдосконалення статті 132 КПК України. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 квіт. 2017 р.)*. Одеса : Юрид. літ-ра, 2017. С. 176–180.
25. Гловюк І., Тетерятник Г., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Львів-Одеса, 2022. 31 с.

26. Гончаренко В. Д., Рогожин А. Й., Святоцький О. Д. Хрестоматія з історії та права України: навч. посібник : у 2 т. Київ, 1997. Т. 1 : Із найдавніших часів до початку XX ст. 800 с.
27. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. Київ : Атіка, 2007. 432 с.
28. Грошевий Ю. М., Капліна О. В. Кримінальний процес України : підруч. Харків : Право, 2010. 607 с.
29. Гультай П. М. Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжних заходів у досудовому кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2015. 23 с.
30. До питання про (не)релевантне застосування практики Європейського суду з прав людини: практичні поради. *Верховний Суд*. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/700941/>.
31. Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 20 с.
32. Дояр Є. В. Затримання особи у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 237 с.
33. Дояр Є. В. Проблеми забезпечення процесуальних прав особи під час затримання за підозрою в учиненні кримінального правопорушення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 5–2. С. 222–225.
34. Дрозд В. Г. Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок: кримінальна процесуальна та криміналістична характеристика. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ України*. 2023 № 2. С. 201–213.
35. Дрозд В. Г. Затримання особи, яка вчинила кримінальний проступок: питання кореляції законодавчих приписів щодо їх правозастосування. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 270–275.
36. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Гельветика, 2018. 448 с.
37. Жук А. А. Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Київ, 2022. 289 с.
38. Затримання особи як тимчасовий запобіжний захід. *WikiLegalAid*. URL : <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0>.
39. Затримання та взяття під варту: рекомендації, практика застосування та досвід : посібник / за заг. ред. Н. О. Верещінської, А. Г. Алексеєва. Київ : Центр суддівських студій, 2007. 214 с.
40. Затримання у кримінальному провадженні : навч. посібник / кол. авт.: Захарко А. В., Рогальська В. В., Солдатенко О. А., Лазарева Д. В., Резцова Н. С. та ін. Дніпро ДДУВС, 2020. 131 с.
41. Зеленський С. М. Історія та перспективи вирішення кримінальних справ у судовому порядку в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2011. № 2 (4). URL :

<http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11zsmprvu.pdf>.

42. Зуєв В. В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження : монограф. Харків : ТОВ «Оберіг», 2017. 204 с.

43. Ілляшук Д. Г. Права особи в контексті розвитку кримінального судочинства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 423–427. URL : http://lsei.org.ua/8_2021/102.pdf.

44. Історія вчень про право і державу : підруч. / за ред. Г. Г. Демиденка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 256 с.

45. Капустинський В. А. Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами стандартів захисту прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2006. 20 с.

46. Каркач П. М., Кривобок В. В., Бабкова В. С. та ін. Організація та діяльність органів прокуратури України : навч. посібник / за ред. П. М. Каркача. Харків : Право, 2019. 500 с.

47. Карпенко М. І., Омельчук К. І. Заходи забезпечення кримінального провадження. *Юридична наука*. 2013. № 11. С. 81–89.

48. Ківалов С., Музиченко П., Паньков А. Статути Великого князівства Литовського : в 2-х кн., 3-х т. Одеса : Юрид. літ-ра, 2002. Кн. 1. Т. 3. 672 с.

49. Кіндюк Б. В. Актуальна праця з історії українського права. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 347–348.

50. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 576 с.

51. Кодекс торговельного мореплавства України : Закон України від 23.05.1995. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-%D0%B2%D1%80>.

52. Кожевніков Г. Заходи забезпечення кримінального провадження. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 68-70.

53. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

54. Кононенко В. П. Звичайна природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2009. 19 с.

55. Конституція США. *Вікіджерела*. URL : https://uk.wikisource.org/wiki/Конституція_США.

56. Конституція України від 28.06.1996. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

57. Кравчук М. В., Тиханський Т. І. Природа рішень Європейського суду з прав людини. *Проблеми гармонізації національного і міжнародного законодавства: досягнення і перспективи* : зб. матеріалів Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція» (м. Київ, 19 трав. 2015 р.). Київ, 2015. С. 23–29.

58. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
59. Кримінальний процес : підруч. / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
60. Кримінальний процес : підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого, О. В. Капліна. Харків : Право, 2010. 608 с.
61. Кримінальний процес : підруч. : у 2 ч. / кер. авт. кол. О. Ф. Кобзар. Ч. 1. Досудове провадження. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 337 с.
62. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
63. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. 884 с.
64. Кримінально-процесуальний кодекс України. Харків : Одісей, 2012. 264 с.
65. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/page#Text>.
66. Крук О. Проблемні питання реалізації демократичних прав і свобод людини. *Право України*. 2007. № 5. С. 20–24.
67. Кульчицький В., Тищик Б. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. 296 с.
68. Кухнюк Д. В. Судовий прецедент як джерело кримінально-процесуального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 20 с.
69. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників : монограф. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 288 с.
70. Лазарева Д. В. Затримання уповноваженою службовою особою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / ДДУВС. Дніпро, 2017. 20 с.
71. Лазарева Д. В. Затримання уповноваженою службовою особою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / ДДУВС. Дніпро, 2017. 234 с.
72. Лазарева Д. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному процесі України : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.
73. Лазарева Д. В. Процесуальна сутність затримання уповноваженою службовою особою. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 279–288.
74. Лапкін А. В. Прокурор у кримінальному провадженні: теоретичні, правові та організаційні проблеми : монограф. Харків : Право, 2020. 1304 с.
75. Лешукова І. В. Процесуальні особливості міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України при розслідуванні злочинів

: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 212 с.

76. Лисецький О. О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 244 с.

77. Литвинчук О. І. Правовий статус судового слідчого дореволюційної Росії і слідчого УРСР (порівняльно-історичний аналіз). *Проблеми правознавства і правоохоронної діяльності*. 2005. № 1. С. 45–59.

78. Литвинчук О. І. Процесуальний статус слідчого в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Луганськ, 2007. 244 с.

79. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підруч. Київ : Істина, 2014. 432 с.

80. Лобойко Л. М. Про «ворогів» українського кримінального процесу. *Вісник прокуратури*. 2011. № 3. С. 82–88.

81. Лоскутов Т. О. Правове регулювання кримінального процесуального затримання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 20. С. 417–423.

82. Лоскутов Т. О. Проблеми затримання особи за підозрою у скоєнні злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 57. Т. 2. С. 97–101.

83. Лук'яненко Ю. В. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 20 с.

84. Лук'яненко Ю. В. Затримання особи як захід забезпечення кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 237 с.

85. Лук'яненко Ю. В. Проблемні питання визначення уповноважених службових осіб, які мають права на затримання за КПК України. *Вісник прокуратури*. 2015. № 3. С. 65–70.

86. Луцик В. В. Правовий статус та повноваження прокурора за новим КПК України. *Митна справа*. 2013. № 1 (85). Ч. 2. Кн. 1. С. 231–238.

87. Луць Л. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 304 с.

88. Лялюк Є. Загальні правила здійснення виклику слідчим, прокурором та судового виклику як заходів забезпечення кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 197–201.

89. Макаренко Є. І. Затримання підозрюваних у вчиненні злочинів: проблеми теорії, законодавства і практики його застосування в Україні. *Вісник Академії митної служби України. Серія : Право*. 2012. № 1. С. 123–131.

90. Макаренко О. В. Звичаєве право Запорозької Січі. URL : <http://intkonf.org/makarenko-ov-zvichaeve-pravo-zaporozkoyi-sichi/>.

91. Макаренко Є. І. Правомірність затримання підозрюваного до відкриття кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2013. № 4. С. 174–181.

92. Макаров М. А. Судовий контроль у кримінальному провадженні : монограф. Київ : КНТ, 2016. 403 с.
93. Максименко А. С. Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального процесуального права : дис. ... д-ра філос. : 081 «Право». Київ, 2022. 231 с.
94. Маляренко В. Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : монограф. Київ, 2004. 543 с.
95. Маник О. В. Особи, уповноважені здійснювати затримання особи без ухвали слідчого судді. *Наше право*. 2023. № 4. С. 203–210.
96. Маник О. В. Процесуальний порядок затримання особи без ухвали слідчого судді : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2023. 20 с.
97. Матвійчук В. О. Особливості початку досудового розслідування у формі дізнання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 352–355. URL : http://www.lsej.org.ua/5_2021/85.pdf.
98. Мельниченко А. В. Забезпечення прав особи на досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / НАВС. Київ : 2018. 20 с.
99. Мерник А. М. Теоретико-правові вчення щодо обмеження прав і свобод людини і громадянина. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. Вип. 2. С. 36–38.
100. Мирошніченко Ю .М. Заходи кримінально-процесуального примусу: сутнісна характеристика, умови та підстави застосування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 4. Т. 2. С. 148–150.
101. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України. Київ, 1992. 431 с.
102. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
103. Моргун Н. С., Сєдакова В. В., Бондар С. В. Європейський досвід розвитку національних кримінальних процесуальних систем. *Держава та регіони*. 2022. № 2 (76). С. 72–80.
104. Музичук О. М. Принципи та завдання сучасного судочинства в правовій державі. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 4 (22). С. 59–68.
105. Музичук О. М., Гончаренко Л. Л. Принципи забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності. *Наше право*. 2023. № 2. С. 178–183.
106. Музичук О. М., Матус В. В. До питання сутності та значення заходів забезпечення кримінального провадження. *Європейські перспективи*. 2022. № 2. С. 206–210.
107. Муравйов В. Гармонізація законодавства як феномен європейської інтеграції. *Український правовий часопис*. 2003. Вип. 2 (7). С. 3–9.
108. Назаров В. В. Аспекти забезпечення органами досудового

слідства, прокуратурою, судами конституційних прав і свобод громадян. *Криміналістичний вісник*. 2007. № 1. С. 11–18.

109. Назаров В. В., Лахманик Ю. Р. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Європейські перспективи*. 2013. № 3. С. 102–106.

110. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України / за ред. Т. В. Варфоломеевої, В. Т. Нора. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 583 с.

111. Неволя В. В., Никифорчук Д. Й., Чорноус Ю. М., Тарасенко О. С. та ін. Організація міжнародного розшуку осіб за кримінальним процесуальним законодавством України : метод. рекомендації. Київ, 2017. 153 с.

112. Нєнов Д. Екстрадиція та міжнародний розшук: як це працює? *Юридична Газета*. URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/ekstradiciya-ta-mizhnarodniy-rozshuk-yak-ce-prasyue.html>.

113. Никоненко М. Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання у кримінальному процесі. *Юридична наука*. 2014. № 9. С. 83–90.

114. Осауленко О. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 334 с.

115. Особливості кримінального провадження у період воєнного стану. *Адвокат Сирота Дмитро Іванович*. URL : <https://syrota.com.ua/blog/osoblyvosti-kryminalnoho-provazhennia-u-period-voiennoho-stanu/>.

116. Паньонко І. Злочини та покарання Козацької доби. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2010. Вип. 5. С. 158–163.

117. Питання екстрадиції в Україні. *Приходько та партнери*. URL : <https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/pytannya-ekstradyciyi-v-ukrayini/>.

118. Півненко В. П. Проект нового Кримінально-процесуального кодексу України: невдачі і прорахунки. *Вісник прокуратури*. 2010. № 11. С. 34–40.

119. Плахотнік О. В., Краснова О. К. Законне затримання у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 4. С. 63–70.

120. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.2011. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17>.

121. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система : монограф. Харків : Арсіс ЛТД, 2002. 160 с.

122. Погребняк С. Основоположні принципи права : монограф. Харків : Право, 2008. 125 с.

123. Правда Руська Ярослава Мудрого: початок вітчизняного законодавства : навч. посіб. / уклад. : Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв; вступ. сл. В. Я. Тація. 2-е вид., змін. та доп. Харків : Право, 2017. 392 с.

124. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.

125. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

126. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

127. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>.

128. Про дипломатичну службу : Закон України від 07.06.2018. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19>.

129. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.

130. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол : наказ МВС України, Офісу Генерального прокурора, Національного антикорупційного бюро України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 17.08.2020 № 613/380/93/228/414/510/2801/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20>.

131. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної правничої допомоги про випадки затримання, адміністративного арешту або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою : постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 № 1363. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-%D0%BF#Text>.

132. Про Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні : Указ Президента України від 10.06.1993 № 198/93. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/198/93>.

133. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2014 № 13. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14#Text>.

134. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/conv#Text>.

135. Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах : наказ Офісу

Генерального прокурора від 29.12.2021 № 400. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0400905-21#n125>.

136. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>.

137. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

138. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

139. Рабінович П. Європейські стандарти прав людини: онтологічні, гносеологічні та праксеологічні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2 (33). С. 114–131.

140. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Київ : Атіка, 2001. 176 с.

141. Рабінович П., Венецька О. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 18–28.

142. Ребезюк В. М. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... д-ра філос. : 081 Право. Київ, 2021. 273 с.

143. Ребезюк В. М., Омельченко О. Є. Шляхи вдосконалення законодавчого поля України у сфері забезпечення та дотримання охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. *Юридична Україна*. Київ. 2020. № 9 (213). С. 90–92.

144. Резцова Н. С. Затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу: підстави та процесуальний порядок. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 лист. 2020 р.). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С. 127–133.

145. Резцова Н. С. Затримання особи на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні: проблемні питання. *Сучасні підходи боротьби зі злочинністю: погляди молодих вчених* : зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. (м. Кривий Ріг, 26 лист. 2021 р.). Кривий Ріг, 2022. С. 131–135.

146. Резцова Н. С. Затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, як спосіб правомірного обмеження права на свободу та особисту недоторканність. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (123). С. 352–357.

147. Резцова Н. С. Місце інституту затримання уповноваженою службовою особою в системі заходів забезпечення кримінального

провадження. *Проблеми досудового розслідування в сучасних умовах: правові та організаційні аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ.-конф. (м. Одеса, 29 квіт. 2021 р.). Одеса : ОДУВС, 2021. С. 176–179.

148. Резцова Н. С., Хан В. В. Компаративістичний аналіз законодавства України та Казахстану щодо регламентації порядку затримання. *Діяльність органів досудового розслідування в умовах реформування правоохоронних органів: сучасні виклики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 трав. 2021 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. С. 91–96.

149. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 105, частини першої статті 111 Конституції України (справа щодо недоторканності та імпідменту Президента України) від 10.12.2003 № 19-рп/2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-03>.

150. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення та пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» (справа про строки адміністративного затримання) від 11.10.2011 № 10-рп/2011. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11#Text>.

151. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності) від 26.06.2003 №12-рп/2003. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-03#Text>.

152. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 01.06.2016 № 2-рп/2016. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>.

153. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Татькова Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України від 17.03.2020 № 5-р/2020. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20#Text>.

154. Рогальська В. В. Затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді: процесуальні аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С.198–201.

155. Рогальська В. В., Солдатенко О. А., Лазарева Д. В. та ін. Затримання особи без ухвали слідчого судді працівниками Національної поліції : метод. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 61 с.

156. Рогатюк І. В. Процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування : монограф. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 544 с.

157. Руденко А. Е. Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : НАВС, 2015. 20 с.

158. Свириденко С. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 232 с.

159. Сердечна А. Ю. Затримання в кримінальному процесуальному законодавстві та особи, уповноважені його застосовувати. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 40. Т. 2. С. 126–130.

160. Сиза Н. П. Завдання суду в стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 2 (10). URL : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14snpkpu.pdf>.

161. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 20 с.

162. Сірий М. Тенденції розвитку кримінального процесу України. *Адвокатура*. 2004. № 1 (9). С. 1–6.

163. Січинський В. Чужинці про Україну. Львів : Фірма «Довіра», 1992. 256 с.

164. Словник української мови : в 11 т. Т. 3 : З. Київ : Наук. думка, 1972. 744 с.

165. Слуцька Т. І. 250 правових позицій ЄСПЛ у кримінальному провадженні: оновлена, систематизована добірка. *Протокол*. URL : https://protocol.ua/ua/250_pravovih_pozitsiy_espl_u_kriminalnomu_provadgenni_onovlena_sistematizovana_dobirka/.

166. Соборне уложення. URL : <https://tsu.mriya.cx.ua/articles/soborne-pokladannja-tekst-pereklad.html>.

167. Солдатський В. В. «Фактичне затримання» як засіб обчислення моменту затримання у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 524–531.

168. Справа «Барило проти України» (заява № 9607/06) : рішення

Європейського суду з прав людини від 16.05.2013. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=08VIMBFC4C>.

169. Справа «Будан проти України» (заява № 38800/12) : рішення Європейського суду з прав людини від 14.01.2016. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b06#Text.

170. Справа «Гарькавий проти України» (заява № 25978/07) : рішення Європейського суду з прав людини від 18.02.2010. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_544#Text.

171. Справа «Геращенко проти України» (заява № 20602/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 07.11.2013. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_985#Text.

172. Справа «Доронін проти України» (заява № 16505/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 19.02.2009. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_663.

173. Справа «Єлоєв проти України» (заява № 17283/02) : рішення ЄСПЛ від 06.11.2008. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_433.

174. Справа «Зоріна та інші проти України» (заява № 20295/07 та 3 інші заяви) : рішення Європейського суду з прав людини від 14.02.2019. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e22#Text. Справа «Ігнатов проти України» (заява № 40583/15) : рішення Європейського суду з прав людини від 15.12.2016. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=0B1ID2E0EE>.

176. Справа «Корнейкова проти України» (заява № 39884/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 19.01.2012. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=08JB467EA3>.

177. Справа «Луценко проти України» (заява № 6492/11) : рішення Європейського суду з прав людини від 03.07.2012. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_852#Text.

178. Справа Маттоція проти Італії. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_004.

179. Справа «Меріт проти України» (заява № 66561/01) : рішення Європейського Суду з прав людини від 30.03.2004. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_110#Text.

180. Справа «Микола Кучеренко проти України» (заява № 16447/04) : рішення ЄСПЛ від 19.05.2009. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_482.

181. Справа «Мироненко і Мартенко проти України» (заява № 4785/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 10.12.2009. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_567#Text.

182. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (заява № 42310/04) : рішення ЄСПЛ від 21.04.2011. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text.

183. Справа «Осипенко проти України» (заява № 4634/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 09.11.2011. URL :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_871.

184. Справа «Савченко проти України» (заява № 1574/06) : рішення Європейського суду з прав людини від 22.09.2016. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=0AGN52BC60>.

185. Справа «Солдатенко проти України» (заява № 2440/07) : рішення Європейського суду з прав людини від 23.10.2008. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_504#Text.

186. Справа «Харченко проти України» (заява № 40107/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 10.02.2011. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_662.

187. Справа «Ярошовець та інші проти України» (заяви №№ 74820/10, 71/11, 76/11, 83/11 та 332/11) : рішення Європейського суду з прав людини від 03.12.2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b19#Text.

188. Статут кримінального судочинства 1864. URL : <http://www.zakony.com.ua/juridical.html?catid=45338>.

189. Статут Організації Об'єднаних Націй. *Вікіджерела*. URL : https://uk.wikisource.org/wiki/Статут_Організації_Об%27єднаних_Націй.

190. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / перекл. з англ. А. Іщенко. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.

191. Танривердієв Х. М. Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 224 с.

192. Танривердієв Х. М. Початок досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 156–161.

193. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монограф. Донецьк : ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.

194. Татаров О. Ю., Чернявський С. С. Досвід Грузії щодо реалізації нового кримінального процесуального законодавства в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 390–400.

195. Тацій В. Я., Грошевий Ю. М., Капліна О. В., Шило О. Г. та ін. Кримінальний процес : підруч. Харків : Право, 2013. 823 с.

196. Тертишник В. М. Інтегративна модель засади верховенства права та її реалізація в розвитку доктрини й процесуальної форми змагального кримінального судочинства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 187–193.

197. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підруч. Київ : Алерта, 2014. 420 с.

198. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підруч. 4-е вид., доп. і перероб. Київ : А.С.К., 2003. 1119 с.

199. Тертишник В. М. Реалізація правових позицій і прецедентної

практики Європейського суду з прав людини в розв'язанні проблем кримінально-процесуального права України. *Правова позиція*. 2016. № 1. С. 7–13.

200. Тетерятник Г. К. Превентивне затримання: питання нормативної регламентації. *Вісник кримінального судочинства*. 2020. № 3–4. С. 80–91.

201. Тетерятник Г. К., Цехан Д. М. Затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення: окремі питання нормативно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 505–507. URL : http://lsey.org.ua/6_2022/115.pdf.

202. Толочко О. М. Гуманізація доказування у кримінальному провадженні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 187–196.

203. Толочко О. М. Гуманізація сучасної моделі кримінального процесу України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 11–18.

204. Толочко О. М. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні: структурно-функціональний аспект. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 4 (32). С. 49–55.

205. Тупельняк І. І. Повноваження слідчого та прокурора щодо виклику учасників за новим КПК для участі у слідчих діях. *Митна справа*. 2013. № 6 (90). Ч. 2. С. 121–126.

206. Уваров В. Г. Проблеми підстав затримання та взяття підозрюваного під варту в контексті європейських стандартів. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 225–228.

207. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України: підруч. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2007. 352 с.

208. Удалова Л. Д., Рибалка О. В. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування : навч. посібник. Київ : КНТ, 2012. 160 с.

209. Удалова Л. Д., Савицький Д. О., Рожнова В. В., Ільєва Т. Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі : монографія. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 176 с.

210. Україна – третя за кількістю звернень до ЄСПЛ. *УКРІНФОРМ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3138440-ukraina-treta-za-kilkistu-zvernenn-do-espl.html>.

211. Фаринник В., Мірковець Д. Затримання особи в новому Кримінальному процесуальному кодексі України: окремі питання відповідності міжнародним стандартам і практиці Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 192–196.

212. Фаринник В. І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 565 с.

213. Фоміна Т., Рогальська В. Затримання особи в умовах воєнного стану: підстави та уповноважені службові особи на здійснення. *Аналітично-*

порівняльне правознавство. 2022. № 4. С. 371–376.

214. Фоміна Т. Г. Застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики : монографія. Харків : Панов, 2020. 576 с.

215. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : наук.-метод. посібник для суддів. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Координатор проектів ОБСЄ в Україні, 2015. 208 с.

216. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посібник / упоряд. : А. С. Чайковський та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 656 с.

217. Циппеліус Р. Юридична методологія / пер. з нім. Київ : Реферат, 2004. 176 с.

218. Цуцкірідзе М. С., Рогальська В. В., Солдатенко О. А., Гаркуша А. Г., Лазарева Д. В. та ін. Застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод в контексті затримання уповноваженою службовою особою в порядку статті 208 Кримінального процесуального кодексу України : метод. рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 113 с.

219. Чернобаєв С. І. Повноваження слідчого під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2020. 242 с.

220. Чернова А. К. Затримання особи, підозрюваної в скоєнні злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2009. 20 с.

221. Чернова А. К. Кримінально-процесуальні проблеми затримання підозрюваного. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2003. № 2. С. 101–109.

222. Чернявський С. С., Цуцкірідзе М. С., Дударець Р. М. та ін. Досудове розслідування кримінальних проступків : метод. рекомендації. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 160 с.

223. Шаповалова І. С., Рогальська В. В. Застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею місцевого загального суду під час здійснення судового контролю : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 274 с.

224. Шило О., Глинська Н. Обґрунтованість подання слідчого та постанови суду про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту як гарантія дотримання права кожного на свободу та особисту недоторканність. *Юрист України*. 2013. № 2. С. 31–33.

225. Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

226. Шульга О. В. Затримання уповноваженою службовою особою у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 255 с.

227. Шульга О. В. Мета, умови та мотиви затримання уповноваженою службовою особою. *Право і суспільство*. 2014. № 6–1. Ч. 2. С. 357–362.

228. Шульга О. В. Становлення та розвиток інституту затримання у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 7. С. 231–235.

229. Шульган І. І. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як окрема функція органів прокуратури. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 837. С. 516–520.

230. Шумська Н. С. Концептуальні кримінальні процесуальні підходи до забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 864–867. URL : http://lsej.org.ua/6_2023/210.pdf.

231. Шумська Н. С. Підстави обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 295–302. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/5_2024/44.pdf.

232. Шумська Н. С. Прокурорський нагляд та судовий контроль щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 418–425. URL : http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2023/59.pdf.

233. Шумська Н.С. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі України : дис. ... д-ра філос. : 081 «Право». Дніпро : Дніпров. держ. ун-т. внутр. справ, 2025. 291 с.

234. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. 334 с. *Омбудсман України*. URL : <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/images/documents/annual-report-2023.pdf>.

235. Юридична енциклопедія : в 6 т. / гол. рекол. : Ю. С. Шемшученко та ін. ; НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Укр. енцикл., 1998–2004. Т. 4 : Н–П. 2002. 619 с.

236. Юсубов В. В. Прокурор як гарант забезпечення прав громадян на досудових стадіях кримінального процесу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 204 с.

237. Яремко О. Контамінація раціонального та гуманістичного вимірів у генезі інституту покарання в контексті європейської правової традиції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2009. 221 с.

238. Arrest. *Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/topic/arrest>.

239. Arrest. *Legal Information Institute*. URL: <https://www.law.cornell.edu/wex/arrest>.

240. Case of Chanyev v. Ukraine. URL: https://www.stradalex.eu/en/se_src_publ_jur_eur_cedh/document/echr_46193-13_001-146778.

241. Case of de Tommaso v. Italy. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\"itemid\":\[\"001-171804\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\).

242. Case of McKay v. the United Kingdom. UR : [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"itemid\":\[\"001-77177\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\).

243. Case of Zakshevskiy v. Ukraine. URL: https://www.stradalex.eu/en/se_src_publ_jur_eur_cedh/document/echr_7193-04.

244. Caso w. contra Suiza. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/spa#{\"itemid\":\[\"001-164541\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/spa#{\).

245. Constitution of the Republic of Kazakhstan. *Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan*. URL : https://adilet.zan.kz/eng/docs/K950001000_.

246. Copy of Note verbale No. 31011/32-017-3 from the Permanent Representation of Ukraine to the Council of Europe, dated 28 February 2022. URL : <https://rm.coe.int/1680a5b0b0>.

247. Criminal Procedure Code of Georgia. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/ce/GEO_CPC_2021_eng.pdf.

248. Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. *Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan*. URL : <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K1400000231>.

249. Klotter J. C. Law of Arrest // Legal guide for police: Constitutional issues. Anderson Pub. Co, 1989. 183 p. P. 35–37.

250. Lazareva D., Reztsova N. Process of detention in Ukrainian criminal procedure. *Scientific bulletin of Dnipropetrovsk State University*. 2020. Special Issue. № 1. P. 216–222. URL : <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/6727/1/23.pdf>.

251. Loncke S. Pre-Trial Detention: The Presumption of Innocence and Article 5 of the European Convention on Human Rights Cannot and Does Not Limit its Increasing Use. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*. 2019. No. 17. P. 165–180.

ДОДАТКИ

Додаток А

Порівняльна таблиця щодо запропонованих змін до КПК України

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін і доповнень	Обґрунтування
Стаття 193. Порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу 1. Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, окрім випадків, передбачених частиною шостою цієї статті 4. За клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу	Стаття 193. Порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу 1. Розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, окрім випадків, передбачених частиною шостою цієї статті, та, в разі необхідності, слідчого (дізнавача, детектива). ... 4. Сторона обвинувачення не може ініціювати дослідження будь-яких матеріалів, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу, якщо вони не були надані стороні захисту у порядку, передбаченому частиною другою статті 184 цього Кодексу	Чинна редакція ст. 193 КПК України надає можливість стороні обвинувачення зловживати своїми процесуальними правами та посилатися під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу на матеріали, які не були надані стороні захисту, що є порушенням засади змагальності сторін, а тому запропоновані зміни є слушними. Запровадження

Додатки

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін і доповнень	Обґрунтування
Відсутня	7. Слідчий суддя, суд, розглядаючи клопотання про обрання запобіжного заходу, зобов'язані вжити заходів, передбачених частиною 1 статті 206 цього Кодексу	пропозиції до ст. 193 КПК України обумовлює потребу внесення змін до порядку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу. Згідно з вимогами КПК України у розшук можна оголосити лише підозрюваного, тобто особу, якій попередньо особисто повідомлено про підозру. Однак на практиці існують випадки наявності достатніх доказів вини особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, але місцезнаходження її не встановлено, через що неможливо повідомити про підозру. Як наслідок, виникає колізія — для повідомлення про підозру особу

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін і доповнень	Обґрунтування
		потрібно розшукати, але це неможливо через відсутність у неї статусу підозрюваного Рішення слідчих суддів стосовно застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні є особливо чутливими та підлягають ретельній оцінці учасниками кримінального процесу, оскільки такі рішення часто обмежують або порушують конституційні права, зокрема право на свободу та особисту недоторканність. З метою удосконалення судового контролю за законністю обрання такого запобіжного заходу як затримання особи при розгляді

Додатки

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін і доповнень	Обґрунтування
		клопотання про застосування запобіжного заходу слід зобов'язати слідчого суддю вживати заходів щодо захисту прав людини
Стаття 208. Затримання уповноваженою службовою особою 1. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках: 3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного	Стаття 208. Затримання уповноваженою службовою особою 1. Уповноважена службова особа (особа, якій законом надано право на затримання) має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, щодо якої є підстави вважати, що вона вчинила злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках: ... 3) якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти втечі цієї особи після вчинення тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, тяжкого або особливо тяжкого злочину передбаченого розділами I, II, IV, IX, XX Особливої частини Кримінального	Уточнення «особа» необхідне, адже за чинного формулювання можна затримати лише підозрюваного, що унеможливорює правомірне затримання особи, яка ще не є підозрюваним (тобто не повідомлена про підозру). надання можливості уповноваженій службовій особі затримувати особу без ухвали слідчого судді у випадку, якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін і доповнень	Обґрунтування
антикорупційного бюро України; 4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255-1, 255-2 Кримінального кодексу України. Особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 цього Кодексу. 2. Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку	кодексу України, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі 4) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, у тому числі передбаченої главою 37 цього Кодексу, підозрюваної у вчиненні корупційного злочину Виключити	з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, з огляду лише на підслідність, є необґрунтованим коли особа, визначена главою 37 КПК України вчиняє тяжкий або особливо тяжкий корупційний злочин. Наприклад, під час досудового розслідування слідчий виявляє достатні ризики, передбачені ст. 177 КПК України, для застосування такого запобіжного заходу як тримання під вартою. Однак

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін і доповнень	Обґрунтування
ВИМОГ щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує. 5. Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 цього Кодексу, зазначаються: місце, дата і	4. Про затримання особи, складається протокол, в якому, крім відомостей, передбачених статтею 104 цього Кодексу, зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 цього Кодексу; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги	факт вчинення корупційного злочину особою визначеною главою 37 КПК України встановлюється пізніше, тому його не затримують на місці злочину або відразу після його вчинення. Через деякий час, за певних обставин, така особа з'являється у відділення поліції. На момент його появи слідчий ще не має ухвали слідчого судді на затримання та доставлення до суду, але вже володіє інформацією про причетність «спеціальної» особи до злочину. Відповідно до ст. 208 КПК України, слідчий і прокурор не мають підстав для затримання такої особи без ухвали слідчого судді. Проте існують ризики, які свідчать про необхідність термінового

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін і доповнень	Обґрунтування
точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень статті 209 цього Кодексу; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору	затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок. Протокол про затримання складається та підписується особою, яка безпосередньо здійснила затримання, а також особою, яка була затримана або за її вимогою у присутності захисника (представника). Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору.	затримання до обрання запобіжного заходу, оскільки процедура може бути тривалою, а жодна з підстав, зазначених у ч. 1 ст. 208 КПК України, не надає повноважень для негайного затримання. Таким чином, слідчий і прокурор не можуть затримати особи визначену главою 37 КПК України, і він, отримавши повістку на виклик на наступний день або через кілька днів, якщо наступний день є вихідним, залишає відділення поліції та може зникнути
Стаття 210. Доставлення до органу досудового розслідування 2. Про кожне затримання уповноважена службова особа одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування.	Стаття 210. Доставлення до органу досудового розслідування 2. Про кожне затримання уповноважена службова особа невідкладно повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб в підрозділі, у складі якого	Ні слідчий, ні прокурор у своєму процесуальному статусі не можуть виступати уповноваженими службовими

Додатки

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін і доповнень	Обґрунтування
	функціонує орган досудового розслідування	особами, наділеними законом правом здійснювати таке затримання. Цей висновок ґрунтується на граматичному тлумаченні приписів ч. 3 ст. 208 КПК України, в якій уповноважена службова особа, слідчий і прокурор зазначені окремо, як самостійні, ніяк не пов'язані між собою уповноваженням на здійснення затримання суб'єкти, а також ст. 210 КПК України, зі змісту якої випливає висновок про те, що уповноважена службова особа, яка здійснює затримання, ніяк не пов'язана з органом досудового розслідування
Стаття 520. Процесуальні дії під час кримінального провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ	Стаття 520. Процесуальні дії під час кримінального провадження на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському чи	

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін і доповнень	Обґрунтування
України, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні 1. Відсутня	річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні 1.... Службові особи, передбачені частиною першою статті 519 цього Кодексу, зобов'язані негайно затримати будь-яку особу, крім осіб, зазначених у статтях 482 і 482-2 цього Кодексу: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні	Вивчення слідчої та судової практики засвідчило необхідність надання права керівникам дипломатичного представництва чи консульської установи, а також капітанам повітряного судна, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні на законне затримання у визначені кримінальним процесуальним законом строки

АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
«Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність
під час затримання особи в кримінальному процесі»

До уваги пропонуються результати дослідження на тему «Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі».

Дослідження наукової літератури, вивчення статистичних даних Офісу Генерального прокурора України та судової практики свідчить про очевидні проблеми, з якими стикаються органи Національної поліції України під час здійснення затримання у кримінальному процесі. Проведене аналітичне дослідження відображає окреслене питання в умовах режиму воєнного стану, колізії та проблемні аспекти, що не врегульовані кримінальними процесуальними нормами.

Дослідження спрямоване на вирішення таких завдань:

- дослідити інститут забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі;
- запропонувати доповнення до національного законодавства щодо ефективності затримання у кримінальному процесі.

Проведене дослідження розраховане на працівників правоохоронних органів, прокурорів, суддів, представників місцевої влади, громадських діячів, здобувачів вищої освіти МВС зі специфічними умовами навчання.

Предмет: думка респондентів.

Об'єкт: суспільні відносини, що виникають при реалізації права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі.

Мета: дослідження законодавства як правового інструменту.

Завдання: вивчити та надати суспільству та правоохоронним органам чітке уявлення про те, які проблеми виникають під час здійснення затримання у кримінальному процесі, а також основні аспекти необхідності внесення змін до КПК України.

Методика: дослідження здійснювалося методом анкетного опитування за допомогою Google-платформи за посиланням URL: <https://forms.gle/5r4toz5rpvRCy3cQ7>.

Право на свободу та особисту недоторканність є одним із фундаментальних прав людини, закріплених у Конституції України та міжнародних договорах. Затримання особи є серйозним втручанням у це право, тому воно має здійснюватися виключно в межах закону та з дотриманням усіх процесуальних гарантій.

Вимога стосовно встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення протягом розумного строку є головним елементом права на справедливий суд, що гарантоване статтею 6 Європейської конвенції з прав людини. Забезпечення цього права, яке передбачає недопущення

необґрунтованих зволікань, має значення для багатьох аспектів організації системи кримінальної юстиції, зокрема щодо процедур, яких необхідно дотримуватися, наявних повноважень, запроваджених інституційних механізмів, використовуваних технологій та наданих ресурсів.

Особливості забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання передбачаються процесуальними вимогами. Затримання особи можливе лише за наявності обґрунтованих підозр у вчиненні нею кримінального правопорушення та за умови, що інші заходи процесуального примусу виявляться недостатніми.

Незважаючи на наявність законодавчих гарантій, проблема забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання залишається актуальною. Це пов'язане з низкою чинників:

1. Зловживання повноваженнями правоохоронцями: непоодинокими є випадки, коли затримання здійснюється без достатніх підстав або з перевищенням службових повноважень;
2. Недостатня кваліфікація правоохоронців: не всі правоохоронці мають фахову юридичну освіту та достатній досвід для дотримання процесуальних норм;
3. Тиск на слідчих (дознавачів) і прокурорів: на слідчих і прокурорів може чинитися тиск із боку керівництва або інших осіб із метою отримання бажаних результатів.

Метою дослідження було встановити ефективність правозастосування норм, що забезпечують права підозрюваних (обвинувачених), в Україні на основі аналізу відповідних рішень ЄСПЛ та надати пропозиції щодо її підвищення. На практиці під час здійснення досудового розслідування та судового розгляду непоодинокими є порушення прав вказаних осіб, які закріплені у національному та міжнародному законодавстві, що свідчить про недостатню ефективність правозастосування. Встановлено, що кримінальне процесуальне законодавство України корелюється з нормами міжнародних нормативно-правових актів, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в частині забезпечення прав підозрюваних (обвинувачених) у кримінальному провадженні. Пропозицією у результаті проведеного дослідження є підготовка працівників державних органів у сфері реалізації норм КПК України з огляду на людиноцентричність і обов'язок урахування у своїй діяльності забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі, що визнається пріоритетним напрямом діяльності держави. У правозахисному аспекті широкий спектр засобів юридичного захисту має неоціненне значення. Під час дослідження акцентовано на статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зміст якої стосується можливостей, що мають бути надані тим особам, стосовно яких порушено кримінальне провадження, для того щоб не допустити надмірної тривалості вирішення питання про обґрунтованість кримінального обвинувачення або отримати відшкодування у певному вигляді у разі перевищення цього строку або допущення інших суттєвих порушень чинного кримінального процесуального законодавства.

АНКЕТА

«Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі»

Шановний, респонденте!

Заповніть, будь ласка, анкету, ґрунтуючись на Вашому досвіді, знаннях і розумінні проблеми. Об'єктивність висновків за результатами анкетування залежить від повноти та щирості Ваших відповідей. Уважно прочитайте запитання, оберіть відповіді із запропонованих варіантів або напишіть власний варіант.

Анкета є анонімною. Дякуємо за допомогу!

I «Загальні положення»

1. Ваш статус у якості респондента:

1. Прокурор
2. Слідчий
3. Оперуповноважений
4. Дізнавач
5. Інше

2. Скільки років перебуваєте на цій посаді?

1. До року
2. До трьох років
3. До п'яти років
4. Більше п'яти років

3. Чи мали Ви досвід здійснення затримання особи у кримінальному провадженні у своїй професійній діяльності?

1. Так
2. Ні

4. Чи вважаєте Ви, що затримання у кримінальних провадженнях потребує відповідних знань та навичок, а також відповідної кваліфікації особи, яка здійснює затримання?

1. Так
2. Ні

5. Чи вважаєте Ви за доцільне підвищувати свою кваліфікацію щодо вдосконалення знань із питань порядку та підстав затримання особи у вчиненні кримінального правопорушення?

1. Шляхом спілкування з фахівцями

2. Шляхом вивчення наукових досліджень, проведених у даному напрямку

3. Проходження спеціальних курсів (підвищення кваліфікації)
4. Шляхом проходження тренінгів
5. Немає необхідності

6. Які права, на вашу думку, найбільш порушуються або обмежуються під час затримання особи?

1. Право на свободу та особисту недоторканність
2. Заборона катування
3. Право на справедливий суд
4. Право на ефективний засіб правового захисту

7. Що є складовими гарантій забезпечення права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні України є:

1. Наявність права на свободу й особисту недоторканність;
2. Процесуальна форма самого кримінального провадження,
3. Процесуальні санкції, які застосовуються в разі порушення чи невиконання обов'язків органу, який здійснює кримінальне провадження, щодо наявного порядку

8. Які дієві заходи забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі?

1. Судовий контроль
2. Відомчий контроль
3. Прокурорський нагляд
4. Інше

9. Які вимоги, на Вашу думку є основоположними щодо здійснення інформування про підстави затримання?

1. Проактивна позиція сторони обвинувачення
2. Негайність (терміновість)
3. Зрозуміла та проста мова
4. Достатність та детальність
5. Всі перераховані вимоги є обов'язковими та основоположними

10. У чому, на Вашу думку, полягає особливість функціонального призначення забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі?

1. Полягає в захисті особи від незаконного обмеження свободи, запобіганні зловживань з боку правоохоронних органів.
2. Гарантувати права підозрюваного: забезпечити, щоб підозрюваний був повідомлений про причини затримання, мав доступ до адвоката, міг оскаржити

законність затримання.

3. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання є фундаментальним принципом міжнародного права у сфері захисту прав людини.

11. Які, на Вашу думку, існують порушення під час затримання особи в кримінальному процесі?

1. Затримання без достатніх підстав, порушення порядку оформлення протоколу затримання, недотримання строків повідомлення про затримання адвоката.

2. Зловживання повноваженнями: слідчі та інші правоохоронці можуть перевищувати свої повноваження, застосовувати фізичний або психологічний тиск на затриманих.

3. Недотримання права на захист: затримки з наданням доступу до адвоката, обмеження права на зв'язок з родичами та іншими особами.

4. Порушення права на оскарження: ускладнений порядок оскарження законності затримання, тривалі строки розгляду скарг.

5. Інше

12. Наскільки ефективний судовий контроль, як гарантія забезпечення права на свободу та особисту недоторканність та інших прав і свобод людини та громадянина під час кримінального провадження?

1. Ефективний на достатньому рівні

2. Ефективний на високому рівні

3. Ефективний на низькому рівні

13. Які існують підстави обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі?

1. Підстави для затримання особи в кримінальному процесі регламентуються законом і спрямовані на забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень.

2. Підстави для обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання в кримінальному процесі передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України.

3. Затримання особи можливе лише за наявності обґрунтованих підозр у вчиненні нею кримінального правопорушення та за умови, що інші заходи процесуального примусу виявляться недостатніми для забезпечення явки підозрюваного до суду, запобігання вчиненню ним нових кримінальних правопорушень або приховування доказів.

14. У чому полягають проблемні питання процесуального порядку, що виникають під час затримання особи без ухвали слідчого судді або суду?

1. Необґрунтованість затримань. Часто затримання здійснюється без достатніх підстав, тобто відсутні обґрунтовані підозри у вчиненні конкретного

кримінального правопорушення. Це призводить до порушення права на свободу та особисту недоторканність

2. Перевищення строків затримання. Закон встановлює чіткі строки, протягом яких особа може триматися під вартою без ухвали слідчого судді. Однак, на практиці часто спостерігається перевищення цих строків, що є прямим порушенням прав людини.

3. Відсутність належного інформування: Затримані особи не завжди своєчасно і в повному обсязі інформуються про причини затримання, свої права та можливість отримати юридичну допомогу.

4. Зловживання повноваженнями: Правоохоронці можуть зловживати своїми повноваженнями, застосовувати фізичне або психологічне насильство до затриманих осіб.

5. Недостатній судовий контроль: Судовий контроль за законністю затримань часто є формальним, що не забезпечує ефективного захисту прав затриманих.

6. Відсутність ефективних механізмів оскарження: Затримані особи можуть стикатися з труднощами при оскарженні незаконних дій правоохоронців.

15. У чому полягають проблеми процесуального механізму забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі?

1. Відсутність достатніх підстав для затримання: затримання здійснюється без наявності достатніх об'єктивних даних, що вказували б на причетність особи до вчинення кримінального правопорушення.

2. Зловживання повноваженнями: Правоохоронці можуть використовувати затримання як засіб тиску або для досягнення інших цілей, не пов'язаних з розслідуванням.

3. Перевищення строків затримання.

4. Затримка доступу до адвоката: Затримані особи не завжди мають можливість своєчасно отримати юридичну допомогу.

16. Основні проблеми прокурорського нагляду щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі:

1. Недостатня оперативність прокурорського реагування.

2. Затримки з перевіркою законності затримання. Часто прокурор здійснює перевірку законності затримання після закінчення встановлених законом строків.

3. Відсутність належного контролю за дотриманням процесуальних норм: прокурор не завжди здійснює постійний контроль за дотриманням слідчим або дізнавачем процесуальних норм під час проведення слідчих дій.

4. Формальний характер прокурорського нагляду: відсутність глибокого аналізу матеріалів справи.

5. Недостатня увага до дотримання прав людини: прокурор не завжди приділяє достатню увагу дотриманню прав людини під час затримання.

17. Як удосконалити процедуру оскарження незаконного затримання, терміни та процесуальний порядок подання матеріалів до суду?

1. Нормативно закріпити обов'язок начальника місця попереднього ув'язнення невідкладно надіслати до слідчого судді відповідну скаргу затриманого або його захисника.

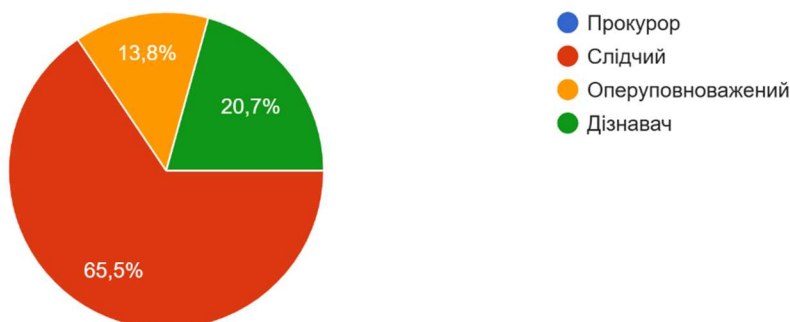
2. Запровадити строк розгляду такої скарги слідчим суддею, визначений строк для обрання запобіжного заходу, який дорівнює 72 годинам, або за 60 годин, максимальний строк з моменту затримання, зі спливом якого особа повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання щодо неї певного запобіжного заходу

3. Запровадити обов'язок слідчого судді розглянути подану скаргу у встановлений строк і з дослідженням усіх фактичних обставин, викладених у документі

ВИБІРКА ДОСЛІДЖЕННЯ

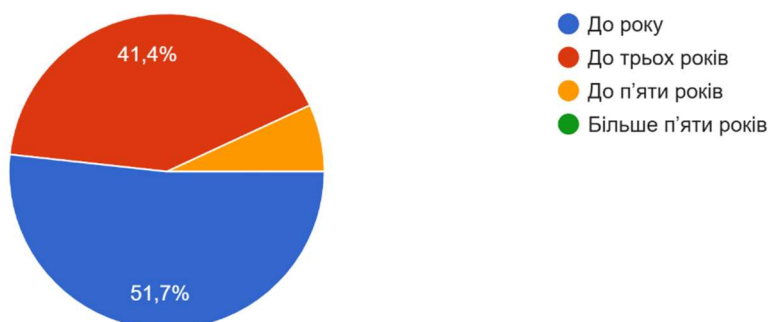
Опитування забезпечене респондентами з-поміж працівників органів Національної поліції України, прокурорів, суддів, адвокатів. Загальна кількість респондентів становить 248 осіб з міст Дніпро, Київ, Одеса.

1. Ваш статус у якості респондента? Більшість представлених респондентів 65, 5% слідчі; 20,7% дізнавачі; 13,8% оперативні працівники.

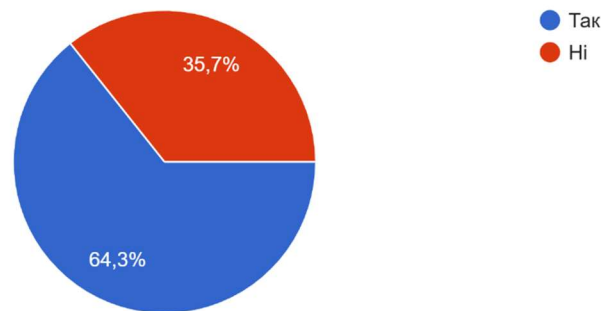

2. Скільки років перебуваєте на цій посаді?

Більшість представників – 51,7% – перебуває на посаді до одного року; 41,4% – до трьох років; 6,9% – до п'яти років.

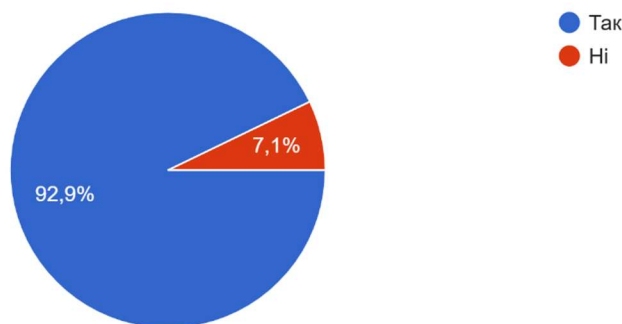

3. Чи мали Ви досвід здійснення затримання особи у кримінальному провадженні у своїй професійній діяльності? 64,3% респондентів мали досвід затримання особи у кримінальному провадженні, 35,7% ні.

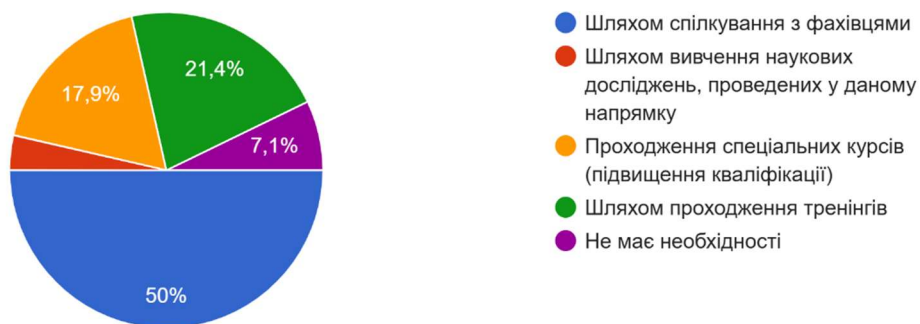
4. Чи вважаєте Ви, що затримання у кримінальних провадженнях потребує відповідних знань та навичок, а також відповідної кваліфікації особи, яка здійснює затримання?

На це питання однозначна більшість – 92,9% – підтвердила необхідність знання процесуальної процедури затримання з відповідальністю у разі будь-яких порушень; 7,1% виявили протилежну позицію – відповіли «ні».

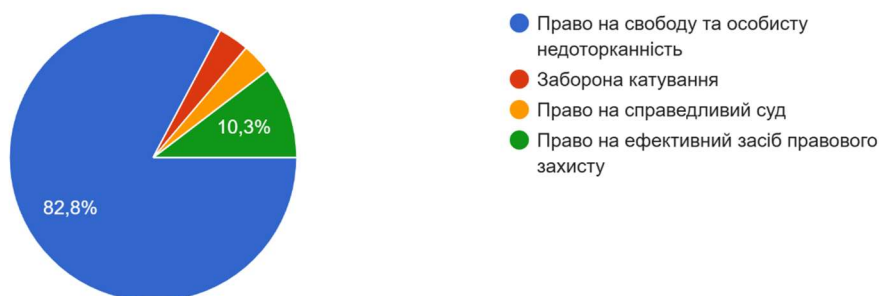
5. Чи вважаєте Ви за доцільне підвищувати свою кваліфікацію щодо вдосконалення знань з питань порядку та підстав затримання особи у вчиненні кримінального правопорушення?

Аналізуючи це питання, 50% опитаних респондентів висловили позицію щодо доцільності підвищувати свою кваліфікацію шляхом спілкування з фахівцями підтверджено дану позицію. Іншу відповідь – шляхом вивчення наукових досліджень, проведених у цьому напрямі, – обрали 3,6% опитаних; проходження спеціальних курсів (підвищення кваліфікації) – 17,9%; шляхом проходження тренінгів – 21,4%. Вважають, що немає необхідності, 7,1% опитаних.

6. Які права, на вашу думку, найбільш порушуються або обмежуються під час затримання особи?

82,8% респондентів вважають, що найбільше під час затримання особи порушується право на свободу та особисту недоторканність; 10,3% – право на ефективний засіб правового захисту; 27,5% – заборона катування та право на справедливий суд.

7. Що є складовими гарантій забезпечення права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні України?

Наявність права на свободу й особисту недоторканність є невід'ємною частиною гарантій – про що свідчать 65,5% респондентів.

Процесуальна форма самого кримінального провадження – цю позицію як складову гарантій відстоюють 17,2% респондентів.

17,2% респондентів схильні до думки, що складовими гарантій є процесуальні санкції, що застосовуються в разі порушення чи невиконання обов'язків органу, який здійснює кримінальне провадження, щодо наявного порядку.

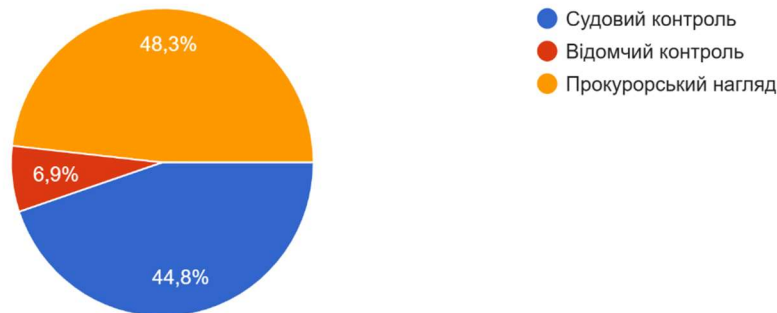

8. Які дієві заходи забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі?

44,8% респондентів відстоюють позицію, що саме судовий контроль є дієвим заходом забезпечення права на свободу та особисту недоторканність.

Відомчий контроль відображений у позиції 6,9% респондентів.

Прокурорський нагляд обрали 48,3% респондентів.

9. Які вимоги, на Вашу думку є основоположними щодо здійснення інформування про підстави затримання?

Відповідь щодо проактивної позиції сторони обвинувачення обрали 24,1% опитаних; негайності (терміновості) – 13,8%; зрозумілої та простої мови, достатності та детальності – 3,5%.

Всі перераховані вимоги є обов'язковими та основоположними для 58,6% опитаних.

10. У чому, на Вашу думку, полягає особливість функціонального призначення забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі?

Особливість функціонального призначення забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі полягає в захисті особи від незаконного обмеження свободи, запобіганні зловживань із боку правоохоронних органів – такої думки дотримуються 51,7% респондентів.

41,4% опитаних вважають, що гарантувати права підозрюваного означає

забезпечити, щоб підозрюваний був повідомлений про причини затримання, мав доступ до адвоката, міг оскаржити законність затримання.

Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання є фундаментальним принципом міжнародного права у сфері захисту прав людини – таку відповідь надали 6,9% опитаних.

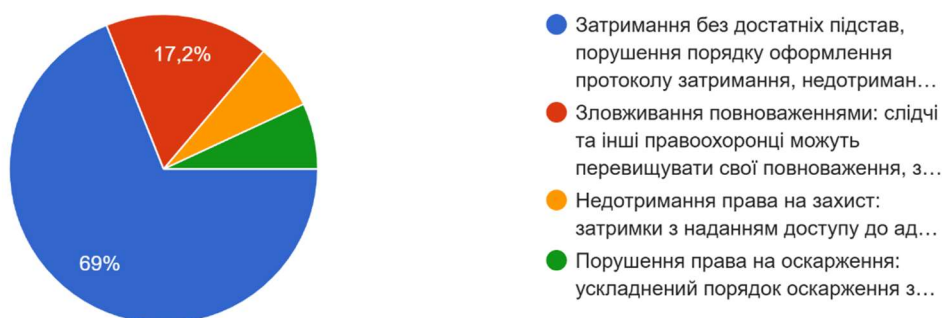
11. Які, на Вашу думку, існують порушення під час затримання особи в кримінальному процесі?

Затримання без достатніх підстав, порушення порядку оформлення протоколу затримання, недотримання строків повідомлення про затримання адвоката – позиція, яку підтримують 69% опитаних.

Зловживання повноваженнями: слідчі та інші правоохоронці можуть перевищувати свої повноваження, застосовувати фізичний або психологічний тиск на затриманих – таких висновків дійшли 17,2% респондентів.

Недотримання права на захист: затримки з наданням доступу до адвоката, обмеження права на зв'язок з родичами та іншими особами – позиція 6,9% учасників анкетування.

Порушення права на оскарження: ускладнений порядок оскарження законності затримання, тривалі строки розгляду скарг – цю відповідь обрали 6,9% респондентів.

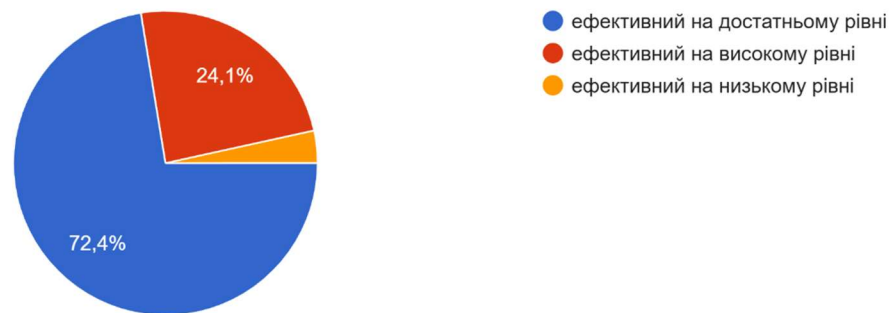
12. Наскільки ефективний судовий контроль як гарантія забезпечення права на свободу та особисту недоторканність та інших прав і свобод людини та громадянина під час кримінального провадження?

Судовий контроль є одним із найважливіших інструментів захисту прав

людини та громадянина під час кримінального провадження, зокрема права на свободу та особисту недоторканність. Він покликаний забезпечити законність і обґрунтованість процесуальних дій, запобігти зловживанням із боку правоохоронних органів та гарантувати, що обмеження прав і свобод особи здійснюється виключно в межах закону. Респонденти впевнено в переважній більшості (72,4%) визначають, що судовий контроль ефективний на достатньому рівні.

Ефективний на високому рівні – таку відповідь обрали 24,1% учасників.

Мають протилежну точку зору (ефективний на низькому рівні) 1,5% опитаних.

13. Які існують підстави обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі?

З погляду 50% респондентів, підстави для затримання особи в кримінальному процесі регламентуються законом і спрямовані на забезпечення ефективного розслідування кримінальних правопорушень.

35,7% опитаних вважають, що підстави для обмеження права на свободу та особисту недоторканність під час затримання в кримінальному процесі передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України.

14,3% зосереджують своє бачення на тому, що затримання особи можливе лише за наявності обґрунтованих підозр у вчиненні нею кримінального правопорушення та за умови, що інші заходи процесуального примусу виявляться недостатніми для забезпечення явки підозрюваного до суду, запобігання вчиненню ним нових кримінальних правопорушень або приховування доказів.

14. У чому полягають проблемні питання процесуального порядку, що виникають під час затримання особи без ухвали слідчого судді або суду?

Аналіз відповідей засвідчив, що 44,8% опитаних розглядають необґрунтованість затримань із позиції, що часто затримання здійснюється без достатніх підстав, тобто відсутні обґрунтовані підозри у вчиненні конкретного кримінального правопорушення. Це призводить до порушення права на свободу та особисту недоторканність.

34,5% респондентів вважають проблемою перевищення строків затримання. Наразі закон встановлює чіткі строки, протягом яких особа може утримуватися під вартою без ухвали слідчого судді. Однак на практиці часто спостерігається перевищення цих строків, що є прямим порушенням прав людини.

20,7% учасників опитування як проблемні питання процесуального порядку під час затримання особи без ухвали слідчого судді або суду зазначили відсутність належного інформування: затримані особи не завжди своєчасно і в повному обсязі інформуються про причини затримання, свої права та можливість отримати юридичну допомогу; зловживання повноваженнями: правоохоронці можуть зловживати своїми повноваженнями, застосовувати фізичне або психологічне насильство до затриманих осіб; недостатній судовий контроль; відсутність ефективних механізмів.

15. В чому полягають проблеми процесуального механізму забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі?

Переважаюча кількість опитаних (79,3%) вважають проблемою процесуального механізму забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі саме відсутність достатніх підстав для затримання: затримання здійснюється без наявності достатніх об'єктивних даних, що вказували б на причетність особи до вчинення кримінального правопорушення.

13,8% підтримують думку, що проблема процесуального механізму полягає у зловживанні повноваженнями. Правоохоронці можуть використовувати затримання як засіб тиску або для досягнення інших цілей, не пов'язаних із розслідуванням.

6,9% опитаних вважають, що проблемою є перевищення строків затримання, затримка доступу до адвоката (затримані особи не завжди мають можливість своєчасно отримати юридичну допомогу).

16. Основні проблеми прокурорського нагляду щодо забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання особи в кримінальному процесі.

32,1% респондентів вважають основною проблемою прокурорського нагляду недостатню оперативність прокурорського реагування.

32,1% схилиються до думки щодо затримки з перевіркою законності затримання. Часто прокурор здійснює перевірку законності затримання після закінчення встановлених законом строків.

28,6% вважають основною проблемою відсутність належного контролю за дотриманням процесуальних норм: прокурор не завжди здійснює постійний контроль за дотриманням слідчим або дізнавачем процесуальних норм під час проведення слідчих дій.

7,1% вказують на формальний характер прокурорського нагляду: відсутність глибокого аналізу матеріалів справи; недостатню увагу до дотримання прав людини: прокурор не завжди приділяє достатню увагу дотриманню прав людини під час затримання.

17. Як удосконалити процедуру оскарження незаконного затримання, терміни та процесуальний порядок подання матеріалів до суду?

На законодавчому рівні нормативно закріпити обов'язок начальника місця попереднього ув'язнення невідкладно надіслати до слідчого судді відповідну скаргу затриманого або його захисника – 41,4% опитаних фахівців вважають такий крок одним із ефективних механізмів удосконалення процедури оскарження незаконного затримання, термінів та процесуального порядку подання матеріалів до суду.

51,7% для удосконалення процедури вважають за необхідне запровадження строку розгляду такої скарги слідчим суддею, визначеного строку для обрання запобіжного заходу, який дорівнює 72 годинам, або за 60 годин, максимального строку з моменту затримання, зі спливом якого особа повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання щодо неї певного запобіжного заходу.

6,9% опитаних визначили удосконаленням запровадження обов'язку слідчого судді розглянути подану скаргу у встановлений строк і з дослідженням усіх фактичних обставин, викладених у документі.

Висновки

Кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність. Задеклароване право закріплено як в Основному законі (ст. 29), так і в більшості міжнародно-правових актів (ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст. 5 Загальної декларації прав людини, ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права).

Кримінальними процесуальними гарантіями є визначені кримінальним процесуальним законодавством засоби та способи забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження з метою реалізації завдань кримінального провадження.

Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність під час затримання є не просто формальною процедурою, а фундаментальним принципом правової держави. Від того, наскільки ефективно реалізується цей принцип, залежить довіра громадян до правосуддя, ефективність боротьби зі злочинністю та загальний стан правопорядку в країні. Тому постійне вдосконалення законодавства, підвищення кваліфікації правоохоронців та посилення судового контролю є необхідними умовами для забезпечення цього права.

Завдяки такому принципу кримінальний процес адаптується до найважливіших інтересів і потреб особистості, стає так би мовити сумісним із ними. Отже, згідно з КПК України недоторканність особи – це принцип, процесуальна норма загального й визначального характеру, яка знаходить вираз, конкретизацію та деталізацію в інших процесуальних нормах, що належать до окремих інститутів процесу, до окремих його стадій. Будучи основним і керівним началом кримінального провадження, недоторканність особи є тим орієнтиром, який повинен визначати напрям дії слідчих органів і суду під час обрання запобіжного заходу й у цілому за процесуального примусу.

Право на свободу та особисту недоторканність є однією з найважливіших цінностей демократичного суспільства. Воно становить фундамент, на якому будується цивілізоване співіснування людей. Особливо гостро це питання постає в контексті кримінального процесу, коли держава в особі правоохоронних органів обмежує свободу окремої особи.

Забезпечення цього права під час затримання має вирішальне значення з кількох причин, а саме з огляду на: захист гідності людини, гарантування справедливого судочинства, підтримку довіри до правоохоронних органів, запобігання зловживанням владою. Дотримання прав людини під час досудового розслідування є запорукою справедливого судового розгляду справи. Порушення цих прав може призвести до необ'єктивного розслідування та несправедливого вироку. Дотримання закону та прав людини під час затримання зміцнює довіру громадян до правоохоронних органів і сприяє співпраці з ними. Чітко визначені правила затримання та суворий контроль за їх дотриманням запобігають зловживанням владою з боку

правоохоронців.

Україна, як учасник міжнародних договорів з прав людини, зобов'язана забезпечувати дотримання цих стандартів, у тому числі права на свободу та особисту недоторканність.

Питання забезпечення якості реалізації права на ефективний засіб юридичного захисту на досудовому провадженні в кримінальному процесі визнається одним із пріоритетних напрямів діяльності держави. У правозахисному полі саме такий вид юридичного захисту, який здійснюється захисником в кримінальному процесі, є найгострішим, відкритим та найбільючішим питанням, особливо зважаючи на таку категорію, як «ефективність», зокрема в умовах воєнного стану. Кримінальна юстиція передбачає притягнення особи до кримінальної відповідальності, що передбачає найбільший ступінь обмеження права на свободу та особисту недоторканність. Цим зумовлюється доречність тези стосовно того, що засоби юридичного захисту в межах кримінального процесу повинні бути ефективними та дієвими у випадку свавільного порушення прав і свобод людини.

На наше глибоке переконання, необхідно посилатися на норми не лише національного, а й міжнародного законодавства, а саме на статтю 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зміст якої стосується можливостей, що мають бути надані особам, стосовно яких розпочато кримінальне провадження, для того щоб не допустити надмірної тривалості вирішення питання про обґрунтованість кримінального обвинувачення або отримати відшкодування у певному вигляді у разі перевищення встановленого строку або допущення інших суттєвих порушень чинного кримінального процесуального законодавства.

Забезпечення права на захист, відповідно до ст. 20 КПК України, полягає, зокрема, у наявності у підозрюваного можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, права збирати й подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою. Водночас особа має можливість реалізувати свої права на захист і доступ до правосуддя лише у випадку, коли вона обізнана про наявне щодо неї кримінальне провадження та в скоєнні якого саме кримінального правопорушення її підозрюють.

Зважаючи на проведене дослідження, встановлено, що на окремих стадіях кримінального процесу існують деякі проблеми, пов'язані з реалізацією права на захист, а саме: по-перше, це ненадання або несвоєчасне надання захисника; по-друге, існують випадки ненадання підозрюваному адвоката вчасно або взагалі; по-третє, це може обмежити право особи на ефективний захист та, як наслідок, призвести до порушення права на вільний вибір захисника, оскільки особа має право обрати свого адвоката.

Наукове видання

Шумська Наталія Сергіївна

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ
НЕДОТОРКАННІСТЬ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

Монографія

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*
Редактор *Н. В. Леонова*

Підп. до друку 29.12.2025. Формат 60×84/16. Гарнітура – Times New Roman.
Друк – цифровий. Ум.-друк. арк. 13,02. Обл.-вид. арк. 14,00.
Зам. № 13/25-м

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців ДК № 8112 від 13.06.2024